

TARTU RIIKLIK ÜLIKOOL

**PEDAGOOGIKA
AJALOO
KÜSIMUSI**

TARTU 1958

A-22329

P.S. II -2

TARTU RIIKLIK ÜLIKOOL

PEDAGOOGIKA KATEEDER

Käsikirja õigustega

PEDAGOOGIKA AJALOO

KÜSIMUSI

Toimetaja A. Elango

Tartu 1958

TARTU ÜL. RAAMATUKOGU

TRÜ Rotaprint 1958. Tell. nr. 104. 2000 eks. MB 09428.

Hind rbl. 5.10.

S i s u

1. K u r m, H. Nõukogude kooli ja pedagoogika areng Suure Isamaasõja ajal ja sõjajärgseil aastail lk. 1
2. K u r m, H. Rahvahariduse süsteemid rahvademokraatiamaades ja kapitalistlikes riikides " 40
3. E l a n g o, A. Eesti kooli ja pedagoogilise mõtte areng " 87

NÕUKOGUDE KOOLI JA PEDAGOOGIKA ARENG SUURE ISAMAASÕJA AJAL JA SÕJAJÄRGSEIL AASTAIL

Dots. H. Kurm

I. NÕUKOGUDE KOOL SUURE ISAMAASÕJA AJAL (1941-1945)

1. Nõukogude kool Suure Isamaasõja puhkemise eel

Nõukogude kooli arengus enne Suurt Isamaasõda võime konstateerida silmapaistvaid edusamme. ÜK(b)P KK ja NSVL RKN otsused kooli kohta kolmekümnendail aastail panid kindla aluse nõukogude kooli kujunemisele. Üldise koolikohustuse kehtestamine 1930. aastal, kooli selgeilmelise struktuuri väljakujundamine, metoodiliste moonutuste likvideerimine õppetöös, kooli majandusliku baasi tugevdamine, uue õpetajate kaadri kasvatamine - kõik see läbi eeldused nõukogude kooli kiireks arenguks. Eriti suuri tulemusi saavutati teisel viisaastakul ja kolmanda viisaastaku aastail enne Suurt Isamaasõda. Neil aastail suurenes silmapaistvalt 7-klassiliste koolide ja keskkoolide arv, eriti maal. Nii alustasid tööd 1937/1938. õppeaastal 5553 uut 7-kl. kooli, neist 5219 maal. Keskkoolide arv suurenes 1937/1938.a. (võrreldes 1934/35. aastaga) peaaegu 2 korda, maal isegi rohkem kui 10 korda. V - VII klasside õpilaste arv suurenes neil aastail peaaegu 2 korda, VIII - X klasside õpilaste arv 8 korda, maal suurenes keskkooliklasside õpilaste arv ligi 25 korda. Uute 7-klassiliste ja keskkoo-

lide loomisega maal taotleti likvideerida maa kultuuriline mahajäämus, mis seni oli püsinud, anda sotsialistlikule põllumajandusele kohaseid töötajaid.

ÜK(b)P XVIII kongress, mis toimus märtsis 1938.a., märkis oma resolutsioonis, et klassideta sotsialistliku ühiskonna ülesehitamise lõpuleviimise ja sotsialismilt kommunismile järkjärgulise ülemineku ajajärgul "saab otsustava tähtsuse töötajate kommunistlik kasvatuse, kapitalismi igandite ületamine inimeste - kommunismi ehitajate teadvuses".

See kongress asetab ülesande teostada üldine keskkooli kohustus linnas ja viia lõpule üldine seitsme-aastane õppeaeg külades ja rahvusvabariikides. Õpilaste arv planeeriti kolmanda viisaastaku lõpuks 40 miljonile. Keskhariidusega spetsialistide arv pidi suurenema samal ajal 90% võrra, kõrgeima haridusega spetsialistide arv 72% võrra.

XVIII kongressi poolt püstitatud eesmärged asuti teostama. Üksnes 1940/41. õppeaastal asutati juurde 23 141 kooli, V - X klassides õppis samal õppeaastal 4,4 miljonit õpilast rohkem kui 1937/1938. õppeaastal.

Nõukogude Liidu saavutused rahvahariduse alal kuni Suure Isamaasõjani olid erakordselt ulatualikud, eriti kui toome võrdlevaid andmeid tsaari-Venemaalt (vt. tabel 1). Ükski teine maa maailmas ei ole tei-

nud läbi nii tormilist arengut rahvahariduse alal.

Eriti suured olid saavutused rahvahariduse alal rahvusvabariikides. Kõrvutatades 1940/41. õppeaasta andmeid 1914/15. õppeaasta omadega ilmneb, et Turkmeeni NSV-s suurenes õpilaste arv 35 korda, Kirgiisi NSV-s 47 korda, Uzbeki NSV-s 73 korda, Tadžiki NSV-s 822 korda.

Eesti astumisega NSV Liitu 1940. aastal algasid ümberkorraldused ka Eesti koolides. Kehtestati ühtluskool, kaotati õppemaks, likvideeriti erakoolid, kõrvaldati usuõpetus kõigist koolidest, pikendati koolikohustust 16. eluaastani. Tehti olulisi muudatusi ning täiendusi üldhariduslike koolide struktuuris, õppeplaanides ja programmides. Algkool jäi 1940/1941. õppeaastal küll veel 6-klassiliseks, millele toetus 6-klassiline keskkool, kuid järgmisel õppeaastal oli kavatsus minna üle Venemaa NSV koolisüsteemile. Õppeplaanidest jäeti välja ained, mis olid kõige otsesemalt kodanliku ideoloogia kasvatamise teenistuses, nagu usuõpetus, kodanikuõpetus ja filosoofia. Uute õppeainetena toodi juurde vene keel, konstitutsioon, NSV ajalugu ja geograafia.

Nõukogude võimu põhjanevad sammud koolihariduse kõigile kättesaadavaks tegemisel Eesti NSV-s kajastuvad väge ilmekalt järgnevais andmeis: 1) 1940/1941. õppeaastal avati juurde 224 uut klassikomplekti, sealhulgas algkoolide juurde 88 seitsmendat klassi, kus asus õppima üle 2000 õpilase; 2) õpilaste arv

alg- ja keskkoolides suurenes sellel õppeaastal 11 000 õpilase võrra. Järgneval aastal pidi klassikomplekti-
de arv suurenema kuni ühe viiendiku võrra (22%).

Pedagoogika kui teaduse arengu seisukohalt oli väga suur tähtsus 4. juuli 1936.a. otsusel "Pedagoogilistest moonutustest hariduse rahvakomissariaatide süsteemis", mis paljastas pedoloogia ja pedoloogide kahjuliku mõju ja nõudis pedagoogika ja pedagoogide õiguste taastamist ja läi tingimused pedagoogika kui teaduse arenguks.

Teoreetilise pedagoogika probleemidest keskendati peatähelepanu tollal didaktikale (õppetund, didaktika printsiibid, õppeedukus jne.). Nõrgemini töötati läbi kasvatus teooria küsimusi, eriti puudulikult uuriti tollal töökasvatuse ja poliitteenilise õpetuse küsimusi.

Õpetajaskonna pedagoogilise ettevalmistuse ja teoreetilise taseme tõstmise alal oli tähtsaks sündmuseks 1939.-1940.a. pedagoogika õpikute ilmumine kõrgemate pedagoogiliste õppeasutuste jaoks, mis koostati autorite kollektiivide poolt (üks I.A. Kairovi, teine P.N. Gruzdevi toimetusel). Alates 1936.a. hakkas ilmuma ajakiri " Советская педагогика ", mis käsitles aktuaalseid pedagoogilisi probleeme.

Tähtsaima pedagoogilise uurimiskeskusena töötas tollal Hariduse Rahvakomissariaadi õppemetoodiline nõukogu, mille koosseisu kuulusid silmapaistvad teaduslikud töötajad pedagoogika, psühholoogia ja me-

toodika alal. Selle kõrval töötasid veel mitmed teised uurimisasutised.

1939. - 1941. aastani viidi läbi rida teaduslik-praktilisi konverentse pedagoogika alal.

Tähtsaim neist oli 1941.a. kevadel üleliiduline nõupidamine pedagoogika alal, kus tehti kokkuvõtteid nõukogude pedagoogika osas ja püstitati järjekordsed ülesanded edasiseks arenguks. Nõukogude pedagoogika kui teaduse areng jäi aga tollal maha elu praktilistest nõuetest. Et likvideerida seda mahajäämist ja keskendada pedagoogiliste probleemide läbitöötamist, peeti vajalikuks juba enne Isamaasõda autoriteetse teadusliku pedagoogilise uurimiskeskuse loomist.

2. Nõukogude kool Suure Isamaasõja algul

Nõukogude kooli ja pedagoogikateaduse rahuliku arengu katkestas 1941.a. suvel alanud Suur Isamaasõda. Kommunistlik partei kutsus üles kogu nõukogude rahvast võitlusse fašistlike rööv vallutajate vastu ja püstitas ülesande ümber korraldada kogu maa töö vastavalt sõjaaja tingimustele.

Sõja puhkedes rakendusid nii õpetajad kui ka õpilased kaitsetöödele. Kümned tuhanded õpetajad ja vanemate klasside õpilased siirdusid rindele või astusid partisaaniüksustesse. Koolinoorte abistavaid käsi vajasi aga ka kolhoosid ja sovhoosid. Sõjast tingituna vajati koolinoorte abi ka vanametalli kogumi-

sel, ravimtaimede korjamisel, haiglates haavatute abistamisel, rindel viibijate perekondade abistamisel jne. Kooliõpilased teostasid ulatuslikku ühiskondlikult kasulikku tööd. Vaselase poolt ohustatud kohtadest algas juba sõja algul lastekodude, laste-aedade ja koolide evakueerimine sügavasse tagalasse. Nende paigutamiseks oli raskusi, kuna sõja algul okupeerisid sakslased küllalt suure maa-ala ja sealt evakueeritud lastele ruumide leidmine nõudis tõsist vaeva, seda enam, et sõjatingimuste tõttu vajati koolimaju ka sõjaliseks otstarbeks. Kasutamiseks kõlblikud koolimajad koormati maksimaalselt. Paljudes koolides toimus töö kolmes vahetuses. Tundide pikkus oli 40 minutit. Suuri raskusi oli õpikute ja muu varustusega. Rängaks ülesandeks oli õpilaste toitlustamine, jalatsite ja rõivastusega varustamine.

Partei ja Nõukogude valitsus, kelle peatähelepanu oli küll suunatud kogu maa kaitsega seotud küsimustele, pidasid samal ajal kultuuri ja hariduse arengut sotsialistliku kodumaa tähtsaks ülesandeks ning osutasid sõjaolukorrast hoolimata tõhusat abi ka koolidele.

3. Koolikohustuse teostamine Isamaasõja tingimustes

Suur Isamaasõda tõkestas koolikohustuse läbi- viimist, tõi kaasa koolivõrgu kokkutõmbamise ja õpilaste arvu vähenemise kõigis kooli astmetes, eriti

aga V - X klassini.

1941/42 kooliaasta algul ei ilmunud paljud lapsed kooli, vaid jätkasid töötamist kolhoosides ja käitistes. Paljud lapsed, kelle vanemad olid hukkunud kas rindel või tagalas, ei saanud kooli ilmuda majanduslike raskuste tõttu. Laste järelvalvetuse likvideerimiseks võttis NSVL RKN vastu 23. jaan. 1942.a. määruse "Vanemateta jäänud laste hooldamisest". Orbanud lapsed paigutati lastekodudesse või suunati kasvatamiseks perekondadesse, seoses sellega korraldati ka nende kooliskäimine.

Ka mõningad kohapealsed organid ei osutanud sõja algul vajalikku tähelepanu koolikohustuse täitmisele, õigustades end väitega, et on vaja sõdida, aga mitte õppida. Partei ja nõukogude valitsus osutasid selliste seisukohtade ekslikkusele ja nõudsid rangelt koolikohustuse täitmist. Selgitustöö tulemusena põrjus küll 1941/42. õppeaastal ainuüksi Vene NFSV-s üle 360 000 õpilase kooli tagasi, ent paljud jäid siiski kooli tulemata.

Eriti kangelaslikku võitlust koolikohustuse teostamise eest pidasid sõjapiirkonnas asuvate linnade (Leningradi, Stalingradi, Sevastopoli ja Odesa) õpetajad. Leningradi õpetajad koostasid päeva kohta 2 tunniplaani, ühe selleks puhuks kui oli võimalus töötada koolis, teise töötamiseks pommivarjendis. Isegi 1941/42. õppeaastal, raske blokaadi ajal, töötasid 130 Leningradi kooli katkestamatult.

Koolikohustus kehtis ka evakueeritud laste suhtes. Vene NFSV HRK kui ka kohalikud haridusosakonnad tegid kõik selleks, et võimaldada evakueeritud lastele emakeelse hariduse saamist. Usbeki ja Kirgiisi NSV-s, Tatari ANSV-s avati rohkesti emakeelseid koolide evakueerunud lastele.

Eesti NSV-st evakueerunud lastele rajati juba 1941/42.a. emakeelsed koolid Tšeljabinski ja Magnitogorski linnas ning Uvelki, Verhne-Uralski ja Tšesma rajoonis. Järgneval õppeaastal suurenes eesti õppekeele klasside arv veelgi Sverdlovski ja Tškalovi oblastis, Mari ANSV-s, Tšuvaši ANSV-s, Baškiiri ANSV-s ja Tatari ANSV-s. Suuremad eesti õppekeele koolid töötasid Verhne-Uralskis, Uvelkis ja Magnitogorskis. Moskva lähedal Jegorjevski linnas asutati 1943.a. Eesti Õppekombinaat.

Isamaasõja aastail kehtestati rida määrusi, mille eesmärgiks oli muuta kooli kättesaadavamaks töötajaile. Nii organiseeriti 1943 - 1944. aastal nendele noortele, kes sõja algul lahkusid koolist ja asusid tööle kas põllumajanduses või tööstuses, uut tüüpi õppeasutised - töölis- ja maanoorte koolid. Viimased võimaldasid noortel 14 - 25 aasta vanuses jätkata haridust tööd katkestamata.

1944/45. õppeaastal kehtestati koolikohustus alates 7. eluaastast (varem kehtis see 8. eluaastast). Sellega likvideerus senine lõhe lasteaia (milles lapsed viibisid kuni 7. eluaastani) ja kooli vahel.

Lõpetanud 7-klassilise kooli 14-aastasena, võisid noored kohe astuda tehnikumidesse ja tööstuseservide süsteemi kuuluvatesse õppeasutustesse, kaotamata liigset aastat (mis oli vältimatu siis, kui lapsed 8-aastasena kooli astusid). Seitsmeaastaste laste suunamine kooli tõi kaasa rea raskusi: ei jätkunud õpetajaid, klassiruumi, ei suudetud kohe kohaneda 7-aastaste laste vanuselistele iseärasustega.

Hoolimata kõigist jõupingutustest toimus sõja aastail koolivõrgu kokkutõmbumine ja õpilaste arv vähenes 26% (vt. tabel 1).

4. Õppe- ja kasvatustöö ümberkorraldamine

Suur Isamaasõda tingis muudatusi ka koolide õppe- ja kasvatustöös. Sõja olukorras oli vajalik anda kogu õppe- ja kasvatustööle eriti terav, võitlev, patriootiline iseloom.

Kogu sõjaaja kestel toimus töö õppeplaanide ja õppeprogrammide läbivaatamise ja täpsustamise alusel. 1941/42. õppeaastal hakati koolides õpetama uusi õppeaineid: sõjandust ja põllumajanduse aluseid. Viimane õppeaine andis õpilastele teoreetilisi teadmisi ja praktilisi kogemusi taimikasvatuse ja loomakasvatuse alal.

Töökasvatuse tõhustamiseks (käsitöö kui õppeaine oli nõukogude koolist välja lülitatud juba alates 1937. aastast) avati valitsuse erimääruse kohaselt 1943.a. algul mõningate linnade (Taškent, Sa-

raatov, Tomsk jt.) koolide juurde õppe-töökojad. Neis tutvustati õpilasi tootmise tehnoloogiaga ja anti vajalikke tööalaseid vilumusi ja oskusi. Õpilased töötasid neis töökodades iga päev 2 - 3 tundi. Tootev töö ei takistanud õppimist, küll aga süvendas noorte teadmisi reas õppeainetes ja aitas kaasa distsipliini tugevdamisele.

Rohkem praktilist suunda taotles sõja ajal ka selliste õppeainete, nagu füüsika, keemia ja bioloogia õpetamine. Nende õppeainete programmid töötati osaliselt ümber ja nõuti rea teemade seostamist eluga. Samuti lähitati füüsika ja keemia programmidesse riigikaitsealisi teemasid.

1944/45. õppeaastal toimusid ümberkorraldused ka algkooli kursuses. Lõpetati II ja III algkooli klassis loodusteaduse, geograafia ja ajaloo õpetamine eriainaena ja hakati käsitlema nende ainete temaatilisi lugemisvalu seletava lugemise teel emakeele tundides.

Sõja ajal olid paljud koolinoored sunnitud omandatud teadmisi rakendama praktiliselt ja sel puhul ilmnedid lüngad teadmistes, ilmes teadmiste formaalsus. Kindlate teadmiste puudust soodustas tollal koolides laialt kasutusel olev sotsialistlik võistlus õppetöös alal, mida koolides hakati rakendama käitiste eeskujul juba enne sõda ja mis säilus ka sõja algul. Sotsialistlik võistlus õppetöös tõi endaga kaasa hinnete kunstliku kõrgendamise ja häiris tõsiselt õppetöö

organiseerimist. Nende pahede vältimiseks keelati sotsialistlik võistlus koolis 25. jaan. 1944.a. Õpilaste tõe tulemuste kindlamaks fikseerimiseks kehtestati koolides uus hindamissüsteem. Õpilaste hindamine nõukogude koolis oli tolleks ajaks läbinud mitu etappi. Nõukogude kooli algperioodil (eriti nn. laboratoorse brigaadimeetodi õitsengu ajal) ei hinnatud õpilasi individuaalselt, vaid hinnangu sai kogu brigaad. 1932.a. otsuse kohaselt nõuti õpilaste teadmiste jooksvat, individuaalset, süstemaatilist hindamist. Õpilaste hindamiseks koostati iga veerandaasta lõpul iseloomustus iga õpilase edukuse kohta antud aines. Seegi õpilaste hindamine oli kohmakas, seganõudev. 1935.a. NSV Liidu RKN ja ÜK(b)P KK otsuse alusel nõuti õpilaste hindamist igas õppeaines. Õpilasi hinnati: väga hea, hea, rahuldav, puudulik, nõrk.

1944.a. jaanuaris kehtestati koolides viiepalli line numbriline õpilaste hindamissüsteem.

Õpilaste teadmiste kvaliteedi tõstmise eesmärgil määrati 1944.a. juunis lõpueksamid algkooli ja seitsmeklassilise kooli lõpetajaile ning küpsuseksamid keskkooli lõpetajaile. Keskkooli edukalt lõpetanud hakati autasustama hõbe- ja kuldmedalitega. Määruse tegelikul rakendamisel aga liialdati eksamitega, viidi neid läbi kõigis klassides ja samal ajal nõrgenes õpilaste tõe pidev jälgimine aasta kestel. Mõningane programme ja õpikute lühendamine, mis võimaldas õppeaasta jooksul süstemaatilisemalt ja

põhjalikumalt ainet korrata, osutas eksamitega liialdamise kahjulikkusele ja NSVL Ministrite Nõukogu otsuse alusel kärbiti 1953. aastal tugevasti eksamite arvu, 1955/56. õppeaastal aga säilitati eksamid ainult seitsmendates ja kümmendates (meie vabariigis üheteistkümmendates) klassides.

Sõjaaastail, eriti selle tõttu, et vanemate osavõtt laste kasvatamisest nõrgenes, muutusid kasvatusstõõs eriti kesketeks distsipliini- ja käitumisprobleemid. Kuna paljud meesõpetajad olid läinud frontidile, osa õpilasi-noormehi võttis ajutiselt osa sõjategevusest, kujunesid distsipliinikõsimused koolis üha teravamateks. Et parandada distsipliini otsustati katsetada lahuskooliga. Lahus õpetamise puhul loodeti paremini arvestada ka poeg- ja tütarlaste kehalise arengu iseärasusi ning seoses sellega paremini korraldada kehalist kasvatust ja ettevalmistust praktiliseks eluks.

16. juulil 1943.a. otsuse kohaselt viidigi sisse poiste ja tütarlaste lahusõpetamine suuremate keskuste seitsmeklassilistes koolides ja keskkoolides. Üks viiendik seitsmeklassilistest koolidest ja keskkoolidest muudeti lahuskoolideks. Lahuskoolide loomine aga ei õigustanud ennast. Raskused kasvatustõõs ei vähenenud, vaid pigem suurenesid (eriti poistekoolides) ja arvestades haridusala tõõtajate ning lastevanemate seisukohti taastas NSVL Ministrite Nõukogu 1954.a. kõikides koolides poeg- ja tütarlaste

ühesõpetamise.

Õpilaste distsipliini ja käitumiskultuuri parandamiseks kehtestati 1943.a. "Õpilasreeglid", mis määrasid õpilaste kohustused õppetöö ja kooli suhtes, õpetajate ja lastevanemate suhtes. Juba Isamaasõja ajal algas töö nende juurutamiseks, ent see ei olnud kaugeltki küllaldane ja kujunes pahatihti reeglite päheõppimiseks, ent mitte nende järgi käitumiseks.

5. Klassi- ja koolivälise töö kohandamine sõja tingimustele

Veelgi suuremal määral kui õppetöös tuli arvestada sõja nõudeid klassi- ja koolivälises töös. Klassi- ja koolivälise töö eesmärgiks oli: 1) klassiväliste ürituste läbiviimisega materiaalselt toetada Punaarmeed, 2) tuua meelelahutust haiglais viibivale punaarmealastele ja võimaldada frondil viibijale kauneid puhketunde, 3) teostada ideelis-poliitilist kasvatustööd, 4) kasvatada noortes punaarmealastele vajalikke füüsilisi võimeid ja oskusi.

Sõja-aastail tegid nõukogude kooli õpilased suurt ühiskondlikult kasulikku tööd. Miljonid nõukogude kooli õpilased töötasid kolhoosides ja sovhoosides, aidades leevendada teravat töökäte puudust ja teostada sügisesi koristustöid.

Ühiskondlikult kasuliku tööna teostasid õpilased ka oma koolimajade remonti, varusid ise endale kütte jne. Nii töötasid näit. Verhne-Uralski kooli

Õpilased turvasoos ja kooli ning internaadi remontimisel üle 2000 töötunni, säästes sellega üle 5000 rubla, mille nad andsid Punaarmee fondi. Õpilased aitasid korjata ka vana-metalli, kogusid sooje esemeid punaarmeeleastele.

Kunstilise isetegevuse alal saavutas oma esinemistega kolhoosides ja sovhoosides sõja ajal üldise tunnustuse Verhne-Uraliski eesti keskkeol, millel oli oma orkester, hea karaktertantsugrupp, tugev laulu- ja orkestriansambel ja head deklamaatorid. Kõik tagalas asuvad eesti koolid rakendusid osa võtma üldrahvuslikest pühadest ja saatsid sel puhul kingitusi punaarmeeleastele.

Just Isamaasõja aastail oli väga tähtis koht õpilaste informeerimisel sündmustest sõjatandril. Materjalina kasutati Nõukogude Informatsioonibüroo viimaseid teateid, korraldati ühislugemisi ja vestlusi. Neist kujunesid välja poliitinformatsioonid, mis on leidnud endale kindla koha koolides.

Aktiivselt jätkasid koolide juures tööd ka kehakultuuri kollektiivid, kasvatades noortes selliseid moraalseid ja füüsilisi omadusi, mis olid vajalikud tulevastele punaarmeeleastele.

Klassivälise, eriti aga ühiskondlik-kasuliku töö organiseerijaiks olid esmajoones kommunistlikud noored ja pioneerid. Nende töö aktiiviseerus eriti Isamaasõja aastatel. Pioneerid-timurlased abistasid agaralt haavatuid, ent samuti sõjameeste perekondi.

Kommunistlike noorte töö suunamisel, eriti koolides, on eriline tähtsus ÜLKNÜ KK XII pleenumil, mis toimus 1944.a. aprillis. Pleenum rõhutas, et kommunistlike noorte töö koolis on osa kogu kooli õppe- ja kasvatustööst ja seetõttu ongi komsomoliorganisatsiooni peamiseks ülesandeks abistada õpetajaid kasvatustöös. XII pleenum nõudis, et komsomoliorganisatsioon rakedaks kogu oma jõu õpetajate autoriteedi tugevdamisele ja õppetöö ning distsipliini tõstmisele. Pleenum pidas vajalikuks, et õpetajad, olenemata sellest, kas nad kuuluvad ÜLKNÜ-sse või mitte, võtaksid osa kõikidest kommunistlike noorte koosolekutest. Õpetajate autoriteedi tõstmise eesmärgil keelati kommunistlike noorte organisatsioonidel segada ennast õpetajate tööse ja kritiseerida neid kommunistlike noorte koosolekutel, õpilaste koosolekutel ja seinalehtedes.

Pleenum nõudis pioneeritöö sisukaks, huvitavaks pioneeridele vanusekohaseks muutmist. ÜLKNÜ KK XIII pleenum, mis toimus 1945.a. märtsis, märkis, et komsomoliorganisatsioonid hakkasid ulatuslikumalt abistama õpetajaskonda õpilaste kommunistliku kasvatuse teostamisel. Ent see oli suure töö algus ja pleenum nõudis selle töö edasist tugevdamist.

6. Õpetajad

Suur Isamaasõda esitas ulatuslikke nõudeid ka õpetajatele. Paljude tuhandete õpetajate siirdumisega rindele ja partisanüksustesse suurenes kooli töö-

lejäänute töökoormus, ent tekkis ka otsene puudujääk õpetajatest. Seda püüti katta sel teel, et 1) lühendati pedagoogilistes õppeasutistes õppetöö aega (pedagoogilistes instituutides 3 aastale, ülikoolides 4 aastale), 2) korraldati lühiajalisi õpetajate kursusi, 3) rakendati õpetajatena keskkooli lõpetanud. Sõja lõpul ei olnud Vene NFSV-s ühel kolmandikul õpetajaist nõutavat hariduslikku taset, neist pooled olid V - VII klasside õpetajad. Vajaliku kvalifikatsioonita õpetajate rakendamine raskendas teataval määral koolide õppe- ja kasvatustööd.

Õpetajatel tuli töötada väga rasketes tingimustes. Töökoormus suurenes eelkõige koolis, kus valmis- tasid küllalt vaeva ka uued õppeained, eriti põllumajanduse alused ja sõjaline õpetus.

Õpetajad võtsid aktiivselt osa ka ühiskondlikust elust, abistades kõigi riiklike aktsioonide läbiviimist. Eriti maarajoonides olid õpetajad elanikkonna informeerijaiks olukorrast sõjatandril.

Õpetajate kvalifikatsiooni tõstmise eesmärgil avati 1700 uut pedagoogilist kabinetti ja 1943 - 1945.a. enam kui kahekordistus õpetajate täiendusinstituutide arv.

Juba Isamaasõja ajal algas uue kaadri ettevalmistamine sõjajärgseks perioodiks. Erilist tähelepanu osutati ajutiselt okupeeritud aladele. HRK liinis valmistati näit. Eesti NSV jaoks ette juhtivaid pedagoogilise ala töötajaid, pedagooge, ÜLKNÜ uusi kaadreid,

Moskva linna Pedagoogilise Instituudi juures tõstasid eesti õpetajate kvalifikatsiooni tõstmise kursused, Moskva, Tšeljabinski, Kostroma ja teistes pedagoogilistes instituutides ja ülikoolides valmistati ette eesti keskkooli õpetajaid.

7. Pedagoogikateaduse areng Isamaasõja ajal

Sõjaajatingimused esitasid uusi nõudeid ka pedagoogikateadusele. Kiiret läbitõttamist nõudsid sellised probleemid nagu nõukogude patriotismi kasvatamine, teadliku distsipliini tugevdamine, töökasvatus, füüsiline ettevalmistus jne.

Nende küsimuste läbitõttamisele asus eelkõige Riiklik Koolide Teadusliku Uurimise Instituut, kelle poolt anti välja sõja algaastail sellised meetodilised kogumid, nagu "Õppe- ja kasvatustöö organiseerimine Isamaasõja perioodil", "Kehaline kasvatus koolis", "Sõjalise õpetuse elemendid matemaatika, füüsika, keemia, geograafia õpetamises", "Õpilaste sõjalis-kehakultuuriline ettevalmistus", "Ühiskondlik-poliitiline kasvatus", "Õpilaste ettevalmistamine põllumajanduslikeks töödeks" jne.

Oluline tähtsus nõukogude kooli edasises arengus oli küsimustel keskkooli struktuurist ja furkatsioonist, õppeplaani teaduslikust läbitõttamisest, samuti õppeprogrammide ja õpikute teaduslikust analüüsist jne. Isamaasõja aastail saavutati edu ka õpetajate töökogemuste uurimisel ja üldistamisel. Samu-

ti süvenes A.S. Makarenko pedagoogilise teooria tundmaõppimine ja juurutamine praktikasse.

Pedagoogikateaduse arenemisse mõjus pidurdavalt paljude isoleeritult tegutsevate uurimisasutuste olemasolu. Juba enne Isamaasõja puhkemist osutati vajadusele luua koordineeriv uurimiskeskus. 6. okt. 1943.a. saksa anastajate vastu suunatud võitluse haripunktil, loodi Vene NFSV Pedagoogiliste Teaduste Akadeemia. Viimane on pedagoogikateaduste kõrgeim uurimiskeskus, mille ülesandeks on uurida üldpedagoogika, eripedagoogika, pedagoogika ajaloo, psühholoogia, kooli hügieeni ja õppeainete meetodikate probleeme. Akadeemia tegelik formeerimine toimus 1944.a. märtsis ja ta ühendas meie maa mitusada kõige enam kvalifitseeritumat teaduslikku töötajat pedagoogikateaduste alal ja arendas oma esimese presidendi V.P. Potjomkini juhtimisel laiaulatuslikku teaduslikku tööd.

Kokkuvõttes võime öelda, et nõukogude kool täitis Suure Isamaasõja ajal oma ülesande: kasvatada sotsialistlikule kodumaale võitlejaid ja teadlikke töötajaid.

II. NÕUKOGUDE KOOLI JA PEDAGOOGIKA ARENG SÕJA- JÄRGSEIL AASTAIL (1945 - 1957)

1. Kooli majanduslik baas sõjajärgseil aastail

Suure Isamaasõja lõppedes tuli asuda taastama koolide rängalt kannatada saanud majanduslikku baasi.

Üksnes Vene NFSV territooriumil olid okupandid purustanud üle 22 tuhande koolimaja. Pihkva, Kurski, Stalingradi ja paljudes teistes oblastites oli purustatud üle poole koolimajadest. Eesti NSV-s oli purustatud üle 275 koolimaja, enamik koolimajadest olid saanud tugevasti kannatada ja ainult 50 koolimaja oli võimalik kohe kasutada.

Sõjakeerises oli tugevasti kannatada saanud koolide inventar, eriti õppevahendid, suur puudus oli õppetarvetest.

Tuleb märkida, et koolihoonete taastamisele asuti juba sõja ajal. Nii taastati 1944/45. õppeaastal üksi Vene NFSV-s 16 000 kooli, vabastatud territooriumil ehitati samal ajavahemikul 418 uut koolimaja.

Ajavahemikul 1946 - 1955 anti eksploatatsiooniliseks kasutamiseks 29 955 koolimaja üle 5 miljoni õpilaskohaga. Pälvis rõhutamist, et neist 4/5 (24 081 * koolimaja) ehitati maale. Maakoolide ehitamine toimus suures ulatuses kolhooside initsiatiivil ja nende vahenditega.

Kuendal viisaastakul suurenesid seoses üldise põlütehnolise keskhariduse teostamisega nõuded koolimajade osas veelgi. VI viisaastaku plaanis nähti seetõttu ette suurendada linna ja maakoolide ehitamise mahtu kahekordseks võrreldes viienda viisaastakuga ja ehitada üksnes riiklike kapitaalvahutuste arvel 4 miljonit õpilaskohta. Nende plaanide realiseerimine on praegu suur riikliku tähtsusega ülesanne.

Samaaegselt uute koolimajade ehitamisega on pidevalt teostatud olemasolevatele koolimajadele juurdeehitusi küll spordisaalide, küll töötubade ja laboratooriumide osas. Märkatavalt on suurenenud internaatide ehitamine.

Sõja lõppedes oli koolide õppevahendite baas viletsas olukorras. Tuli asuda selle taastamisele. Muudatused koolide õppeplaanides, eriti seoses põlutehnilise õpetusega nõudsid õppevahendite arvu ulatuslikku suurendamist. Üksnes Haridusministeeriumi Varustuse Peavalitsuse kaudu varustati 1946 - 1955. aastani kooli õppevahendite ja laboratooriumide siseseadetega 1,8 miljardi rubla väärtuses. 1956. aastal said koolid tööpinke, laboratooriumide seadmeid ja muid õppevahendeid 400 miljoni rubla eest. VI viis-aastakul on veelgi suurendatud õppevahenditele ettenähtud kulutusi.

Silmapaistvalt on suurenenud sõjajärgsel perioodil ka õpikute väljaandmine. 1945 - 1955.a. ilmus NSV Liidus enam kui 2 miljardit eksemplari õpikuid, mis moodustab 26% kogu raamatute produktsioonist. Üksnes 1955.a. oli õpikute väljalase 250 miljonit eksemplari, mis ületas 1940. aasta väljalaske enam kui 52%. Õpikuist ilmub 67% venekeelsetena, 26% NSV Liidu teiste rahvaste keeltes ja 7% rahvademokraatia maade rahvaste keeltes.

2. Koolivõrgu areng ja koolikohustuse täitmine

Sõja ajal tõmmati kokku koolivõrku eriti keskkoolide osas, ei suudetud teostada ka kohustuslikku algharidust. Seetõttu oli sõja lõppemisel esmaseks ülesandeks laiendada koolivõrku ja tagada kohustusliku alghariduse läbiviimine. Neljanda viisaastaku plaan nägi ette 1946 - 1950. aastani suurendada algeitsmeaastaste ja keskkoolide arvu 193 000-ni ja õpilaste arvu 31,8 milj. õpilase ni ning tagada üldine kohustuslik õpetus alates 7. eluaastast. See toimuski. Koolide materiaalse baasi tugevnemine võimaldas 1949.a. asuda täielikult teostama seitsmeklassilist koolikohustust.

Partei XIX kongress 1952.a. püstitas aga veelgi ulatuslikuma ülesande, nimelt: "Viia lõpule viisaastaku lõpuks üleminek seitsmeklassiliselt hariduselt üldisele keskharidusele (10 aastat) vabariikide pealinnades, vabariikliku alluvusega linnades, oblastite ja kraide keskustes ning suuremates tööstuskeskustes. Valmistada ette tingimused järgmisel viisaastakul üldisele keskharidusele (10 aastat) täielikuks üleminekuks teistes linnades ja maal".

NLKP XX kongress nõudis üldise polütehnilise keskhariduse teostamist linnades ja maal, laste ja noorsoo õpetamise teel üldhariduslikes keskkoolides ja kesk-eriõppeasutistes.

Sõjajärgseil aastail on vähenenud algkoolide

arv, mis toimus väikeste kääbuskoolide likvideerimise ja suuremate algkoolide või 7-klassiliste koolide loomise tagajärjel. Seitsme-klassiliste koolide arv suurenes silmapaistvalt, keskkoolide arv isegi kahekordselt. Üldine õpilaste arv kasvas vahepeal tunduvalt, kuid hiljem esines langus, eriti algkooli õpilaste osas, mis on tingitud vähesest sündivusest sõja ajal. Keskkooliõpilaste arv mitmekordistus (vt. tabel 1.).

1956/57. õppeaasta andmed näitavad järjekindlat kasvu. Sel aastal tähtsatas 196,6 tuhat kooli, neist 110,3 tuhat algkooli, 57,1 tuhat 7-klassilist, 28,3 tuhat keskkooli. Kõigis neis koolitüüpides õppis kokku 28,2 miljonit õpilast, neist algkoolides 4,1 miljonit, 7-klassilistes 8,6 miljonit, keskkoolides 15,4 miljonit. Üldhariduslike koolide kõrval tähtsatas samal aastal 16,7 tuhat täiskasvanute ja maanoorte kooli, milles õppis 1 941 200 noort. Täiesti uue koolitüübina alustasid 1956/57. õppeaastal tähts üle 300 internaatkooli 62 000 õpilasega.

Pälvib esiletõstmist, et sõjaajalgsel perioodil on väga suurt tähelepanu osutatud koolivõrgu arengule maal. Juba 1955/56. õppeaastal asus 55,6% keskkoolidest maal. Keskkoolide juurdekasv toimub eelkõige maa arvel.

Ka Eesti NSV koolivõrk on sõjaajalgsel perioodil hoogsalt edasi arenenud. Ülevaate sellest annab tabel 2 (loengu lõpus).

Eesti NSV koolide võrgu muudatuste kõige olulisemaks ning ühtlasi kõige iseloomulikumaks jooneks on keskkoolide ja keskkooliklasside (VIII - XI kl.) õpilaste arvu väga järsk tõus. IV viisaastakul suurenes haridusministeeriumile alluvate keskkoolide arv 13 %, V ja VI viisaastakul 30%. Keskkooli õpilaste arv on IV viisaastaku alguseks kahekordistunud. Eriti silmapaistev on meil maakeskkoolide arvu kasv - see on suurenenud 5-lt 44-le, seega 9 korda.

NSV Liit on teostamas üldist keskharidust. Selle tulemisena muutub iga aastaga üha suuremaks keskkooli lõpetajate arv. Nii on käesoleval viisaastakul keskkooli lõpetajate arv 6,3 miljonit, mis on 2 korda suurem kui V viisaastakul lõpetanute arv. Enamik keskkooli lõpetanuid siirdub teetvale tööle kolhoosidesse ja kätitistesse. See nõuab keskkooli õppe- ja kasvatustöö põhjalikku ümberkorraldamist.

3. Õppe- ja kasvatustöö

Sõjajärgsel perioodil on toimunud mitmeid muudatusi nõukogude kooli õppe- ja kasvatustöös. Juba Isamaasõja ajal ilmnis kooli eraldatus elust, töökasvatuse puudulik teostamine, põlvtehnilise õpetuse nõrk läbiviimine, mitteküllaldane ideelispoliitiline kasvatustöö jne. Nende puuduste kõrvaldamiseks on pidevalt teostatud muudatusi õppeplaanides, õppeprogrammides ja õpikutes.

Õppetöö kvaliteedi tõstmine meie koolides ei ole

mõeldav noorte ideelis-poliitilise kasvatuse tugevdamiseta. Kapitalistliku ümbruse tõttu on vaja noortes kasvatada valvsust, kaitsta õpilasi kodanliku reaktsioonilise ideoloogia laastava mõju eest ja kasvatada noori leppimatus võitluse vaimus reaktsiooni vastu poliitikas, teaduses ja kirjanduses.

Sirguva põlve ideoloogilisel kasvatamisel etendasid suurt osa ÜK(b)P KK otsused ideoloogilistes küsimustes, eriti suunav oli otsus ajakirjade "Zvezda" ja "Leningrad" kohta a. 1946. Oma ettekandes nende ajakirjade kohta formuleeris A. Ždanov need põhilised nõudmised, mis parteil esitab uue põlvkonna kasvatamisel, järgmiselt: "Nõukogude noore põlvkonna ülesandeks on tugevdada nõukogude sotsialistliku korra jõudu ja vägevust, kasutada täielikult ära nõukogude ühiskonna ajendjõud meie heaolu ja kultuuri uueks ennenähtamatuks õitsenguks. Nende suurte ülesannete teostamiseks tuleb kasvatada noor põlvkond vastupidavaks, südiks, kes ei karda takistusi, läheb neile takistustele vastu ja oskab neid ületada. Meie inimesed peavad olema haritud, kõrgeideelised inimesed, kõrgete kultuuriliste ja moraalsete nõuete ning maitsetega."

Vastavalt partei KK otsustele omistati erilist tähelepanu ajaloo, kirjanduse ja konstitutsiooni õpetamisele. Õpetamise protsessis pidid õpetajad õpilasi tutvustama: 1) vene ja nõukogude teaduse saavutustega, 2) selgelt osutama nõukogude korra erinevusele ja eelistele, 3) igas õppetunnis teostama sügavat

ideelis-poliitilist kasvatustööd. Õppe- ja kasvatus-
töö tase koolides paranes, ent üldnimetatud otsuste
rakendamisel tehti ka vigu. Õppematerjali hakati kunst-
likult seostama tänapäevaga, Eesti NSV-s püüti tundi-
desse kunstlikult tuua nn. ideoloogilisi momente, kir-
janduse õpetamisel hakkas teoste ideelis-poliitiline
tõlgendamine varjutama nende kunstimeisterlikkust jne.

Detsembris 1948.a. viidi läbi ulatuslik diskus-
sioon kirjanduse õpetamisest koolis, millest võtsid
osa kirjanikud, teaduslikud töötajad, õpetajad. Pea-
le seda diskussiooni algas kirjanduse ja kirjandusli-
ku lugemise programmide ümbertöötamine. VIII - X klas-
side kirjanduse programmis rõhutati senisest tuge-
vamini vene kirjanduse ülemaailmset tähtsust, nõuko-
gude kirjanduse kui maailma kõige progressiivsema
kirjanduse osa ja osutati eriti vajadusele lahti mõ-
testada teose ideelised väärtused.

Sama aasta suvel toimus V.I.Lenini nimelise
Üleliidulise Põllumajandusteaduste Akadeemia istung-
järk, mis käsitles mitsüürinliku agrobioloogia küsi-
musi, 1950.a. suvel toimus NSVL Teaduste Akadeemia ja
Meditiiniliste Teaduste Akadeemia ühine sessioon,
mis oli pühendatud füsioloog I. Pavlovi õpetuse aren-
gule. Nende kahe teadusliku sessiooni otsused võeti
aluseks bioloogia õpetamise ümberkorraldamisel. Bio-
loogialaastest õppeainetest lülitati välja veisma-
nistlik-morganistlikud idealistlikud väärteteooriad ja
asendati need mitsüürinliku bioloogiateaduse alustega.

Anatoomia ja psühholoogia kursuses hakati rohkem käsitlema I. Pavlovi õpetust kõrgemast närvitegevusest. Bioloogiaalaste ainete õpetamine seostati tihedamalt praktikaga, hakati rakendama ulatuslikumalt õpilasi tööle kooli õppe- ja katseadades, kolhoosides ja sovhoosides.

Novembris 1950.a. toimus NSVL Teaduste Akadeemia Keele ja Kirjanduse Instituudi ja Pedagoogikateaduste Akadeemia ühine istungjärk, kus kritiseeriti ühiselt akadeemik Marri ekslikke teooriaid keeleteaduses ja arutati vene keele õpetamise parandamist koolis. Võeti vastu rida otsuseid, mille alusel töötati ümber vene keele programmid, õpikud ja metoodilised juhendid. Istungjärk rõhutas ka mittevene koolide õpilaste praktilise vene keele valdamise vajadust. Vene keele õppimine rahvuslikes koolides pidi toimuma emakeele tundmise alusel.

Murranguks sõjajärgsel perioodil koolide õppe- ja kasvatustöös tuleb kindlasti pidada NLKP XIX ja XX kongressi otsuseid. NLKP XIX kongress 1952.a. käsitledes nõukogude rahva järjekordseid ülesandeid kommunistliku ühiskonna ülesehitamisel, seadis nõukogude rahva ette meie maa tootlike jõudude järsu suurendamise ülesande, kogu rahvamajanduse hoogsa edasiarendamise ülesande. Selle teostamise raamides töusid esile vaimse ja kehalise töö vastandlikkuse kaotamise, igakülgsest arenenud inimese ettevalmistamise ja elukutse vaba valiku tagamise probleemid.

Nende probleemide lahendamiseks nõudis NLKP XIX kongress: "Üldharidusliku kooli sotsialistliku kasvatusliku tähtsuse edasise tõstmise eesmärgil ja keskkooli lõpetavatele õpilastele kutseala vabaks valimiseks tingimuste kindlustamise eesmärgil asuda teostama polütehnilist õpetamist keskkoolis ja võtta tarvitusele abinõud, mis on vajalikud üleminekuks üldisele polütehnilisele õpetamisele". Samuti nägi kongress ette keskastme kutsehariduse ja kõrgema hariduse ulatuslikku edasiarendamist, kaugõppe teel hariduse omandamise soodustamist jne.

Pärast NLKP XIX kongressi algas ulatuslik teoreetiline ja praktiline töö polütehnilise õpetuse teostamiseks. Tuli lahendada 3 põhilist küsimust:

1. Teaduste aluste omandamine õpilaste poolt seoses teaduste aluste rakendamisega praktikasse.
2. Õpilaste tuvustamine tööstuse ja põllumajanduse üldiste printsiipidega ja vastava tehnikaga.
3. Õpilaste osavõtt õppetstarbelisest ja tootvast tööst.

Alustati uute õppeplaanide, programmide ja õpikute koostamist ning samuti uute õppemeetodite rakendamist õppetöös. Nii nähti õppeplaani kohaselt I - IV klassis ette käsitöö ja töö kooli õppe-katseaias, V - VII klassini töö kooli töökodades ja õppe-katseaedades, VIII - X klassini põllumajanduse, masinaõpetuse ja elektrotehnika praktikumid. Praktilisi töid sooritati nii kooli töökodades kui ka vahetult käitis-

tes, masinatraktorijaamades, kolhoosides ja sovhoosides. Ekskursioonidele nähti ette 6 päeva õppeaastas. Ka klassi- ja koolivälises töös, eriti osavate käte ringides, noorte tehnikute ringides, noorte naturalistide ringides, hakati teostama põlütehnilist õpetust.

Siiski toimus tegelik kooli põlütehniseerimine, põlütehniliseks õpetuseks sobivate meetodite rakendamise, väga aeglaselt. NLRP XI kongress juhtis erilist tähelepanu sellele, et paljud rahvahariduse alal töötajad ja Pedagoogikateaduste Akadeemia töötajad teostavad liialt aeglaselt meie koolide põlütehniseerimist. Kongress otsustas, et tuleb "arendada põlütehnilist õpetust üldhariduslikes koolides, tagades õpilaste tutvumise tähtsamate kaasaegsete tööstus- ja põllumajandusharudega. Garanteerida õppetöö tihedat ühiskondlikult kasulikku tööga, kasvatada noores põlvkonnas kommunistlikku töösse suhtumist".

Hariduse kättesaadavamaks muutmiseks kaotati 1956/57. aastast alates õppemaks keskkoolide vanemates klassides, kesk-eriõppeasutustes ja kõrgemates õppeasutustes. Hakati tunduvalt tugevdama õhtuse ja kaugõppelise hariduse süsteemi, et anda laialdased võimalused kesk- ja kõrgema hariduse omandamiseks tootmistöö kõrval. Õppe- ja kasvatustöö parandamiseks loodi uus koolitüüp - internaatkool.

Peame nentima, et meie senine kool ei ole siiski suutnud lahendada põlütehnilise õpetuse ja õpingute tootva tööga ühendamise probleemi, ei ole suutnud

vajalikult kasvatada armastust tootva kehalise töö vastu. Keskkooli õppeprogrammid on ka praegu elust irdunud. Õppe- ja kasvatustöö põhjalik ümberkorraldamine osutub võimalikuks nähtavasti uue koolireformi teostamisega, millise ettepanekuga esines sm. N. Hruštšov ja milleks eeltööd praegu toimuvad.

4. Klassi- ja kooliväline töö

35jajärgsel perioodil on klassi- ja koolivälise töö alal saavutatud silmapaistvaid edusamme. Koolivälise asutiste võrk on mitmekesistunud. Nende tegevus on muutunud noorte laiu hulki haaravaks. 1956. aastal töötas NSV Liidus üle 10 tuhande koolivälise asutise, nende hulgas 2 382 pioneeride paleed ja pioneeride maja, 258 noorte tehnikute jaama, 214 noorte naturalistide jaama, 135 ekskursiooni-turismi jaama, 168 laste parki ja staadioni, 30 laste raudteed (esimene Tbilisis a.1935), 1 laste jõelaevastik (1957.a. Moskvast), 5 103 laste raamatukogu ja ligi 1 000 lasteosakonda täiskasvanute raamatukogude juures, 101 noorsoo- ja nukuteatrit. 1956.a. töötas üle 1000 laste spordikooli. Neile lisanduvad veel tuhanded täiskasvanute klubide ja kultuurimajade juures töötavad laste- ja noorsooringid.

Eesti NSV-s töötas 1956.a. 14 pioneerimaja ja 4 noorte naturalistide jaama ning Laste Turismi-Ekskursiooni Jaam.

Klassiväline töö kulgeb peamiselt ringide töö-

na, millest võtab osa valdav enamus V - X klasside õpilasi.

Seoses NLKP XIX ja XX kongressi otsustega on viimastel aastatel arendatud eriti selliste ringide tööd, mis annavad õpilastele teatud ettevalmistuse praktiliseks eluks. Paljudes koolides töötavad "Osavate käte" ja noorte füüsikute ringid ning mitmeladused tehnikaringid. Pärast 1948. aastat asus tööle arvurikkalt noorte naturalistide ringe. Viimastel aastatel on elavnenud koolides kodukoha ajaloo uurimise töö, on organiseeritud ulatuslikult kodukoha muuseume. Edusamme on kehakultuuri töös ja kunstilises isetegevuses.

Ka Eesti NSV-s on sõjajärgsel perioodil intensiivistunud ringide tegevus, eriti noorte naturalistide ja tehnika-alaste ringide töö. Noorte naturalistide edukast tööst kõneleb seegi, et 1957.a. üleliiduliseat põllumajandusnäitusest võttis meie vabariigis osa 21 kooli, 21 õpetajat ja 98 õpilast. Noorte tehnikute poolt ehitati Kambjas koolile hüdroelektrijaam, Rõngus tuulejõul töötav elektrijaam, paljude tehnikaringi liikmete poolt elektrifitseeriti koole jne.

5. Komsomoli- ja pioneerorganisatsiooni osa

Õppe- ja kasvatustöös

Sõjajärgsel perioodil on kommunistlikud noored ja pioneerid tegutsenud aktiivselt. ÜLKNÜ XI kongress 1949.a. näudis, et kommunistlikud noored aitaksid kaa-

sa nõukogude kooli tugevdamisele ja arengule, õppe- ja kasvatustöö parandamisele. Sel eesmärgil seostati koolide kommunistlike noorte töö tihedalt kogu kooli õppe- ja kasvatustööga, mida teostavad direktor ja õpetajad. Kommunistlikke noori kohustati igakülgsele tugevdama õpetajate autoriteeti, abistama õpetajaid distsipliini loomisel koolis, kaasa aitama kindlate teadmiste omandamisel ja ühiskondlikult kasuliku töö organiseerimisel. Pioneeritöö edukamaks teostamiseks kohustati kommunistlikke noori eraldama selleks parimaid enda hulgast ja eriti hoolitsema pioneeritöö sisu eest. ÜLKNÜ XI kongress kutsus samaaegselt õpetajaid üles sügavalt ja igakülgsele tundma õppima kommunistlike noorte ja pioneeride töö sisu ja vorme ja noorte tööd õigesti suunama.

ÜLKNÜ XII kongress 1954.a. osutas reale puudustele kommunistlike noorte töös. Mõisteti hukka õppetunni dubleerimine nende organisatsioonide töös, õppetöös mahajääjate "läbivõtmine" komsomoli koosolekutel põhiteena õppetöö taseme tõstmisel. Eriti tauniti pioneeritöös liigset reglementeerimist, romantika puudust ja pioneeride vanuseliste iseärasuste ja isetegevuse vähest arvestamist. ÜLKNÜ XII kongress arutas eriti põhjalikult noorsoo kommunistliku kasvatuse küsimusi. Vastuvõetud otsuses rõhutati eriti: 1) töökasvatuse teostamise tõhustamise vajadust, 2) ideelis-poliitilise kasvatuse edasist parandamist, 3) kogu noorsoo kultuuritaseme tõstmist, 4) kehakultuuri ja sporditöö

parandamist. Neid otsuseid täites on kommunistlike noorte ja pioneeride töö muutunud viimastel aastatel sisukamaks, huvitavamaks, õpilasi köitvamaks.

Pioneeritöö edasise arengu seisukohalt on tähtis ÜLKNÜ KK VIII pleenumi (28. ja 29. nov. 1957.a.) otsus pioneeritöö parandamise abinõude kohta. Selle otsusega nähti ette, et pioneerideks võivad olla õpilased 10 - 15 a. vanuses. Noorematest moodustatakse oktoobrilaste rühmad. Pioneeritöö vanusekohasemaks muutmiseks kehtestati 3 vanuseastet, ulatuslikult hakati ette valmistama pioneeriinstruktoreid. Seati sisse pioneeri isiklik raamat. Otsuses rõhutati ka, et laste parema ideelis-poliitilise kasvatamise huvides on vaja tugevdada pioneeride sidemeid ühiskonnaga, tõmmata neid osa võtma ühiskondlikult kasulikust tööst. Pioneeritöö paremaks juhtimiseks loodi pioneeride nõukogud.

ÜLKNÜ XIII kongress 1958.a., kus esines ettekan-
dega sm. N. Hruštšov, märkis komsomoli- ja pioneerior-
ganisatsiooni töö puudusena, et nende tegevus piirdub
sageli vaid õppetööga, et ei arvestata küllaldaselt
laste vanust, kitsendatakse pioneeride initsiatiivi
ja et ikka veel puudub pioneeritöös romantika, näitlik-
kus ja kaasahaaravus. Komsomoliorganisatsiooni töö
suurima pahena märgiti kõrgete moraalsete omaduste ja
kohusetunde puudulikkust kasvatamist noorsoos ja sellest
johtuvat ebapiisavat suhtumist töösse.

1956/57. õppeaastal oli meie koolides 80 tuhat

komsomoliorganisatsiooni, kuhu kuulus 4,6 miljonit kommunistlikku noort. Üle 20 miljoni pioneeri kuulus pioneeriorganisatsiooni.

Ka Eesti NSV koolides on pioneeri- ja komsomoliorganisatsioon sõjajärgsel perioodil omandanud suure autoriteedi ja populaarsuse. Kui näit. 1945/46. aastal oli meil 19 748 pioneeri ja 3172 kommunistliku noort, siis 1956/57. õ.-a. kuulus pioneeriorganisatsiooni 50 750 pioneeri ja kommunistlikku noorsooühingusse kuulus 9 256 õpilast üldhariduslikest koolidest. Tunduvalt on parananud ka kommunistlike noorte ja pioneeride töö sisu. (Lähemalt vaata loeng "Komsomoli- ja pioneeriorganisatsioon koolis").

6. Nõukogude õpetaja

Et sõja ajal hulk kutsega õpetajaid lahkus koolitöölt, oli ilma pedagoogilise hariduseta õpetajate protsent pärast sõja lõppu suur. See nõudis suurema tähelepanu omistamist uute õpetajate ettevalmistamisele. Selleks asutati juurde hulk pedagoogilisi koole, õpetajate instituute ja pedagoogilisi instituute. Suur hulk õpetajaid asus mittestatsionaarselt oma haridust täiendama. V viisaastaku jooksul kavatseti V - X klassini töötavatele õpetajatele kindlustada kõrgem haridus. Selleks reorganiseeriti 2-aastased õpetajate instituudid 4-5-aastasteks pedagoogilisteks instituutideks ja seati ülikoolide ette ülesanne valmistada suuremal arvul õpetajaid. Üleminekuga üldise-

le keskkharidusele muudeti senised 4-kursuselised pedagoogilised koolid, mis baseerusid 7-kl. koolil, kahekursuselisteks pedagoogilisteks koolideks (keskkooli baasil).

1956/57. õppeaastal töötas NSV Liidus 282 pedagoogilist kooli, 204 pedagoogilist instituuti. 1946 - 1956. aastani suurenes kahekorselt pedagoogiliste instituutide arv. Pedagoogiliste instituutide lõpetajate arv viimastel aastatel on kõikunud 90 000 - 100 000 vahel.

Suurt tähelepanu on sõjajärgsel perioodil, eriti seoses uute ülesannetega osutatud õpetajate kvalifikatsiooni tõstmisele. Nende küsimustega tegelevad 3 tuh. rajooni ja linna pedagoogilist kabinetti, 87 õpetajate täiendusinstituuti.

Õpetajate üldarv NSV Liidus oli 1957. aastal 1 811 000. Neist oli kõrgema pedagoogilise haridusega 70,9%. Õpetajate instituutide lõpetajad taotlevad praegu kaugõppe teel kõrgema hariduse saamist. Viimaste ümberkorralduste kohaselt valmistatakse mõningates pedagoogilistes instituutides kõrgema haridusega algkooliõpetajaid.

Nõukogude õpetajale omistatakse meie maal üldist austust. Seda näitab üle 122 tuhande õpetaja valimine kõrgematesse riigivõimu organitesse. Medalite ja ordenitega on autasustatud üle 270 tuhande õpetaja, neist Lenini ordeniga 29 327 õpetajat.

Esti NSV-s oli pärast Isamaasõja lõppu rohkem

kui pool õpetajate üldarvust pedagoogilise hariduseta. See kõneleb kohutava ulatusega rüüstest, mille osaliseks oli saanud pedagoogilise ettevalmistuse ja rikkalike kogemustega eesti õpetajaskond sõja ja hitlerliku okupatsiooni aastail. Õpetajaid ettevalmistavate asutustena alustasid tööd pedagoogilised koolid, (Rakveres, Viljandis, Haapsalus), õpetajate instituudid (Tallinnas ja Tartus) ja TRÜ. Praegu (1958.a.) töötab 1 pedagoogiline kool Tartus, pedagoogiline instituut Tallinnas (valmistab ette peamiselt algkooliõpetajaid) ja TRÜ. Eesti NSV õpetajate pere on kasvanud nõukogude perioodil rohkem kui kahekordseks, kusjuures on tunduvalt tõusnud nende kutsealane kvalifikatsioon ja rikkamaks ning sisukamaks muutunud nende töökogemuste pagas. Hea töö ja väljateenitud aastate eest on 355 pedagoogi autasustatud NL ordenite ja medalitega, 43 õpetajale on omistatud teenelise õpetaja austav nimetus. Peale selle on õpetajaid ja teisi haridusala töötajaid autasustatud Eesti NSV Ülemnõukogu aukirjaga ja rinnamärgiga "Haridustöö eesrindlane".

7. Pedagoogikateaduse areng

NSVL Pedagoogikateaduste Akadeemia on sõjajärgsel perioodil kujunenud pedagoogikateaduste keskseks ja suunavaks uurimisasutiseks. Praegu töötab tema koosseisus 8 uurimisinstituuti, teaduslik-pedagoogiline arhiiv, mänguasjade muuseum ja rahvahariduse muuseum. Samuti kuulub tema koosseisu K.D. Ušinski nimeline

riiklik rahvahariduse raamatukogu, mis sisaldab üle 800 000 kõite vene- ja võrkeelset pedagoogilist kirjandust. Uurimiste ja eksperimentide läbiviimiseks kasutab akadeemia oma a l l a s u t i s t e n a kooli, internaatkooli, lasteaedu ja lastekodusid.

Akadeemia töötab läbi rahvahariduse ja pedagoogikaalaseid aktuaalseid probleeme. Eriti suuri ülesandeid püstitasid akadeemiale NLKP XIX ja XX kongress. Sellisteks kompleksseteks probleemideks, mille lahendamisest praegu osa võtavad kõik akadeemia institutudid on järgmised:

- 1) rahvahariduse süsteemi põhiküsimused ja üldhariduslike koolide struktuur;
- 2) algharidus nõukogude kooli praegusel arenguetapil;
- 3) üld- ja polütehnilise hariduse süsteem ja sisu;
- 4) polütehnilise õpetuse korraldus ja meetodid keskkoolis;
- 5) kommunistliku kasvatussüsteemi teaduslikud alused;
- 6) internaatkoolide töö süsteem, sisu ja meetodid;
- 7) laste vanuseliste ja individuaalsete erinevuste loodusteaduslik ja psüüholoogiline uurimine.

Akadeemia poolt teostatud uurimused publitseeritakse sarjas "Известия Академии Педагогических Наук РСФСР"

mida on ilmunud 86 numbrit. Akadeemia perioodiliste väljaannetena ilmuvad ajakirjad "Советская педагогика", "Вопросы психологии", "Семья и школа".

Akadeemia töötab praegu 10-köitelise "Laste entsüklopeedia", "Pedagoogilise sõnastiku" ning "Pedagoogilise entsüklopeedia" väljaandmisel.

Suured on akadeemia teened ka pedagoogiliste lugemiste organiseerimisel, mis toimusid esmakordselt 1945.a. ja korduvad seejärel regulaarselt igal aastal. Neil esitavad oma uurimusi õpetajad, haridusala töötajad. Nende lugemiste tulemusena kuulub praegu akadeemiale 12 000 ettekannet kasvatus- ja õpetuse põhi- küsimustest.

Seoses sm. N. Hruštšovi ettepanekutega on praegu akadeemia kõige kiiremaks ja tähtsamaks ülesandeks uue koolisüsteemi väljatöötamine, õppe- ning kasvatus- töö sisu ümberkorraldamine.

T a b e l 1

Koolide ja õpilaste arv NSV Liidus.

	Õ p p e a a s t a d				
	1914/15	1940/41	1945/46	1950/51	1955/56
Kõiki kooli- tüüpe	105 524	191 545	186 853	201 628	195 271
Neist:					
Algkoolle	101 917	125 894	131 625	126 426	108 756
Seitsmeklas- silisi	1 654	45 745	41 687	59 640	58 739
Keskoolle	1 953	18 811	12 836	14 961	26 863
Muid ¹⁾	-	1 095	705	601	913
Õpilasi kokku (tuhandetes)	7 896	34 784	26 094	33 314	28 217
Algkoolides	7 030	9 786	9 430	7 518	3 600
Seitsmeklas- silistes	230	12 525	9 558	15 509	9 372
Keskoolides	636	12 199	7 021	10 171	15 129
Muudes koolides	-	274	85	116	116
Õpilasi klasside kaupa (tuhande- tes)					
I - IV	7 390	21 375	19 858	19 671	13 579
V - VII	383	10 767	5 175	12 031	9 268
VIII - X	123	2 368	975	1 496	5 253

1) Muude koolide hulka kuuluvad koolid pimedatele, kurtummadele jt.

T a b e l 2

Eesti NSV üldhariduslike koolide ja õpilaste arv
aastail 1945-1957

	Õ p p e a a s t a d			
	1945/46	1950/51	1955/56	1956/57
Kokku				
koole	1 051	1 161	1 109	1 109
õpilasi	125 000	146 900	147 047	150 501
Sealhulgas				
algkoole	256	542	541	542
I - IV kl.				
õpilasi	76 500	84 900	76 321	80 313
7-kl. koole	740	542	458	448
õpilasi	38 000	50 700	50 470	47 307
keskkoole	55	77	104	120
õpilasi	10 500	11 300	20 300	22 881

Märkus. Käesolevas tabelis ei ole näidatud töö-
lis- ja maanoorte koolide ning nende õpi-
laste arvu.

RAHVAHARIDUSE SÜSTEEMID RAHVADEMOKRAATIAMAADES

JA KAPITALISTLIKES RIIKIDES

Dots. H. Kurm.

I. RAHVAHARIDUSE KORRALDUS RAHVADEMOKRAATIAMAADES

1. Üldised põhimõtted rahvahariduse ümberkorraldamisel rahvademokraatiamaaes.

Pärast Teist maailmasõda asusid fašistlikust ikkest vabastatud rahvademokraatiamaad sotsialismi teele. Muutused nende maade majanduslikus ja poliitilises elus nõudsid põhjalikku ümberkorraldust ka rahvahariduse alal. Neid teostati vastavalt iga maa konkreetsetele tingimustele ja arengule. Eeskujuks rahvahariduse ümberkorraldamisel on rahvademokraatiamaaadele NSV Liit, kelle kogemusi ulatuslikult rakendatakse.

Kõigis rahvademokraatiamaaades on asutud kooli demokraatiseerimisele. Kool on muudetud kättesaadavaks kogu elanikkonnale. Õigus haridusele on kõigil, vaatamata päritolule, soole, rahvusele ja usule. Kooli kättesaadavaks muutmiseks kaotati kõikjal dualistlik koolisüsteem ja kehtestati ühtluskool. Kõik asutused, mis kuuluvad rahvahariduse süsteemi, on omavahel ideeliselt ja organisatsiooniliselt seotud. Üldhariduslik kool on kaheastmeline.

Kõigis rahvademokraatiamaaades on kehtestatud emakeelne haridus. Ka vähemusrahvus-

tele (Poolas, Ungaris, Tšehhoslovakkias, Hiinas j.m.) organiseeriti emakeelsed koolid.

Kõigis rahvademokraatiamaades teostatakse i l m l i k k u h a r i d u s t. Kool on eraldatud kirikust. Koolide h a r i d u s t ö ö s i s u o n k o o s k ö l a s t a t u d t ä n a p ä e v a t e a d u s e s a a v u t u s t e g a. Sel eesmärgil töötati kõikjal ümber õppeplaanid, programmid, õpikud. Uue, demokraatliku kooli eesmärgiks on kasvatada noortes materialistlikku maailmavaadet, sotsialistlikku patriotismi ja internatsionalismi. Kooli ja elu tihedamaks seostamiseks teostatakse kooli polütehniliseerimist.

Rahvademokraatiamaades asuti otsustavalt v ö i t l e m a k i r j a o s k a m a t u s e g a, kuna kirjaoskamatu inimene ei ole suuteline osa võtma aktiivsest sotsialismi ülesehitusest. Eriti pingsalt toimub see võitlus Hiina Rahvavabariigis, Poolas, Rumeenias, Albaanias, kus endiste ekspluataatorlike režiimide tulemusena oli säilinud suhteliselt suur kirjaoskamatute protsent.

Oma haridusliku taseme, samuti eesseisvate ülesannete järgi võime rahvademokraatlikke maid jagada 3 rühma:

1. rühma kuuluvad maad võitlevad keskhariduse üldrahvalikuks muutmise eest (Saksa DV, Tšehhoslovakkia V);

2. rühma kuuluvates rahvademokraatlikes maades

on käsil 7-klassilise hariduse üldrahvalikuks muutmise (Poola, Albaania, Bulgaaria jt.);

3. rühma kuuluvad maad võitlevad kohustusliku alghariduse eest (Hiina Rahvavabariik, Mongoolia RV, Korea RDV).

Peatume lähemalt mõningate eri rühmadesse kuuluvate rahvademokraatlike maade haridussüsteemidel.

2. Rahvaharidus Tšehhoslovakkia Vabariigis.

Kodanlikus Tšehhoslovakkias kehtis koolikohustus alates 6. eluaastast kuni 14. aastani. Rahvamassidele oli ette nähtud 8-aastane kool. Viimane oli ummikool, millest ei olnud pääsu ei gümnaasiumi ega ka ülikooli. Täielik keskharidus oli 12-aastane, kättesaadav oma kalliduse tõttu ainult kodanlusele. Fašistliku okupatsiooni ajal laostus tšehhi kool. Ainult 35% algkooli lõpetajatest võis jätkata õpinguid algkooli kõrgemates klassides, 5% keskkoolis, kõrgem kool suleti maa päriselanikele täielikult.

Pärast maa vabastamist fašistlikust ikkest algas kooli demokratiseerimine. Taastati koolide võrk, likvideeriti ummikkoolid, võimaldati üleminek madalastme koolidest kõrgemasse, töötati ümber õppeplaanid, programmid, õpikud. Uue kooli ehitamist püüdsid tõkestada reaktsioonilised elemendid, kes 1948.a. veebruaris taotlesid kehtestada uuesti kodanlikku korda. See aga ebaõnnestus. Rahvademokraatlik kord kindlustus ja 21. aprillil 1948.a. võeti vastu seadus koo-

lide ümberkorraldamise kohta. Selle seadusega muudeti kõik koolid riiklikeks, likvideeriti paljud eritüübilised koolid, pandi kindel alus ühtluskoolile. Selle esimese astme moodustas 5-aastase õppeajaga rahvakool ja 4-aastase õppeajaga keskkool. Seega kehtestati 9-aastane koolikohustus kõigile. Pärast keskkooli lõpetamist võisid noored siirduda kas 4-aastase kursusega kutsekoolidesse, või 4-aastasesse gümnaasiumi ja seejärel juba kõrgemasse kooli. 1953.a. 24. aprillil muudeti uue koolialase seaduse alusel Tšehhoslovakkia Vabariigi üldhariduslikku kooli veelgi. Esimese astme kool muudeti 8-aastaseks, mis on kohustuslik kõigile lastele alates 6. eluaastast. Täielik keskkool on 11-aastane (8 + 3). Seega lüheneb täieliku keskkooli kursus 2 aasta võrra. Pärast 8-aastase kooli lõpetamist võivad noored astuda 3-4 aastase õppeajaga kutsekoolidesse. Enamik noori õpib praegu pärast 8-klassilise kooli lõpetamist edasi täielikes keskkoolides.

Tunduvalt muutus 1953. aastast alates ka üldhariduslike koolide õppeplaan (vt. lisa I). Viimane koostati selliselt, et ta kindlustaks noortele teadmiste aluste omandamise ja võimaldaks teostada polütehnilist õpetust. Õppeplaani kohaselt on ette nähtud emakeeleleja kirjandusele 29% kogu tundide arvust (1948.a. 23,4% asemel), matemaatikale 20,5% (varem 13,5%) loodusteadustele 13,9% (varem 13%). Vene keele õppimiseks ettenähtud tundide arvu suurendati 9,4%-le (7,4% asemel). Õppeplaanist kõrvaldati usuõpe-

tus ja ladina keel (mis 1948.a. õppeplaanis veel esinesid). 1954.a. alanud suurest tööst uute programmide ja õpikute koostamisel võtsid ulatuslikult osa tegelikud õpetajad ja haridusalal töötajad. Kogu pedagoogilist uurimistööd suunab Jan Amos Komensky nimeline pedagoogiline uurimusinstituut.

3. Rahvaharidus Saksa Demokraatlikus Vabariigis

Pärast fašistliku võimu purustamist seisis Ida-Saksamaa progressiivse elanikkonna ees suur ja vastutav ülesanne. Oli vaja lõplikult purustada natslik haridussüsteem, korraldada rahvaharidus demokraatlikel alustel, kasutades seejuures fašistide poolt ignoreeritud saksa klassikalise pedagoogika progressiivseid traditsioone. Tuli hävitada fašistlikud õpikud ja asendada fašistlikud õpetajad uute, progressiivsete õpetajatega.

1946.a. juunis võeti Weimaris ja teistes Nõukogude tsooni kuuluvate maade linnades vastu kooliseadus, mis deklareeris, et kool ehitatakse üles demokraatlikel printsiipidel. 1. juunil 1948.a. võeti vastu kooliseadus, mille järgi teostati rahvahariduse alal suuri ümberkorraldusi ja loodi uus rahvahariduse süsteem.

Elkooliasutustele (Kindergruppe, Kindergarten) järgneb üldharidusliku kooli esimene aste nn. p õ h i k o o l (Grundschule), kuhu astuvad lapsed pärast 6. eluaastat. Põhikooli kursus on 8-aastane (õppeplaan vt. Lisa II).

Maale suure elanike arvuga keskustesse organiseeriti tsentraalkoolid (Zentralschule). Nende koolide juures on internaadid, kus elavad kaugemal asuvad lapsed. Tsentraalkoolid töötavad põhikooli õppeprogrammi järgi.

Pärast põhi- või tsentraalkooli lõpetamist võib nooruk endale valida edasiõppimiseks selle ala, mis teda kõige rohkem huvitab. Ta võib astuda kutsekooli või üldharidusliku kooli kõrgemasse astmesse.

Üldharidusliku kooli neljaklassiline kõrgemas tase (Oberschule) on vahelüliks põhikooli ja ülikooli vahel. Saksa Demokraatlikus Vabariigis on 3 tüüpi kõrgema astme kooli: matemaatilis-loodusteadusliku kallakuga koolid, uute keelte kallakuga ja vanade keelte kallakuga koolid (õppeplaan vt. Lisa III). Kui keskkool oli varem töötava rahva lastele kättesaadutu (ainult 5% astus keskkooli), siis praegu moodustavad tööliste ja talupoegade lapsed valdava enamuse nii keskkooli kui kõrgema kooli õpilaskontingendist. Need põhikooli lõpetajad, keda huvitab rohkem tootmisalane töö, astuvad 3- kuni 5-aastasesse täienduskooli (Berufsschule). Selles koolis õpivad nad üldhariduslike õppeaineid 8-12 tundi nädalas, ülejäänud aja pühendavad tööle mõnel tootmisalal. Täienduskoolid valmistavad noori ette tööks mitmesugustel tööstusaladel, põllumajanduses ja kaubanduses. Kui täienduskooli hariduse saanud noor soovib edasi õppida vastavas kõrge-
mas koolis, peab ta eelnevalt lõpetama 2-aastase õppe-

ajaga kutsekooli (Fachschule). Selliste koolide arv kasvab iga aastaga. Peale selle on veel küllalt laialdane kaugõppekoolide võrk.

Koolide juures tegutseb Ernst Thälmann'i nimeline pionieriorganisatsioon, kuhu kuuluvad lapsed 6-14. aastani, ja organisatsioon "Vaba Saksa Noorsugu".

Praegu toimub Saksa Demokraatliku Vabariigi haridussüsteemis suur murrang. Arvesse võttes Saksa majanduse ja kultuuri kiiret arengut otsustas SSÜP alustada üleminekut kõigile lastele kohustuslikule 10-klassilisele keskkoolile. 1960. aastaks peavad 40% kõigist VIII klassi lõpetajaist astuma edasi õppima ja 1965. aastast alates muutub 10-klassiline kool kohustuslikuks kõigile. 10-klassiline keskkool peab oma lõpetajaile andma teadusalaseid põhiteadmisi, samal ajal peab ta noori ette valmistama praktiliseks eluks ja osavõtuks tootvast tööst. Et neid ulatuslikke ülesandeid täita, on suur osa otstarbekalt koostatud õppeplaanidel ja programmidel. Viimaste sisu ümber toimub praegu diskussioon, millest võtavad osa õpetajad, mitmesuguste erialade töötajad, lastevanemad, Uue 10-klassilise kooli polütehnikiseerimiseks on aga juba astunud esimesed sammud. Käesolevast aastast alates nähti VII-XII klasside õpilastele ette igal nädalal üks päev töötamiseks tööstustes, põllumajanduses. Kooli õppetöös rakendatakse kõiki võimalusi polütehniliste teadmiste ja oskuste andmiseks õpilastele. 10-klassilise keskkooli lõpetamise järgi võivad noored astuda edasi

õppima kas erialalistesse kõrgematesse koolidesse (Fachhochschule) näit. masinaehituse, elektrotehnika vms. instituutidesse või töö kõrval õppida ühtustes täielikes keskkoolides (Abendoberschule), mille lõpetamise järgi nad võivad õpinguid jätkata ülikoolis. Jäeb püsima ka statsionaarne täielik keskkool (Oberschule) oma loodusteadusliku ja keelte haruga, mille eesmärgiks on anda ulatuslikke teadmisi noortele, kes asuvad õpinguid jätkama ülikoolis.

Sotsialistlikule ühiskonnale algatus- ja vastutusvõimeliste noorte kasvatamiseks osutatakse Saksa Demokraatliku Vabariigi koolides suurt tähelepanu noorte isetegevusele omavalitsuslikes noorteorganisatsioonides, millele on antud küllalt suured õigused.

4. Rahvaharidus Poola Rahvavabariigis

Kodanlikult Poolalt võttis rahvademokraatlik Poola hariduse alal üle raske pärandi. Pilsudski valitsemise aegadel läbiviidud nn. rahvahariduse "reformi" eesmärgiks oli töötavate hulkade asetamine ületamatute takistuste ette kesk- ja kõrgema hariduse saamisel. 1000-st kehvikulapsest jõudis ülikoolini ainult 1. Deklareeritud "kohustuslik" algharidus figureeris ainult paberil, olles kindustamata vastava koolivõrguga ja finantseeringutega. Sellise hariduspoliitika tulemusel oli Poolas 7,5 miljonit inimest kirjaoskamatud.

Teine maailmasõda ja fašistlik okupatsioon tekitasid suuri kahjusid Poola koolile. Purustati üle 8 000

koolimaja, 70% raamatute fondist hävitati. Surmati üle 17 000 poola õpetaja ja teadlase.

Oma olemasolu esimestest päevadest alustas Poola Rahvavabariik tohutut ja keerukat tööd uue rahvahariduse süsteemi loomiseks ja kogu hariduselu demokraatiseerimiseks.

Belkooliealistele lastele (3.-7. eluaastani) organiseeriti ulatuslik lasteaedade võrk. Praegu käib lasteaias Poolas iga viies laps. Kehtestati koolikohustus 7.-13. eluaastani.

Üldharidusliku kooli esimeseks astmeks on seitsmeklassiline kool, kus lapsed õpivad alates 7. eluaastast. Viimaste arv on silmapaistvalt tõusnud. Kui näit. 1938.a. oli Poolas 4 350 7-klassilist kooli, siis 1946.a. oli neid juba 5 610 ja 1954.a. 14 116. 7-klassilises koolis õpib üle 88% kogu õpilaste arvust. Silmapaistvalt kergenes ka õpetajate töö. Kui näit. enne Teist maailmasõda tuli iga õpetaja kohta 64 ja rohkem õpilast, siis 1955.a. oli see arv 32.

Üldharidusliku kooli teise astme moodustab 4-klassiline lütseum. Ulatuslikult on pärast Teist maailmasõda asutatud juurde lütseume, eelkõige maale. Kui näit. 1938.a. oli 15 165 lütseumi, siis 1954. aastal oli nende arv juba 28 248. Sellele lisanduvad veel lütseumid täiskasvanute jaoks, kus õpitakse tööd katkestamata.

Muutunud on ka õppe- ja kasvatustöö sisu. Kasvatuse eesmärgiks on kujundada noortes dialektilis- ma-

terialistlikku maailmavaadet, anda neile kindlaid teadmisi, teostada polütehnilist haridust. Sel eesmärgil on tugevdatud emakeele õpetamist, samuti matemaatilisloodusteaduslike ainete õpetamist. Alates V klassist toimub vene keele õpetamine võõrkeelena. Vabatahtliku õppeainena on lubatud õpetada usuõpetust. Usuõpetuse õpetajad peab ülal kirik, mitte riik. Pälvib märkimist, et usuõpetust õppida soovijate arv väheneb pidevalt (õppeplaan vt. Lisa IV).

Suurt tähelepanu osutatakse Poolas kutseharidusele. **Õppeaeg tehnikumides** on 4-5 aastat. Kutsekoolides õppijate arv on ca 0,5 miljonit.

Kiiresti on tõusnud rahvademokraatlikus Poolas kõrgemate koolide arv. Kui 1938.a. oli Poolas ainult 27 kõrgemat õppeasutust, siis juba 1954.a. on nende arv 84. Mitmekordistunud on üliõpilaste arv ja muutunud nende sotsiaalne koosseis. Kui näit. 1936/37.a. talupoegade ja tööliste lapsed moodustasid 19% kogu üliõpilaskonnast, siis 1953.a. oli tööliste lapsi 34,12% , talupoegade lapsi 25%, intelligentsi lapsi 40,2%. Täielikult on Poolast kadunud nn. "igavese üliõpilase" kuju.

Erakordselt suured on saavutused kirjaoskamatuse likvideerimise alal. Tööliste Ülikoolide Ühingu poolt organiseeriti kogu maal üldhariduslike koolide võrk täiskasvanute jaoks. Nende otseseks ülesandeks oli kirjaoskamatuse likvideerimine täiskasvanute hulgas. 1951.aastaks suudeti kirjaoskamatus likvideerida.

5. Kool ja haridus Hiina Rahvavabariigis

Hiina revolutsiooni tulemusena toimus murrang maa majanduslikus, poliitilises, ent ka kultuurilises elus. Hiina Rahvavabariigi loomisega kaasnes tõeline kultuurirevolutsioon, mis kajastub ilmekalt ka hariduselus. Ainult tänu toimunud revolutsioonile said võimalikuks hiiglaslikud edusammud hariduse alal.

Hiina Rahvavabariik võttis üle raske pärandi hariduse alal. 80 % Hiina elanikkonnast, mõningais rajoonides isegi 97 %, oli kirjaoskamatu. Paljudel Hiinas elunevatel vähemusrahvustel puudus isegi oma kiri. Olemasolevatest koolidest olid paljud erakoolid, mida pidasid ülal oma mõju suurendamiseks imperialistid mitmesuguste usuühingute koolide sildi all. Nii töötas 20 kõrgemat kooli, ca 300 keskkooli ja üle 6 000 algkooli usuühingute toetusel. Selle pärandi likvideerimist alustati juba kodusõja ja jaapanlaste vastu peetava võitluse tingimustes. Juba tollal loodi nn. koolid lahtise taeva all, maaalused koolid ning terve rida üldhariduslikke ja kutsekoole. Hiina Rahvavabariigi loomisega (1949.a. oktoobris) aga alustati otsustavat rünnakut valitsevate klasside (kodanluse ja mõisnikkonna) monopolile hariduse alal. Samuti otsustati asuda võitlusse kirjaoskamatuses. Tõsiseks tõkkeks kirjaoskuse levitamisele oli hieroglüüfkiri. Keskkooli lõpetajalt nõuti näit. 5 000 hieriglüüfi tundmist, selleks et aga mõista ko-

gu hiina keelt, on vaja tunda vähemalt 30 000 hieroglüüfi. Hiinas on levinud mitmed kohalikud murded, mis tunduvalt erinevad üksteisest. Et võimaldada kirjaoskuse omandamist, oli üheks olulisemaks ülesandeks hiina kirja lihtsustamine phuthunghua (kõigile üldiselt arusaadav lihtne keel, mille aluseks on pekingi dialekt, mida kõneleb 75% elanikkonnast) alusel. Hoolika töö tulemusena esitati 1956.a. jaanuaris ulatuslikud ümberkorraldused hiina kirja alal: jäeti alles 568 lihtsustatud hieroglüüfi ja nende transkribeerimiseks töötati välja tähestik ladina alfabeedi alusel. See hõlbustab tunduvalt kirjaoskuse levitamist. Üle kogu Hiina rajati kirjaoskamatusse likvideerimise punktid, kursused jne. Neis õpitakse lugema jõukohaseid, populaarseid tekste, õpitakse kirjutamist ja arvutamist. Hiina Rahvavabariik kavatses 5-7 aasta jooksul likvideerida kogu maal kirjaoskamatusse.

Hiina Rahvavabariigi haridussüsteemi väljakujundamist alustati juba 1949.aastast, oma praeguse kuju omandas ta aga 10. aug. 1951.a. seaduse alusel. Selle esimeseks lülilik on lasteaia, mis hõlmavad lapsi 3.-7. eluaastani. 1956.a. töötas Hiinas 2 758 lasteaeda 561 954 lapsega.

Üldharidusliku kooli esimeseks lülilik on 6-aastane algkool, mis jaguneb kahte astmesse: I aste 4 aastat, II aste 2 aastat. Algkooli peäülesandeks on anda õpilastele põhioskused emakeele ja matemaatika alal. 3 tundi nädalas on ette nähtud kirjatehnikale

($\frac{1}{2}$ tundi iga päev). Kirjutama õpitakse algul krihvliga, seejärel pliiatsi ja sulega ning lõpuks pintsliga. Lastelt nõutakse ilmekat väljendusoskust nii suuliselt kui kirjalikult. Algkooli vanemal astmel lisanduvad geograafia, loodusteadus, ajalugu (vt. Hiina algkooli õppeplaan: Lisa V).

Ulatuslikult teostatakse algharidust ka täiskasvanuile, kes õpivad 2-3 aastat algkoolikursuse omandamiseks eri programmi alusel. Pärast eksamite sooritamist võivad nad astuda keskkooli.

Keskkooli astumine toimub Hiinas vastuvõtueksamite kaudu. Keskkool on kaheastmeline: esimese astme moodustab nn. noorem keskkool (3 aastat) teise astme vanem keskkool (3 aastat). Üleminek ühelt astmelt teisele toimub eksamiga. Hiina keskkooli õppetöö sisust annab ülevaate õppeplaan (vt. Lisa VI)

Keskhariduse omandamine on võimalik veel:

1) talupoegade ja tööliste lühiajaliste keskkoolide kaudu (õppetöö kestab neis 3-4 aastat);

2) keskkoolides, kus õpitakse tootmistööd katkestamata; viimased on samuti 2-astmelised, õppimine neis toimub 3-4 a. igal astmel;

3) spetsiaalsetes keskastme kutsekoolides (2-kuni 4-aastase õppeajaga).

Kõrgemat haridust annavad Hiinas erinevat tüüpi kõrgemad õppeasutused: ülikoolid, akadeemiad ja instituudid. Õppimine neis toimub 3-5 aastat, välja arvatud pedagoogilised instituudid, kus õppeaeg on

4 aastat.

Ülevaate Hiina rahvahariduse arengust annab järgmine tabel:

Õppeasutised ja õpilaste arv neis

Õppeasutised	kuni maa vabastamiseni		1949/1950. õ.-a.		1955/1956.õ.-a.	
	(suurim arv)		Õppeasu-	Neis	Õppeasu-	Neis
	te arv	õpilasi	tiste	õpilasi	tiste	õpilasi
			arv		arv	
Pedagoogilised instituudid	20	20845	12	12117	40	61212
Pedagoogilised koolid	902	245608	610	151750	515	218991
Keskoolid	4266	1495874	4045	1038964	5120	3899626
Talupoegade-tööliste lühiajalised keskkoolid	-	-	-	-	65	36485
Algkoolid	289316	23683492	346796	24391033	503000	53000000
Lasteaiad	533	130213	-	-	2758	561594
Töötavad tootmistööd katkestamata	-	-	-	276432	-	2845140 ^x
Talupoegade koolid				12992224	-	50000000 ^x

^x Mittetäielikud andmed.

Nagu tabelist selgub, on viimastel aastatel toimunud väga kiire areng kõigis rahvahariduse süsteemi harudes. Seda võimaldavad ulatuslikud assigneerin-
gud. Näit. olid 1953.aastal kulutused rahvahariduse-
le 28 korda suuremad kui 1946.a. kuomintangi valit-
suse ajal.

Kahel viimasel aastal on veelgi kiiremini tõus-
nud nii koolide kui õpilaste arv. 1958.aasta alguseks
töötas juba 68 000 keskkooli ja organiseeriti üle 400
uue kõrgema kooli. Üle 90 miljoni inimese omandas kir-
jaoskuse.

Vastavalt Hiina Rahvavabriigi perspektiivplaa-
nile taotletakse 7-12 aasta jooksul (olenevalt koha-
likest oludest) teostada kohustuslik algharidus (sel-
lega haarata 100 miljonit last). Keskkooliõpilaste
arv on planeeritud 1967.aastaks 40 miljonile.

Hiina üldhariduslikes koolides võideldakse prae-
gu loosungi eest: San hao! s.o. 3 head: hästi õppida,
hästi töötada, omada head tervist. Hiina koolide po-
sitiivsetest joontest tuleks rõhutada veel järgmisi:

1. Hästi läbimõeldud õpperežiimi (õppepäev ja-
guneb kaheks - 2-tunnilise lõunavaheajaga. Pärast lõu-
nat toimuvad tunnid kergemates õppeainetes).

2. Erakordselt kõrget distsipliini, lugupidavat
sügavalt austavat suhtumist õpetajatesse ja kõigisse
täiskasvanutesse.

3. Sügavalt läbimõeldud ideelis-poliitilist
kasvatustööd.

4. Töökasvatuse tõhusat teostamist.

Hiina rahvaharidusorganid nõuavad praegu kõigis koolitüüpides õppimise ja tootva töö tihedat ühendamist. Eesmärgiks on kujundada selliseid uusi inimesi, kes võtaksid osa nii tootmisest kui ka õppimisest ja kes tulevikus oleksid ühevõrra võimelised tegema niihästi füüsilist kui ka vaimset tööd.

II. RAHVAHARIDUSE SÜSTEEMID KODANLIKES RIIKIDES

1. Rahvahariduse süsteemi klassi-iseloom klassiühiskonnas.

Rahvahariduse süsteemid on kodanlikes riikides rajatud valitseva klassi, s.o. kodanluse huvidele vastavalt. See asjaolu peegeldub kogu koolisüsteemis (koolitüüpides), kooli organisatsioonis, õppetöö sisus, õppeplaanides, -programmides ja õpikutes, õppemeetodites ja kogu kooli kasvatuslikus tegevuses.

Kodanliku kooli õppe- ja kasvatustöö sisu iseloomustab kohandumine kodanluse klassihuvidele.

Ajaloolise paratamatusena kehtestati töölisklassi surve eesrindlikes kodanlikes maades üldine algharidus. Rahvakooli ülesandeks kujunes anda töölislastele kirjaoskust ja arvutuse algeid ning elementaarseid teadmisi, milleta ei ole võimalik töölise edukas tootev tegevus tööstusettevõtetes ja põllutöö-

lise töö põllumajanduses. Kooli tähtsaks ülesandeks oli harjutada õpilasi kuulekusele ja distsipliinile ning sisendada neisse kodanlikku moraali. V.I. Lenin märkis väga tabavalt: "Kool oli tervikuna muudetud kodanluse klassivalitsuse vahendiks, ta oli täielikult läbi imbutatud kastilisest kodanlikust vaimust, tema eesmärgiks oli anda kapitalistidele abivalmis orje ja taibukaid töölisi".

Kodanlike maade koolides antakse noortele palju mittevajalikke, liigseid, surnud teadmisi, mida õpilased omandavad tuupimise teel, a sjata koormates oma mälu. Olles hirmul kapitalismi saatuse pärast, kodanlikes maades teostatakse teaduse objektiivsuse moonutamist, keelatakse õpilastel tutvuda darvinismiga, võltsitakse jämedalt ajalugu, geograafiat j.t. ühiskonnateadusi. Samuti levitatakse teadlikult valet ja laimu kommunismist ning varjatakse tõde NSV Liidu ja rahvademokraatiamaade kohta.

Kodanluse reaktsiooniline poliitika avaldub eriti selgesti Põhja-Ameerika Ühendriikides. Siin levitatakse teooriat, et töö ülimaks kriteeriumiks on kasu (kodanluse käsitluses); sellest on tingitud teadlik laiade töölismasside teoreetiliste teadmiste taseme piiramine.

Nendes maades, kus enne Teist maailmasõda võimutsesid fašistid, kasvatati noorsoos loomalike instinkte ja inimpõlgust. Noorsoo kasvatus taandus fašistlikul Saksamaal dressuuriks, loomalike instinkti-

de sisendamiseks. Praegu jätkavad seda suunda oma õppe- ja kasvatustöö sisuga Põhja- Ameerika Ühendriigid. Natsionalism, fašism, militariseerimine ja usuline variserlikkus on iseloomustavateks joonteks paljude kodanlike maade õppe- ja kasvatustöö sisule.

Kapitalistlike riikide koolisüsteemides, kui kõrvale jätta iseärasused, mis eraldavad ühe riigi koolisüsteemi ajalooliselt teisiti arenenud riigi koolisüsteemist, esineb mõningaid ühiseid jooni.

Sääraste joonte hulka kuulub kõigepealt dualism. Üks süsteem, "elementaarharidus", on määratud töörahva lastele; see koosneb harilikult algkoolist, kõrgemast algkoolist ja kutsekoolidest ega võimalda edasiõppimist kõrgemas koolis. Teine süsteem, mis annab sügavamaid ja süstemaatilisemaid teadmisi paremini korraldatud kesk- ja kõrgemas koolis, teenindab valitseva klassi lapsi.

Pälvib märkimist, et teise kategooriasse kuuluvad paljud erakoolid valitseva klassi, s.o. suurkodanluse ja aristokraatide lastele. Need koolid on sageli internaatkoolid, erakordselt hea sisustuse ja hoolsalt valitud kaadriga; nende ülesandeks on valmistada riigile juhtivat kaadrit.

Ka neis kapitalistlikes maades, kus vormiliselt seda dualismi ei esine (näit. Põhja-Ameerika Ühendriikides), jääb kool siiski klassikooliks. Vormiliselt on säärane kool küll kõikidele avatud, kuid tegelikult on ta kättesaadav ainult neile, kes suuda-

vad maksta õppimise eest paljude aastate jooksul ja kanda suuri kulutusi laste ülalpidamiseks (toitmine, rõivastus, kulud õppevahenditele jne.) Sellepärast on kõikides kodanlikes riikides tööliste ja talupoegade laste protsent kõrgemates koolides väga väike, hoolimata sellest, et vormiliselt on kõikidel õigus seal õppida.

Teiseks kodanlike rahvaharidussüsteemide iseloomustavaks jooneks on r a s s i l i n e d i s k r i m i n e e r i m i n e: eksisteerib üks rahvahariduse süsteem "valgetele", teine "värvilistele", rõhutatud rahvastele (P.-Ameerika Ühendriikides, asumaades). Rõhutatud rahvastele puuduvad eelkooli- ja koolivälised asutused, kogu koolisüsteem on lühema õppeajaga, kärbitud programmidega, õppejõudude madalama töötasuga ja halva ettevalmistusega jne.

Kolmandaks, kodanlikule koolile iseloomulikuks jooneks on k l e r i k a l i s m. Kõigis kodanlikes riikides töötab hulgaliselt (kuni ülikoolideni) konfessionaalseid koole, mida peavad ülal kiriklikud organisatsioonid; sinna võetakse vastu ainult ühe usutunnistuse õpilasi ja õppe- ning kasvatustöö on korraldatud vastavas vaimus. Usuõpetus on paljudes maa- des ka riiklikes koolides kohustuslik õppeaine. Ka neis koolides, kus usuõpetus õppeainena puudub, on kõigi ainete õpetamine läbi imbutunud usulisest vaimust. Seega osutub kapitalistlikes riikides (Põhja- Ameerika Ühendriikides, Prantsusmaal jm.) seadusega

deklareeritud kooli ilmlikkus fiktsiooniks.

2. Kool ja haridus Inglismaal

Inglismaal praegu kehtiv koolisüsteem pärineb a. 1944, mil nn. Butleri seadusega kehtestati 10-aastane kohustuslik haridus kõigile lastele 5.-15.a. vanuseni.

Inglise praegune koolisüsteem on keeruline.

Eksisteerivad 2 liiki koolid: riiklikud ja erakoolid.

Eesõigustatud, saajandeid püsinud erakoolid (mis on määratud ainult valitsevale ladvikule) ei saa mingit abi riigi ega kohalike omavalitsuste eelarvest. Nende ülesandeks on ette valmistada tulevasi majanduselu, sõjaväe ja kiriku juhtkonda, s.o. väärtuslikku vahetust kapitalistliku ühiskonna juhtkonnale. Neid koole subsideerivad trustid, pangad, monopolid. Õppemaks nendes koolides on kõrge, 300-450 naelsterlingit aastas, s.o. niisama palju kui on algkooliõpetaja aastane sissetulek. Eliit - erakoolides (public schools), nagu Etoni, Winchesteri, Harrow' jt. kolledžites, samuti neile ettevalmistavates tasulistest algkoolides (preparatory schools) on head tööttingimused ja õppetöö toimub kõrgel tasemel. Äärmiselt kõrgete õppemaksude tõttu aga saavad neis õppida ainult väga varakate kihtide lapsed, käesoleval ajal mitte üle 5% kõigist inglise lastest.

95% inglise lastest õpib mitmesugustes riiklikes ja erakoolides, mida finantseerivad kas haridus-

ministeerium või kohalikud omavalitsused. Õpetus nendes koolides on tasuta. Koolides puudub ühtne õppeplaan ja ühtsed õppeprogrammid. Iga kool koostab need endale ise oma äranägemise järgi, arvestades eriti kohalikke olusid. Erineva õppeplaani ja programmidega ei ole mitte ainult üht tüüpi koolid, vaid isegi ühe ja sama kooli paralleelklassides võib esineda erinevaid õppeplaanide ja programme. See aga ei tähenda, et haridusministeeriumil ei oleks mingit mõju õppetöö sisule alg- ja keskkoolides. Haridusministeerium annab välja rekomendatsioone (soovitusi) ja publitseerib mitmesuguseid materjale, mis sisaldavad üldisi aluseid õppeplaanidele ja programmidele. Nende soovitustega arvestamine on riikliku toetuse saamise eelduseks. Kõikjal püütakse nende koostamise aluseks võtta laste vanuselisi ja individuaalseid iseärasusi, nende võimeid, huve ja kalduvusi. Hoolikalt jälgitakse õppeplaanide ja -programmide koostamisel valitseva klassi poliitilisi, majanduslikke ja kultuurilisi huve.

Õppeaasta inglise koolides kestab 40 nädalat, õppenädalas on 5 õppepäeva. Laupäeval organiseeritakse mitmesuguseid massilisi klassi- ja kooliväliseid üritusi, nagu spordivõistlusi, ekskursioone, kinode ja teatrite ühisküllastamist, kunstilist isetegevust jne. Õppeaasta jaguneb 3 õppesemestriks: esimene semester algab 1. sept. (algkoolides) või 5. sept. (keskkoolides) ja kestab kuni 23. detsembrini; siis

järgneb 17-päevane vaheaeg. Teine semester kestab kuni kevadpühadeni ja sellele järgneb 15-päevane vaheaeg. Kolmas semester kestab kuni 27. juunini. Igas õppenädalas on 35 tundi, s.o. 7 tundi päevas. Õppepäev jaguneb kaheks: ennelõunane (s.o. kella 9-12) ja pärastlõunane (kella 14 - 16.30) tööperiood. Algkoolides on õppetund 25 minutit pikk, keskkoolides 40-45 min.

Koduseid ülesandeid inglise koolides ei anta (välja arvatud nn. grammar schools). Kõik ülesanded täidavad õpilased klassis õpetaja järelevalve all.

Nii alg- kui ka keskkoolides püütakse töö organiseerida selliselt, et lapsed oleksid võimalikult hõivatud tegevusega, mängudega jne., et nad ei satuks tänava halva mõju alla.

Inglise koolisüsteemi esimeseks astmeks on 6-klassiline a l g k o o l, mis jaguneb väikelastekooliks ja päris-alkkooliks. Väikelaste kool (infant school) hõlmab lapsi 5.-7. eluaastani; peale mängulise tegevuse õpetatakse lapsi siin ka lugema, kirjutama ja arvutama (20 piirides). Et Inglismaal on laialt levinenud nn. sünnipärase andekuse teooria, siis ei vastuta kasvatajad oma hoolealuste töötulemuste eest. Selle tõttu astuvadki lapsed väikelastekoolist algkooli (junior school) erineva tasemega. Osa neist oskab hästi lugeda, kirjutada, arvutada, teine osa vähem. Algkooli astudes jaotatakse lapsed vastavalt nende teadmiste tasemele 3 rühma. A-rühma

moodustavad kõige tugevamad, kes oskavad hästi lugeda, kirjutada ja arvutada; B-rühma moodustavad nn. keskpärased ja C-rühma nn. mahajäänud (sageli täiesti normaalsed lapsed, kellega aga väikelastekoolis ja kodus on vähem tegeldud). Pälvib märkimist, et A-rühma kuuluvad sageli jõukate vanemate lapsed, sest neil on tavaliselt parem ettevalmistus, kuna nendega tegeldakse peale väikelastekooli ka kodudes.

Laste sellise jaotamisega määratakse faktiliselt juba nende edasine haridustee. Igal rühmal on oma erinev programm, mis võetakse läbi erineva kursusega, mistõttu erinevused teadmiste tasemes süvenevad iga aastaga. B-rühmast on raske pääseda A-rühma, C-rühmast aga peaaegu võimatu.

Kohustuslik algkool hõlmab õpilasi 7.-11 eluaastani. (Õppeainete kohta vt. Lisa VII).

Õpilased viiakse ilma eksamiteta klassist klassi. Eriksed katsed teostatakse kõigile riiklike koolide õpilastele pärast algkooli lõpetamist inglise keeles, matemaatikas ja nn. üldistes teadmistes (general knowledge test) ning intelligentsuse alal (nn. non-verbal test). Nende katsete tulemuste alusel määratakse laste tulevane haridustee, s.o. suunatakse nad eri tüüpi õppeasutustesse. Õpilased, kes saavad vähem kui 85 punkti sajast, kaotavad üldise korra kohaselt võimaluse saada täielikku keskharidust ja pääseda kõrgemasse õppeasutusse. Tavaliselt suudab ainult 17-20 protsenti lastest saavutada 85 või rohkem

punkti ja omandada seega õiguse astuda täisväertusliku keskkooli (grammar schools).

Õpilaste "sorteerimine" valikeksamite põhjal on juhuslikku laadi. Esiteks on 11-aastased lapsed liiga noored selleks, et oleks võimalik lõplikult otsustada nende võimete üle, teiseks on nad erineva ettevalmistusega. Katsete iseloom on niisugune, et nende sooritamisel on eelistatud seisundis jõukate ja haritud perekondade lapsed, kellel on kodus soodsamad arengutingimused.

Katsete tulemuste kohaselt suunduvad lapsed õppima kas humanitaarkeskooli (grammar school) või tehnilistesse koolidesse (technical school) või nn. tänapäeva keskkoolidesse (modern school).

Tänapäeva keskkoolides jätkab õppimist ca 75% algkooli lõpetajatest. Kooli õppekursus on 4-aastane (mõningais koolides 1-2 aastat pikem). Õpilased jaotatakse algkooli lõpul sooritatud katsete alusel viide paralleelselt töötavasse rühma: A, B, C, D, E. Õppetöö igas rühmas on eri raskusega, olles kõige põhjalikum A-rühmas ja väga madalal tasemel E-rühmas. Õpilasi istuma ei jäeta, vaid viiakse ebaedukuse korral üle madalamasse rühma.

Tänapäeva keskkoolid on väga erinevad oma õppeplaanide, õppeprogrammide, õppemeetodite ja õpilaste teadmiste taseme poolest (õppeplani kohta vt. Lisa VIII). Tavaliselt nähakse tänapäeva koolide õppeplaanides ette humanitaarainete tsüklile 30,8% kogu õp-

peajast, matemaatilis-loodusteaduslikele õppeainetele 21,7%, käsitööle ja tehnilisele joonistamisele 15%. Praktilisteks oskusteks ettenähtud tundide arv on paljudes koolides suur, hõlmates 26% kogu õppeajast ja mõningais C-rühmades (nn. mitteandekatele) isegi 35%. Õppetöö tänapäeva keskkoolis tervikuna on praktilise iseloomuga. Kooli eesmärgiks ei ole siiski kindla elukutse andmine, vaid ta valmistab oma kasvandikke ette astuma 15-aastastena tööle tööstustevõtatesse ja kontoritesse.

Seega on tänapäeva koolid omalaadseteks kõrgetemateks algkoolideks. 1956.a. andmeil töötas umbes 5 tuhat sellist kooli $1\frac{1}{2}$ miljoni õpilasega.

Tehnilised koolid ei ole Inglismaal eriti levinud. 1956.a. andmeil töötas 307 sellist kooli 92 400 õpilasega. Tehnilistesse keskkoolidesse astub umbes 5% algkooli lõpetajatest. Tehniliste keskkoolide osas tehakse praegu Inglismaal veel ulatuslikke katsetusi. Õppeaeg nende koolides kestab 4-5 aastat. Oma profiililt on nad väga erinevad. Võime eristada nende hulgas kahte põhitüüpi. Ühed teostavad põhiliselt kutsealist väljaõpet, üldharidus on neis surutud tagaplaanile. Nad valmistavad eriprofiiliga spetsialiste! raadiotehnikuid, elektrotehnikuid, kaubanduse ja põllumajanduse alal töötajaid, raamatupidajaid, stenograafiste jne. Nendes koolides viiakse rohkem kui pool õppeajast läbi töökodades, laboratooriumides.

Teist tüüpi tehnilised koolid on kutselaadilise

kallakuga, ent üldhariduslikele ainetele on asetatud pearõhk (2/3 õppeajast).

Humanitaarkeskool (grammar school) annab täieliku keskhariduse. Pälvib märkimist, et nimetus humanitaarkeskool on tinglik ja vaid ajalooliselt õige, tegelikult võib grammar school'is saada ettevalmistust ka reaalteaduste alal. Selles koolis õpitakse 2-3 esimese aasta jooksul ühiselt mitmesuguseid üldaineid (usuõpetust, inglise ja prantsuse keelt, ladina keelt, matemaatikat, ajalugu, geograafiat, loodusteadusi, muusikat, kujutavaid kunste, kehakultuuri, kodundust (tütarlastele) ja puu- ning metallitööd (poistele). Humanitaarkeskooli õpilane võib 15-aastaseks saamisel, s.o. koolikohustuse lõppemisel koolist lahkuda. Enamik teebki seda, sooritades eelnevalt eksamid reas ainetes oma äranägemise järgi. Humanitaarkeskooli täieliku kursuse lõpetab harilikult ainult 1/3 sisseastunuist, s.o. umbes 5% kogu inglise noorsoost.

Tavaliselt algab 3-ndal õppeaastal diferentseerumine. Viimane teostatakse vastavalt õpilaste õppeedukusele ühes või teises õppeaines ja lähtudes vanemate soovist. Igal humanitaarkeskoolil on olemas vastav töötaja, kelle ülesandeks on abistada noori eriala valikul. Et kõrgematel õppeasutustel on erinevad vastuvõtutingimused, peab tulevane üliõpilane aegsasti otsustama, missugusesse kõrgemasse kooli ja missugusesse teaduskonda ta soovib astuda. Sellest

valikust sõltub suuresti tema edasine õppetöö kulg grammar school'is. Ta hakkab õppima üldaineid koos oma klassikaaslastega, eriaineid aga olenevalt eriala valikust väikestes paralleelrühmades. Eriala õpitakse suure nädalatundide arvuga. Nii hakkab näit. tulevane romaani filoloog õppima prantsuse keelt 6 tundi nädalas, millele lisandub 4 tundi kõnepraktikat ja 2 tundi ladina keelt. VI klassis toimub õppetöö individuaalse plaani alusel, kus valitud ainele on ette nähtud põhiline osa tundidest. Õppetöö ajal sooritavad humanitaarkeskooli vanemate klasside õpilased rea eksameid riiklike komisjonide ees. Eksamitel saadud tulemused esitatakse kõrgemale õppeasutisele sellesse kandideerimisel. Seega sooritatakse Inglismaal kõik või suurem osa vastuvõttuksameid kõrgemasse õppeasutisse tegelikult juba keskkoolis. Põhjalik erialane ettevalmistus humanitaarkeskoolis ja enamikus erakoolides tingib suhteliselt kõrge õppetöö taseme ülikoolides. Üliõpilaste arv on Inglismaal väike. 1958.a. oli 95 000 üliõpilast 51 miljoni elaniku kohta, s.o. võrreldes elanike arvuga 5 korda vähem kui Nõukogude Liidus.

Inglise progressiivsed töötajad arvustavad teravalt puudusi inglise koolisüsteemis ja nõuavad põhjalikke reforme. Õigustatult leitakse, et tuleks kutsuda vähem relvastumisele ja leida võimalusi anda kõigile lastele üldine täielik keskharidus. Mitmes kogukonnas on viimastel aastatel loobunud tänapäeva

keskkoolist selle range liigitamisega protsentide alusel. Tänapäeva keskkooli asemele on hakatud avama uut tüüpi koole - nn. üldkoole (comprehensive school). Viimastes õpivad kõik lapsed 15. eluaastani koos, vaatamata eksamitulemustele. Kõik selle koolitüübi lõpetajad võivad edasi õppida humanitaarkeskooli vanemates klassides ja hiljem siirduda kõrgematesse õppeasutistesse. Selliseid koole on Inglismaal praegu ca 50, kuid nad on saavutanud suure poolehoiu ja näivad tulevikus kujunevat peamiseks koolitüübiks.

1958.a. kevadest alates on koolireformi küsimused muutunud Inglismaal väga aktuaalseiks. 1958.a. aprillis avaldas Briti Kommunistlik Partei oma programmi hariduspoliitika kohta, mis kajastab kõigi edumeelsete inglaste seisukohti sel alal. Kommunistide ettepanekuid kooliolude parandamiseks võttis üle ka Tööerakond. Viimane nõuab, et lõpetataks laste liigitamine katsete põhjal, teostataks täielik keskhari- dus kohese ülemineku teel üldkooli tüübile. Kooliko- hustuse vanusepiiri kavatsetakse tõsta 16. aastale. Kodanliku parteina ei ole Tööerakond aga järjekindel ega lähe oma reformitaotlustes küllalt kaugele. Nii ei ole programmis juttu privilegeeritud erakoolide kaotamisest mida taotleb Briti Kommunistlik Partei ja Inglise elanikkonna enamik. Ei ole ka juttu usu- õpetuse kui äärmiselt reaktsioonilise õppeaine kao- tamisest.

3. Kool ja haridus Põhja-Ameerika Ühendriikides.

Põhja-Ameerika Ühendriikide rahvahariduse süsteem on rajatud näiliselt demokraatlikele alustele, millise asjaolu abil püütakse looritada kooli ning muude haridus- ja kasvatusasutiste kodanlikku olemust. Rahvahariduse juhtimine on rajatud detsentralisatsiooni printsiibile. Föderaalsetel haridusorganitel, kelle tegevus ulatub üle kõikide osariikide, on ainult informatsiooni ja koordineerimise funktsioonid, kuna iga osariik määrab iseseisvalt kindlaks koolide süsteemi, õppeaja kestuse, tüüpprogrammid, koolide finantseerimise jne. Detsentralisatsioon põhjustab koolitüüpide ja programmide suurt kirevust, suuri erinevusi rahvahariduse korraldamisel, erinevusi õppetöö tasemes, õpetajate töötasus jne. Suurt osa etendavad Põhja-Ameerika Ühendriikide koolisüsteemis erakoolid (kuni kõrgemate õppeasutisteni).

Algkool kujunes massiliseks õppeasutiseks 19. saj. keskpaiku. Kuni 1910. aastani oli algkool 8-aastane. Pärast viimase lõpetamist jätkasid jõukamate lapsed edasiõppimist 4-klassilises keskkoolis, kehvemate lapsed aga siirdusid juba algkooli 5. või 6. klassist tööle. Kodanlik riik oli huvitatud ka õpetajate laste hoidmisest oma mõju all kuni 14.-15. aastani, taotles aga samal ajal tõkestada nende astumist kõrgematesse õppeasutistesse. Sel eesmärgil organiseeriti 1910. aastast alates nn. nooremad kesk-

koolid (junior high school, VII, VIII, IX õppeaasta), mis baseerusid 6-klassilisel algkoolil. Nooremate keskkoolide juurde asutati töökojad, kus noored tutvusid mitmesuguste põhiliste tövõtetega. Kutset need koolid ei andnud. Teoreetilisi aineid vähendati miinimumini ja sugulusained ühendati nn. üldkursusteks. Nii õpetati üldist matemaatikat, üldist loodusteadust, ühiskonnateadust (mis hõlmas endasse konstitutsiooni, ajaloo, psühholoogia). Nende nn. üldkursuste sisseviimisega vähendati miinimumini teooria osa ja taotleti anda kogu õpetusele kitsalt praktiline kallak.

Kümne aasta vältel selgus, et nn. nooremad keskkoolid ei väldi noorte püüdu täielikule keskharidusele. Selle rahuldamiseks organiseeriti 3-aastased "vanemad keskkoolid" (senior high school, X, XI ja XII õppeaasta), kuhu astusid nooremate keskkoolide lõpetajad, saades siin lõpetatud keskhariduse.

1920. aastast kuni 1930. aastani suurenes "nooremate keskkoolide" arv 55-lt 1842-le, "vanemate keskkoolide" arv 22-lt 648-le. Samaaegselt töötasid 6-aastase õppeajaga ka nn. kombineeritud keskkoolid, mille arv suurenes 828-lt 3287-le.

Pärast keskkooli lõpetamist astub osa lõpetajaid kolledžitesse. Üks kolmandik kõigist kolledžeist on nn. nooremad kolledžid (kaheaastased). Nad annavad lõpetajatele keskkooliga võrreldes avaramat üldharidust ja valmistavad noori ette õppimiseks ülikoo-

lides. Osa nooremaist kolledžeid valmistab keskmise kvalifikatsiooniga töötajaid raamatukogunduse, kaubanduse ja muude alade jaoks.

Enamik kolledžeid on 4-aastase kursusega. Nad töötavad kas iseseisvatena või kuuluvad ülikoolide koosseisu. Vanemais kolledžites omandatakse süvendatult kas siis humanitaar- või loodusteaduslik-matemaatilisi aineid.

Üldhariduslike kolledžite kõrval töötavad ka spetsiaalsed kolledžid (pedagoogilised, tehnilised, põllumajanduslikud jne.) valmistades pedagooge, insenere, agronoome jt. kõrgema haridusega spetsialiste.

Kõrvuti kolledžitega töötab ka suhteliselt suur arv ülikoole.

Õppemaks kõrgemates koolides on kallis. 1952.-1953. aastal oli õppemaks 718 dollarit aastas. Erakolledžeis (kus õppetöö on paremini organiseeritud kui riiklikes) on õppemaks 1255-2000 dollarit aastas.

Suurem osa kõrgemaid õppeasutisi sõltub kapitalistlikest trustidest, kontsernidest, pankadest, kes finantseerivad neid õppeasutisi ja muudavad need ning nende professuuri oma ettevõtte ripatsiks.

Erakoolide osa on suhteliselt suur ka teistel kooliastmetel. Praegu töötab üle 12 tuhande algkooli ja üle 3 tuhande keskkooli erakoolidena. 11% kõiki-dest õpilastest õpib erakoolides. Viimased töötavad erakordselt soodustatud tingimustes. Õpilaste arv

klassis on tavaliselt 10-12, mitte kunagi aga üle 20. Koolide juures asuvad hästi sisustatud internaadid. Õppejõududeks valitakse neisse koolidesse parimad, kuna töötasu on siin palju kõrgem kui avalikes koolides.

Ka riiklike koolide finantseerimine toimub kodanluse klassihuvidest lähtudes. Neile koolidele, mis asuvad rajoonides, kus elab jõukam kiht, määratakse suuremad summad, kuna töölisrajoonides asuvad koolid peavad leppima vähemaga. Selle tagajärjel on viimased halvemini varustatud nii koolimajade, õppevahendite kui ka õpetajate poolest. Paljudes algkoolides liigitatakse lapsed nn. intelligentsustestide andmete alusel 3 gruppi: A-grupis õpivad kõige "andekamad", B-grupis "vähem andekad" ja C-grupis "andetud". Testid, mille alusel jaotus toimub, on koostatud selliselt, et neid on kõige kergem täita neil lastel, kes elavad teatavais kultuurseis tingimustes, s.o. kõige jõukamate vanemate lastel.

Õppetöö kvaliteet on erinevates gruppides eba-võrdne. Nii andekates õpilastes püütakse arendada abstraktset mõtlemist, suunata neid loovale vaimsele tööle, igati kaasa aidata nende üldisele arengule. Nn. andetute laste gruppides (s.o. C-gruppides) jäetakse kursusest välja terved lõigud, kogu õppematerjali käsitletakse primitiivselt, ei pöörata tähelepanu laste mõtlemise arendamisele jne.

Tuleb märkida, et viimaseil aastail on tunduvalt

langenud algkooli lõpetanute teadmiste tase. Seda põhjustab: 1) kvalifitseeritud õpetajate suur puudus, 2) ebasobivad õppetöö meetodid ja vormid (eriti kompleksmeetod), 3) 100 %-line õpilaste üleviimine klassist klassi hoolimata nende õppeedukusest.

Formaalselt on kõigil algkoolilõpetanutel pääs keskkooli võimaldatud. Haridus, mida siin antakse, on aga erineva väärtusega. Iga IX klassi astuv õpilane peab valima ühe kindla ainetetsükli. Kõige rohkem on esindatud järgmised tsüklid: 1) akadeemiline tsükkel, mis valmistab põhiliselt ette kõrgemasse kooli astumiseks, andes kõige sügavamaid teadmisi; 2) kommerts-tsükkel - valmistab noori töötamiseks stenografidena, raamatupidajatena, arveametnikena; 3) nn. üldine tsükkel - valmistab töötamiseks praktilises elus.

Vastavalt tsüklile toimub õppeainete valik. Valitavate ainete arv ulatub 100-ni. Kohustuslikud kõigile keskkooli õpilastele on 3 ainet: inglise keel, Ühendriikide ajalugu, kehakultuur (koos hügieenikursusega) ja alates IX klassist teatav matemaatikakursus. Selline õppeainete valitavus toob endaga kaasa mitmesuguseid raskusi ja tohutuid lünki õpilaste teadmistes. Ameerika teadlaste endi andmeil õppis 12. õppeaasta programmi järgi näit. matemaatikat ainult 12,5 % keskkooliõpilastest, füüsikat 25% ja alla 15% õpilastest õpib mõnd kaasaja võõrkeelt.

Ehkki ametlikult on kõigile võimaldatud valida keskkoolis ükskõik millist tsükli, valivad kõige jõu-

kamad akadeemilise tsükli, kehvemad aga kommerts- ja muud praktilised tsüklid, kust pääseb kergemini tootvale tööle. Ühe tüüpilise riikliku kooli õpilaste analüüs andis järgmise pildi.

Sotsiaalsed grupid	Akadeemiline tsükkel %	Kommerts- ja üldine tsükkel %
Kõrgem 1	Õpivad era- koolides	-
2	100	-
Keskmine 1	88	12
2	45	55
Madalaim 1	28	72
2	26	74

Ameerika keskkooli iseloomustab õpilaste väga suur väljalangevus. Näit. lõpetas 1947/48.õ.-a. keskkooli astunuist 1951.aastal kooli ainult 62,5%. Väljalangevus on suurim X klassis, sest selles vanuses osutub võimalikuks hakata töötama; lahkujateks on peamiselt töölisperedest pärinevad lapsed.

Põhja-Ameerika Ühendriigid on paljurahvuseline riik. Peale ameeriklaste elab siin indiaanlasi, neegreid, hiinlasi, jaapanlasi jt. värvilisi rahvaid, kokku 19 miljonit. 95% nendest moodustavad neegrid. Värviliste rahvuste, eriti neegrите suhtes teostatakse teravat diskrimineerimist, mis ilmneb selgesti ka hariduse alal.

Juba majanduslikult on neegrите koolid võrreldes valgete koolidega palju viletsamas olukorras. Neegrите koolimajad on tavaliselt (eriti lõunaosariikides) vanad, viletsad, sisaldades sagedasti üheainsa klassiruumi, kus õpivad koos kõik 6 või 8 klassi. Ametlikel andmeil on pooled neegrıkoolidest ühekomplektilised. Üksi Missisippi osariigis ei leitud üldse koolimaju 1500 neegrıkoolile. Viimased töötasid lagunenud majades, kirikute ja palvelate ruumides, kuurides jne. 17 lõuna-osariigis (kus elab enamik neegreid) olid kulutused 1 valge õpilase kohta 154,6 dollarit, ühe neegrіõpilase kohta 95,3 dollarit.

Ka õppetöö sisu on erinev. Nii näit. ei õpetata enamikus neegrıkoolides selliseid õppeaineid, nagu muusikat, joonistamist, kehakultuuri. Kui valgete koolides õpetatakse konstitutsiooni, siis neegrıkoolides õpitakse selle asemel "iseloomu kasvatamist", milles käsitletakse kuulekust, alluvust, töökust, s.o. selliste iseloomujoonte kujundamist, mis peaksid iseloomustama "head neegrit" lõunariikide plantaatori seisukohalt.

Neegrıkoolide õpetajaid diskrimineeritakse. Kui valgete õpilaste osas on ette nähtud 1 õpetaja 34 õpilase jaoks, siis neegrıkoolides tuleb iga õpetaja kohta 43 õpilast. Neegerõpetaja palk on 44% madalam valge õpetaja palgast. Neegerõpetajate kvalifikatsioon on tunduvalt madalam valgete omast,

sest pedagoogilisi õppeasutusi neegrite jaoks on vähe.

Ülalnimetatud põhjustel on neegrite hariduslik tase tunduvalt madalam valgetest. Ainult 18,6 % neegreist on lõpetanud algkooli, 11% neegreist (kes on vanemad kui 14 aastat) on täiesti kirjaoskamatud, 10% poolkirjaoskamatud. Erakordselt raskete tingimuste tõttu on keskharidusega neegrite arv väga väike. Näit. on Lõuna-Karoliinas 1,4 % neegreist keskharidusega, kogu maal omavad keskharidust 3,6% neegreist, (valgetest 21,6%). Kõrgema hariduse saamine on võimalik ainult väga vähestele neegritele. Ühendriikide 2 miljonist üliõpilasest oli neegreid ainult 90 tuhat.

Ühendriikide kõrgema kohtu otsuse kohaselt 1954. aastast tuleks teostada valgete ja neegrite ühesõpetamist, kuid see otsus on jäänud ainult paberile. Mõõdunud aastal tekkisid näit. Little Rock'is verised kokkupõrked kuna neegrid, toetudes kõrgema kohtu 1954. a. otsusele, püüdsid oma lapsi saata õppima koos valgetega.

Ka teiste värviliste rahvaste suhtes teostab Põhja-Ameerika Ühendriikide valitsus diskrimineerimist. Eriti selgesti ilmneb see suhtumises indiaanlastesse. Nii näit. on indiaanlaste suguharu 55 000 liikmest 44 000 täiesti kirjaoskamatud. Needki koolid, mis indiaanlaste jaoks on avatud, annavad madalakvaliteedilist haridust. Sama saatuse osalised on ka hiinlased, jaapanlased ja emigrandid Euroopa maa-

dest. Kõiki neid peetakse teise järgu kodanikeks, kellele tulevatki anda piiratumat haridust.

Ühendriikides esineb terav puudus õpetajatest. Ametlike andmete kohaselt on puudus 175 tuhandest õpetajast. Õpetajate staaž on madal ja liikuvus suur. Õigusega väidetakse, et õpetaja on Ameerikas kõige odavam inimene ja oma ühiskondlikult asendilt väga madalalt hinnatav. Telefonist teenib rohkem kui algkooliõpetaja, autojuht kaugelt rohkem kui keskkooliõpetaja. Õpetajaametist ei peeta lugu, sest see ei võimalda " raha teha". Põlastusega väidetakse: "Those who can, do. And those who can't - teach" (Kes suudab, see tegutseb ja kes seda ei suuda, see õpetab)!

Kokku võttes peame konstateerima, et kool ja rahvaharidus Põhja-Ameerika Ühendriikides elab üle rasket kriisi, mis viimastel aastatel, imperialistliku reaktsiooni tugevnemise ajajärgul, üha süveneb. Selle kriisi näitajaiks on rahvahariduse pidev langus, noorsoo kohutav kuritegevus. Iga kümnes laps on kohtulikult karistatud, kurjategijate keskmine vanusemäär on 17 a. Üksi Manhattan'i linnaosas kuulub üle 40 000 poisi ja tütarlapse 10-16 aasta vanuses kuritegelikesse jõukudesse. Comics'id, televisioon, kino mürgitavad vaimselt noori. Kool oma kodanlikult piiratud õppetöö sisuga ja usulise variseerlikkusega on võimetu võitluses nende pahedega.

Tšehhoslovakkia üldharidusliku kooli õppeplaani
1953/1954. õppeaastal.

Õppeaine	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	Kokku
Emakeel ja												
kirjandus	12	14	14	12	9	7	6	5	5	5	4	93
Vene keel ja												
kirjandus	-	-	-	3	3	4	4	4	4	4	3	29
Võõrkeel	-	-	-	-	-	-	-	-	2	2	2	6
Ajalugu	-	-	-	-	-	2	3	3	3	3	3	17
Geograafia	-	-	-	-	2	3	3	2	2	2	2	16
Konstitutsioon	-	-	-	-	-	-	-	2	-	-	-	2
Psühholoogia	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-	1
Loogika	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	1
Matemaatika	4	6	6	6	7	7	6	6	6	5	5	64
Füüsika	-	-	-	-	-	-	3	3	3	3	5	17
Keemia	-	-	-	-	-	-	-	3	3	3	3	12
Bioloogia	-	-	-	-	2	3	3	2	2	2	2	16
Kehaline kasvatus	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	22
Joonestamine	-	-	-	-	-	-	-	1	1	1	1	4
Joonistamine	1	1	1	1	1	2	2	-	-	-	-	9
Muusikali- ne kasvat	1	1	1	1	1	1	1	-	-	-	-	7
Kokku	20	24	24	25	27	31	33	33	33	33	33	316

Saksa Demokraatliku Vabariigi
põhikooli õppeplaan 1951/1952. õppeaastal

Õppeained	K l a s s i d							
	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII
Saksa keel	8	12	14	11	8	7	6	6
Matemaatika	5	5	6	6	5	5	6	6
Ajalugu	-	-	-	2	2	2	3	3
Olevikutundmine	-	-	-	-	1	1	1	1
Bioloogia	-	-	-	2	3	2	2	2
Füüsika	-	-	-	-	-	2	2	2
Keemia	-	-	-	-	-	-	2	2
Võõrkeel	-	-	-	-	5	5	4	4
Geograafia	-	-	-	2	2	2	2	2
Kehaline kasvatus	1	1	2	2	2	2	2	2
Muusika	1	1	1	1	1	1	1	1
Joonistamine	1	1	1	1	1	1	1	1
Kokku	16	20	24	27	30	30	32	32

L i s a III

Saksa Demokraatliku Vabariigi täieliku keskkooli (Oberschule) õppeplaan
1951/1952. õppeaastal.

Õppeaine	IX klass				X klass				XI klass			XII klass		
	10-a	A	B	C	10-a	A	B	C	A	B	C	A	B	C
	kool				kool									
Saksa keel	5	5	5	5	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4
Vene keel	4	4	4	4	4	4	4	4	3	3	3	3	3	3
Teine võõrkeel	-	5	-	6	-	6	-	4	4	4	4	4	4	4
Kolmas võõrkeel	-	-	-	-	-	-	-	4	6	-	8	6	-	8
Ajalugu	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3
Oleviku tundmine	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1
Geograafia	2	2	2	2	2	2	2	2	1	1	-	1	1	-
Matemaatika	5	3	5	3	5	3	5	3	3	5	3	3	5	3
Füüsika	3	2	3	2	3	2	3	2	2	3	2	2	3	2
Keemia	2	1	2	1	3	1	3	1	1	3	1	1	3	1
Bioloogia	3	2	3	2	3	2	3	2	2	3	2	2	3	2
Muusika	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	2	1	1	1
												iga 2 nädala tagant		
Kunstiline kasvatus	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1
Kehaline kasvatus	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2
	32	32	32	33	32	32	32	34	34	33	36	33	33	34

Lisa IV

Poola Rahvavabariigi üldharidusliku kooli

õppeplaan 1950/51. õppeaastal

Õppeained	K l a s s i d										
	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI
Poola keel	11	10	10/8	8	7	6	6	5	5	5	5
Võrkeel	-	-	-	-	3	3	3	3	3	3	3
Ladina keel	-	-	-	-	-	-	-	3	3	3	3
Ajalugu	-	-	6/2	4	3	3	2	3	3	3	3
Teadus Poolas ja kaasaegsest maa- ilmast	-	-	-	-	-	-	2	-	-	-	2
Ühiskonnateadus	-	-	-	-	-	-	-	-	-	2	-
Bioloogia	-	-	2	2	3/2	3	2	-	3	3	2
Geograafia	-	-	2	2	2/3	2	3	2	3	2	-
Geoloogia	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	2
Astronoomia	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1
Matemaatika	6	6	5	6	6	6	5	5	4	4	4
Loogika	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Füüsika	-	-	-	-	-	3	3	4	3	3	3
Keemia	-	-	-	-	2	2	2	2	2	2	-
Joonistamine	1	1	1	1	1	1	1	1	1	-	-
Käsitöö	1	1	1	1	1	1	1	-	-	-	-
Laulmine	1	1	1	1	1	1	1	-	-	-	-
Kehaline kasva- tus	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2
Sportlik ette- valmistus	-	-	-	-	2	2	2	2	2	2	2
Sõjaline ette- valmistus	-	-	-	-	-	-	-	-	2	2	2
Usundpetus	1	2	2	2	2	2	2	2	2	2	1
Kokku	23	23	29	29	35	35	37	34	38	38	35

Lisa V

Hiina algkooli õppeplaan 1955/56. õppe-
aastal.

Õppeained	Tundide arv nädalas						Üldine tundide arv		
	I	II	III	IV	V	VI	I ast- mel	II ast- mel	Kokku
Keel ja kirjandus	12	12	12	12	9	9	1632	612	2244
Aritmeetika	6	6	6	7	6	5	850	374	1224
Ajalugu					2	2		136	136
Geograafia					2	2		136	136
Loodusteadus					2	3		170	170
Kehakultuur	2	2	2	2	2	2	272	136	408
Laulmine	2	2	2	1	1	1	238	68	306
Joonistamine	1	1	1	1	1	1	136	68	204
Käsitöö	1	1	1	1	1	1	136	68	204
Kokku tunde	24	24	24	24	26	26	3264	1768	5032

Hiina Rahvavabariigi keskkooli õppeplaan 1955/56. õppeaastal

Õppeaine	Noorem keskkool						Vanem keskkool					
	I kl.		II kl.		III kl.		I kl.		II kl.		III kl.	
	Semestrid											
	1	2	3	4	5	6	1	2	3	4	5	6
	Tundide arv nädalas											
Hiina keel ja kirjandus	8	8	8	8	7	7	6	6	6	6	5	5
Mate- Aritmeetika	7	7										
maa- Algebra			3	3	3	3	4	3	2	2	2	2
tika Geomeetria			2	2	3	3	2	3	2	2	2	2
Trigonomeetria									2	2	2	2
Füüsika	-	-	3	2	2	2	3	3	2	2	4	4
Keemia					2	3	2	2	2	2	3	3
Bio- Botaanika	2	2	3									
loo- Zooloogia				3	2	2						
gia Anatoomia ja inimese füsiol.							2	2				
Darvinismi alused									2	2		
Hügieeni alged	1	1										
Aja- Vana Hiina ajalugu	3	3	3									
lugu Vanaaeg				3	3	3						
Uusaeg							3	3	3			
Hiina uusaja ajalugu										3	3	3
Geo- Püüsiline geograafia	3	3										
graa- Üldgeograafia			2	3								
fia Hiina geograafia					3	2						
Välisriikide majandusgeograafia							2	2				
Hiina majandusgeograafia									2	2		

L i s a VI järg

Õppeaine	Noorem keskkool						Vanem keskkool					
	I kl.		II kl.		III kl.		I kl.		II kl.		III kl.	
	Semestrid											
	1	2	3	4	5	6	1	2	3	4	5	6
Tundide arv nädalas												
Poliitõppus					2	2						
Ühiskonnateaduse alged										2		
Hiina Rahvavabariigi konstitutsioon											2	2
Võõrkeel							4	4	4	4	4	4
Kehakultuur	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2
Muusika	1	1	1	1	1	1						
Joonistamine	1	1	1	1	1	1						
Joonestamine							1	1	1	1	1	1
Kokku	28	28	28	28	31	31	31	31	30	32	30	30

Inglise algkooli õppeplaan

Jrk. nr.	Õppeaine	Tundide arv õp- penädalas				Õppeaja jooksul
		I	II	III	IV	
1.	Usuõpetus	2	2	2	2	320
2	Inglise keel (koos kirjatehnikaga)	14	14	12	12	2080
3	Aritmeetika	5	5	5	5	800
4	Geograafia	1	1	2	2	240
5	Ajalugu	1	1	2	2	240
6	Loodusõpetus	1	1	1	1	160
7	Hügieen	1	1	1	1	160
8	Kunst ja käsi- töö	4	4	4	4	640
9	Muusika	2	2	2	2	320
10	Kehakultuur	3	3	3	3	480
11	Organiseeritud mängud	1	1	1	1	160
Kokku		35	35	35	35	5600

Lisa VIII

Ühe tänapäeva (Londoni) kooli õppeplaan

Jrk. nr.	Õppeaine	Tundide arv nädalas				Kokku Õppeaja jooksul
		I	II	III	IV	
1	Inglise keel	5	5	5	5	800
2	Matemaatika	4	4	4	4	640
3	Ühiskonnateadused (ajalugu ja geo- graafia)	2	3	3	3	440
4	Prantsuse keel	3	3	-	-	240
5	Muusika	2	2	1	1	240
6	Kunst	3	2	3	3	440
7	Käsitöö	3	3	3	3	480
8	Loodusteadus	2	2	3	3	400
9	Joonestamine	-	-	3	3	240
10	Kehakultuur	3	3	3	3	480
11	Organiseeritud mängud	1	1	1	1	160
12	Usuõpetus	2	2	1	1	240
13	Õpilaste individu- aalne tegevus	5	5	5	5	800
Kokku		35	35	35	35	5600

EESTI KOOLI JA PEDAGOOGILISE MÖTTE ARENGU

PEAETAPID.

Dots. A. Elango

1. Kooliolud Eestis feodalismi perioodil.

XIII sajandi algul tungisid saksa "penirüütlid" eestlaste maa-aladele ja asutasid siin oma Liivi ordu. Kristianiseerimise maski all asusid nad eestlasi füüsiliselt ja vaimselt orjastama. Oma kolonisaatorlike eesmärkide teostamiseks, eriti vaimulike järelkasvu kindlustamiseks vajasisid nad koole. Andmeid esimeste kiriku- ja kloostrikoolide olemasolu kohta mõningates Eesti linnades (Pärnus, Tartus, Haapsalus, Tallinnas) leidub XIII sajandi teiselt poolelt. Need olid ladinakeelsed õppeasutised, mille programm piirdus, nagu enamikus analoogilistes koolides Lääne-Euroopaski, triviumiga (grammatika, retoorika, dialektika). Nende õpilaskond oli arvuliselt üsna piiratud ja koosnes peamiselt härraskihi lastest. Kui siia mõni eesti laps sattuski, siis kaotas ta võõra kasvatusel mõjul peagi oma rahvusliku kuuluvuse tunde ja omandas härraskihi ideoloogia. Eesti rahva silmaringi avardamise seisukohalt polnud nendel koolidel mingit tähtsust.

XV - XVI sajandil tekkisid mõnes suuremas linnas (Tallinnas, Paides, Tartus, Pärnus) ladinakeelsed magistraadikoolid (neid nimetati ka linna- ehk rae-

koolideks) ja mõned saksakeelsed kirjutuskoolid käsitööliste ja kaupmeeste lastele. XVI sajandi keskpaiku tegutses Tallinnas ka eestikeelne linnakool, kus õppis üksikute eesti kaupmeeste ja käsitööliste lapsi. Poola riigi koosseisu kuuluvas Lõuna-Eestis püüdsid jesuiidid kooli kasutada võitluses reformatsiooni vastu. Nad asutasid 1583.a. Tartus oma kolleegiumi (nimetati ka gümnaasiumiks, akadeemiaks), kus õppisid peamiselt poola ja leedu aadlike lapsed, võimalik, et ka üksikud eestlased ja venelased. On andmeid, mis lubavad oletada jesuiitide koolide olemasolu ka Pärnus ja Viljandis.

Pärast kogu eestlaste maa-ala langemist Rootsi riigi valdusse (1620) püüdis riigivõim siin kindlustada protestantliku kiriku positsioone. Sel eesmärgil asutati Tartus endise jesuiitide kooli hoonesse gümnaasium (1630.a.), mis 1632.a. muudeti ülikooliks (Academia Gustaviana). 1631.aastal asutati gümnaasium ka Tallinnas (muudeti hiljemini kubermangugümnaasiumiks ja kandis Vene võimu viimastel aegadel Nikolai I gümnaasiumi nime; praegu peab Tallinna 1. keskkool end selle järglaseks). Linnakoole teotses kõikides suuremates linnades (Tallinnas, Tartus, Pärnus, Viljandis, Narvas, Haapsalus j.m.).

Kõik need koolid olid ladinakeelsed ja määratud võõrvallutajate lastele. Pole põhjust oletada, et eesti rahvas nendest nimetamisväärsset kasu oleks saanud, kuigi selleks, et nende lõpetajate mõju eesti rahva

hulgas suurendada mõnes nendest vähesel määral ka eesti keelt õpetati.

Tartu ülikool teenendas peamiselt rootsi ja soome päritoluga ülemkihti: tema esimesel tegevusperioodil (1632-56) immatrikuleeritud 1006-st üliõpilasest oli 575 pärit Rootsist ja Soomest, 124 mujalt välismaalt ja ainult 288 Eesti, Liivi- ja Kuramaalt, nende hulgas tõenäoliselt mitte ühtki eestlast. 200-st dissertatsioonist, mis sellel ajavahemikul Tartu ülikoolis kaitsti, olid ainult 30 Baltikumist põlvneva te isikute omad. 1656-90 katkes ülikooli tegevus sõja tõttu; 1699.a. evakueeriti ta vene vägede pealetungi eest Pärnu ja sealt 1710.a. Rootsi.

Vahe ülikooli ja teiste koolide vahel seisnes mitte niivõrd seal omandatava hariduse tasemes, kui võrd privileegides, mille osaliseks said ülikooli õppejõud ja üliõpilased. Ülikoolis näit. võeti läbi ka üldharidusliku kooli õppekava, milleks ülikoolil oli oma ettevalmistav teaduskond (facultas artium), Narva linnakoolist aga on teada, et seal anti umbes samasugust haridust kui gümnaasiumiski.

Feodaalse baasi pealisehituse ühe asutisena teenis Tartu ülikool Rootsi riigi, rootsi ja baltisaksa aadli huve; ta oli protestantlike vaimulike ja ametnike peamiseks ettevalmistajaks. Rootsi kindralkuberner Skytte hoiatas oma kõnes, mille ta pidas Tartu ülikooli avamisel, et ülikool ei järgneks Lääne-Euroopa ülikoolide eeskujule, kus "pühasid tõde-

sid mässitakse paganlike metafüüsiliste spekulatsioonide sisse ja õigusteadlased, arstid ning filosoofid oma kasutu lobaga tekitavad otsest kahju".

Et kiriku mõju eesti rahva hulgas süvendada, hakkasid pastorid XVII sajandi algul siin-seal linnades, pärastpoole ka maal, eestikeelseid kirikukooli asutama, kus õpetati usuõpetuse ja kirikulaulu algeid. Sajandi lõpul hakati kiriklikes kogudustes madalamaid vaimulikke - kõstreid ametisse panema; nende eriülesandeks oli lastele usuõpetuse algete pähetuupimine. Enamikel juhtudel tehti seda pühapäeviti pärast kirikuteenistust usuliste kirjade (meieisapalve, katekismuse ja koraalide) ettelugemise teel. Mõningate kirikute juurde loodi kõstrikoolid, kus õpetus toimus pidevamalt ja kus õpetati lastele ka lugemist, üsna harva isegi kirjutamist. Õpetust anti põhiliselt põsslastele.

Kõstrikooli tekkimine ja areng Eestis on seotud Bengt Gottfried Forseliuse (1660-1688) tegevusega; ta tundis hästi eesti keelt (koostas m.s. esimese eestikeelse aabitsa) ja pooldas eestikeelsete talurahvakoolide asutamist. Ta asutas 1684.a. Tartu lähedal (praegu on vastav koht linna piirides, Tähe tänaval, 8. keskkooli vastas) seminari, kus valmistati ette kõstreid. Kuna kõstrid olid ühtlasi ka õpetajateks, võib Forseliuse asutist pidada esimeseks rahvakooli-õpetajate ettevalmistamisasutiseks mitte ainult Eesti alal, vaid kogu Rootsi riigis. Õpetust

teostas Forselius üksipäini. Õppeaeg kestis 2 aastat. 4 aasta jooksul said siin õpetust 160 eesti poissi. Seminari tegevus lõppes seoses Forseliuse hukkumisega 1686.a. (tagasiteel Rootsist, kus ta viibis oma kahe õpilasega audientsil kuninga juures).

Balti-saksa mõisnikud suhtusid talurahva laste jaoks koolide loomisesse vaenulikult. Kooliõpetajates nägid nad mõisale kaotsiläinud pärisorja, rahva lugemisoskust aga pidasid nad tarbetuks ja kehtivale korrale isegi ohtlikuks. Forseliust näit. süüdistati selles, et ta õpetavat rahvast laisklema ja õhutavat talurahva lastes "mässuvaimu".

Et ristiusu algõpetuse levitamist eesti rahva hulgas kergendada, hakkasid pastorid kiriklikku kirjandust - palveid, jutlusi, katekismust - eesti keelde tõlkima ja trükkis välja andma. Nii ilmus 1535.a. esimene eestikeelse trükiteosena pooliti eesti-, pooliti saksakeelne katekismus, millele hiljem järgnes muud kiriklikku kirjandust, kuni 1739.aastal kogu piibel eesti keeles ilmus.

Põhjasõja ajal sai eestlaste maa-ala sõjategevuse all raskesti kannatada - rahva arv vähenes tunduvalt ja enamik varem teetsenud koole likvideerus. Üleminek Vene riigi koosseisu kindlustas rahvale pikemaks ajaks rahuliku arenemise võimaluse, mis lõi eeldused ka koolide tegevuse taaselustamiseks. Nii jätkas Tallinnas tööd gümnaasium ja toomkool, suuremates linnas (Tartus, Pärnus, Kuresaares) linnakoo-

lid ja maal mõned üksikud köstrikoolid. Mõisnikud ja rikkamad linnakodanikud kasutasid oma lastele hariduse andmiseks sisserännanud saksa ja prantsuse kodukooliõpetajaid, kuna kõrgema hariduse saamiseks saadeti pojad Saksamaa ülikoolidesse.

Peeter I haridusalaste reformide raamides avati Tallinnas 1715.a. arvutuskool, kus peale lugemise, kirjutamise ja arvutamise õpetati ka laevasõidukunsti. Ka Narvas töötas mõni aeg navigatsioonikool. Omapärase õppeasutisena töötas 1718-40 Albus (Põhja-Eestis) nn. vaeslastekool aadlike ja mitteaadlike lastele, kus õppis ka mõni eestlane. See oli laialdase ilmliku õppekavaga kool; siin õpetati peale keelte ka geograafiat, ajalugu, geomeetriat, arhitektuuri, fortifikatsiooni (kindlustuste ehitamist).

XVIII sajandi viimasel kolmandikul hakkas Baltimaail üha enam ilmnema pärisorjusliku korra lagunemise tunnuseid. Talurahva vastupanu mõisnike kurnamissüsteemile muutus järjest visamaks. Pastorid ja osa valgustusajastu ideedest kantud liberaalseid mõisnike soovitasid asutada rohkem koole, sest nad lootsid nende kaudu rahvas alandlikkust ja kuulekust kasvatada. Kindralkuberner G. Browne'i (1698-1791) pealekäimisel otsustas Liivimaa maapäev 1765.a. asuda köstrikoolide elustamisele. Nendele lisaks otsustati suuremates mõisades luua nn. mõisa- ehk külakoolid, kus pidid õppima kõik lapsed, keda vanemad ei suutnud kodus õpetada. Kuna mõisnikud ei tahtnud kanda mõisa-

koolide asutamiseks seotud kulusid, siis jäid need enamikes mõisades avamata, seal aga, kus nad avati, töötasid nad armetus olukorras: ruumidena kasutati rehtesid, saunu, õpetajate tase oli madal ja nad olid majanduslikult kindlustamata. Järelevalvet õpetamise üle teostasid pastorid. Õpetus kestis ainult mõned talvekuud - "märdipäevast lihavõtteni". Õpiti piibililugusid, katekismust ja kirikulaule; kirjutamist ei õpetatud peaaegu üldse. Sellegi hariduse osaliseks said ainult jõukamate talupoegade lapsed, kuna kehvematel puudus võimalus lapsi kooli saata.

1786. aasta ülevenemaalise koolistatuudi alusel loodi linnades seniste linnakoolide reorganiseerimise teel neli saksakeelset pearahvakooli (Tartus, Pärnus, Viljandis ja Kuresaares). Rahvakoolide, s.e. mõisa- ja köstrikoolide süsteemis see statuut muudatusi ei toonud.

2. Eesti kooli ja pedagoogilise mõtte areng kapitalistlike tootmissuhete baasil.

XIX sajandi algul muutusid feodalismi kriisi tunnused Venemaal üha ilmsemateks. Hakkasid kujunema uued, kapitalistlikud tootmissuhted. Et järsumaid murranguid ära hoida, püüdis tsaar Aleksander I teostada Venemaa valitsemises mõningaid reforme.

1802.aastal loodi endiste prikaazide asemele ministeeriumid, muude hulgas ka rahvahariduse ministeerium - esimene Euroopas, kuna teistes riikides koo-

lid ja haridusasutised olid sel ajal allutatud kiriklikele keskasutistele. Haridusala juhtimise allutamine ministri kaudu otseselt tsaarile muutis selle mõnevõrra operatiivsemaks ja vabastas ta äärmiselt reaktiooniliste klerikaalsete ringkondade administratiivse mõju alt.

24. jaan. 1803.a. kehtestati kogu Venemaal Esialgsed määrused rahvahariduse alal, millised lõplikult sõnastati ja kehtestati 1804.aastal. Nende määrustega kehtestati Venemaal omamoodi ühtluskooli põhimõtte. Kogu riik jaotati kuude õpperingkonda. Iga õpperingkonna eesotsas oli kuraator, kellele allusid kõik selle õpperingkonna koolid. Igas õpperingkonnas pidi olema ülikool kelle sisulisele juhtimisele allusid muud üldhariduslikud koolid. Igas kubermangus nähti ette gümnaasium (4-aastase õppeajaga), igas maakonnas kreiskool (3-aastase õppeajaga) ja igas kihelkonnas kihelkonnakool (2-aastase õppeajaga). Madalama astme kooli kursuse lõpetamine andis õiguse astuda järgmise astme kooli. Juriidiliselt pidid need koolid olema avatud kõikidest seisustest lastele, kuid faktiliselt pääsesid kõrgema astme koolidesse ainult aadli ja jõukama linnakodanluse lapsed, kihelkonnakoolid aga, mis pidid teenindama laiemaid rahvahulki, jäid enamasti lihtsalt avamata.

Tartu õpperingkonda kuulus 4 kubermangu: Kura-maa, Liivimaa, Eestimaa ja Ida-Soome (Viiburi) kubermangud (viimane ainult kuni 1812.a-ni). 1886.aas-

tal viidi õpperingkonna keskus üle Riiga.

Eestlaste maa-alal rakendati 1804.a. koolista-
tuudi alusel tööle gümnaasiumid Tallinnas (oli ole-
mas juba varem) ja Tartus; väiksemates linnades loodi
pearahvakoolide ja rahvakoolide reorganiseerimise ja
juurdeasutamise teel 11 kreiskooli ja 13 kihelkonna-
kooli. Kõik need koolid olid saksakeelsed ja balti-
saksa kultuuri taimelavaks. Nende kõrval tekkisid ük-
sikud eestikeelsed erakoolid, nagu Kanepi kihelkonna-
kool J.Ph. Rothi (1754 - 1818) algatusel, Eesti kool-
meistrite kool J.H. Rosenplänteri (1782-1846) alga-
tusel jne.

1820. aastal loobuti ühtluskooli põhimõttest ja
nähti igale seisusele ette oma koolitüüp - aadlile ja
jõukamale kodanlusele - gümnaasium, linna keskkihti-
dele - kreiskool, talurahvale - kihelkonnakool.

Erilist tähtsust omab meie maa seisukohalt üli-
kooli avamine Tartus 1802.aastal. Pärast Põhjasõda bal-
ti aadel ei taotlenud uue ülikooli asutamist, vaid
eelistas oma poegi saata õppima Saksamaa ülikoolidesse.
Kui 1798.a. vene kodanikel keelati välismaa ülikooli-
des õppimine, muutus oma ülikooli avamine Baltikumis
aktuaalseks. Esialgu (Paul I otsusel) pidi ülikool
asutatama Miiitavi, kuid Aleksander I otsustas küsimu-
se Tartu kasuks. Vene valitsuse hoolitsusel arenes
Tartu ülikool peagi silmapaistvaks õppeasutiseks, kes
kodumaale on andnud rea silmapaistvaid õpetlasi, m.s.
ka esimesed eesti soost haritlased (K.J. Peterson,

F.R. Kreutzwald j.t.). Algul oli saksakeelne Tartu ülikool baltisaksluse tsitadelliks, kuid hiljem hakkas vene kultuuri osatähtsus seal kiiresti tõusma. 1889. aastal määrati ülikooli õppekeeleks vene keel. 1828-1838.a. töötas Tartu ülikooli juures kogu Venemaal ainulaadne professorite instituut, kus valmistas ette õppejõude kõikidele Vene ülikoolidele. 1915. aastal enne evakueerimist Voroneži, oli Tartu ülikoolil 5 teaduskonna kohta 59 professorit, 1 dotsent, 30 eradotsenti ja 64 mitmesugust abiõppejõudu; õppejõudude hulgas oli nüüd ka juba väheseid eestlasi. Üliõpilaste arv oli samal aastal 2755, nende hulgas umbes 300 eestlast.

1816. resp. 1819. aasta talurahvaseadustega pandi seaduslik alus eestikeelsete valla- ja kihelkonnakoolide tegevusele. Nende seadustega nähti ette lastele, kes 10 aastat vanaks saanud ja kes kodus õpetust ei saa, 3-aastase kooliskäimise kohustus. Igas vallas pidi ellu kutsutama 3-aastase õppeajaga vallakool ja igas kihelkonnas teise astme koolina 2-aastase õppeajaga kihelkonnakool. Mõisnike vastuseisu tõttu - nad kartsid talurahvale haridust anda ega tahtnud kanda koolide asutamise ja ülalpidamisega seotud kulusid - jäid need seadused kauaks ajaks täitmata. Alles sajandi teisel poolel sundis kasvav talurahvarahutuste laine mõisnikke ja pastoreid suuremale aktiivsusele koolide kaudu rahvas "vagaduse" ja kuulekuse kasvatamisel. Et see neil mõnevõrra õnnes-

tus, seda tõendab näit. pastor H.G. Jannau (1789-1869) märkus Laiuse kiriku kroonikas, et tänu kooliõpetuse heale korraldusele kihelkonnas, ei olevat Laiusel ükski talupoeg ühinenud talurahva ülestõusuga 1841.aastal. Vastu nende koolide asutajate taht kandus nende kaudu rahva hulka ka tõelise hariduse, vähemalt lugemisoskuse, sädemeid, mis aina suurendasid rahva vastupanu rõhujatele.

Kooliolude paranemisele sajandi teisel poolel andis hoogu kapitalismi kiire areng Baltikumis, mis tingis vajaduse mõnevõrra haritud tööliste järele. Mõisnikud pidasid kasulikumaks teorendist loobuda ja maad talupoegadele päriseks müüa. Kuna soodsa maailmamajanduse konjunkturi tõttu põllumajandussaaduste (eriti lina) hinnad olid kõrged, avanes eesti kodanlusel võimalus majanduslikult kiiresti areneda - külas kapitalistliku suurталuniku, linnades kaupmehe, majaomaniku, väikeettevõtja ja kodanliku haritlase näol. Sellega käis kaasas eesti rahva kujunemine rahvuseks.

Laiu rahvahulki haaranud rahvusliku liikumise survele olid maa poliitilised peremehed - mõisnikud ja pastorid sunnitud rahvahariduse alal mitmesuguseid järeleandmisi tegema. Uute talurahvaseadustega (Liivimaal 1849, Eestimaal 1856) laiendati vallakogukonna õigusi koolide asutamise ja ülalpidamise alal. Täiendavate määrustega laiendati koolide õppekava ja hakati juba vallakoolideski kirjutamist õpetama.

Algas ideoloogiline võitlus saksa mõisnike ja pastorite vastu. Seda võitlust kandsid rahvuslik ajakirjandus ja ilukirjandus, rahvuslikud haridusorganisatsioonid, nagu Eesti Kirjameeste Selts (1877-1893), teatriühing "Vanemuine" (asut. 1865) jne. Tehti eel- töid isegi eestikeelse keskkooli (Eesti Aleksandri kooli) asutamiseks, milleks koguti vabatahtlike annetustena üle 100000 rubla.

Suureks edusammuks koolide alal olid Liivimaal 1874., Eestimaal 1878.a. kehtestatud uued valla- ja kihelkonnakoolide õppeplaanid, mis nägid juba valla- koolis ette niisuguste "ilmlike" ainete õpetamise, nagu geograafia, vene keel, saksa keel.

Toome allpool kummagile koolitüübile ette nähtud tundide tabeli:

	Vallakoolid			Kihelkonnakoolid	
	I õppea.	II.õppea.	III.õppea.	IV õppea.	V õppea.
Usuõpetus	5	5	5	4	4
Emakeel	12	10	8	5	2
Matemaatika	6	6	6	5	4
Laulmine	3	3	3	2	2
Võimlemine	3	3	3	2	2
Geograafia	-	2	2	2	2
Ajalugu	-	-	-	2	2
Looduslugu	-	-	-	-	3
Saksa keel	-	-	2	5	6
Vene keel	-	-	2	3	3
Joonistamine	-	-	-	1	2
Aiatöö	-	-	-	2	2
Kokku	29	29	31	33	34

Uute õppeplaanide juurutamine edenes väga viisalt. Osalt õpetajate ja õpikute puudusel, osalt aga lihtsalt hoolimatusest ja kartusest talurahvale haridust anda, jäid paljudes koolides vene keele, saksa keele jms. ainete tunnid ära ja pandi pearõhk endiselt usuõpetuse ja kirikulaulu tuupimisele. 1870-80. aastate paiku teotses eestlaste maa-alal umbes 1200 valla- ja 70 kihelkonnakooli kokku umbes 50 000 õpilasega. Õppekeeleks nendes koolides oli enamasti eesti keel, kohati aga ka saksa keel. Et eesti noorsugu isoleerida progressiivsest vene kultuurist, tõrjuti vene keele õpetamine üsna tahaplaanile.

Vallakooliõpetajad said oma ettevalmistuse põhiliselt kihelkonnakoolides, kihelkonnakooliõpetajad aga Valgas (J.Zimse juhatusel) töötavas saksakeelses kihelkonnakooliõpetajate seminaris (1850-1881). Linna elementaarkoolide õpetajate ettevalmistamiseks teotses Tartus vastav saksakeelne seminar (asut. 1828). Sajandi teisel poolel, mil vajadus vallakooliõpetajate järele kasvas, asutati selleks vastavaid eestikeelseid seminare Kuudas (1854), Kaarmal (1871), Tartus (nn. Hollmanni seminar, asut. 1873). 1878.a. asutati Tartus ka venekeelne algkooliõpetajate seminar.

Õpikutena kasutati kaua aega peale aabitsate mitmesuguseid katekismuse ja piiblilugude väljaandeid. Esimeseks õpikuks sõna otseses mõttes oli end. Tartu kreiskooli õpetaja, pärastise Vastseliina pastori G.

Marpurgi koostatud "Weikenne õppetusse nink luggemise Ramat" (1805), mis sisaldab lugemispalu ja vestlusi loodusloost ja maateadusest, arvutamise algõpetuse ja kirja näidiseid. Teatud väikene elevus, mille 1816-19. a. talurahvaseadused hariduse alal esile kutsusid, kajastus ka õpikute rindel - ilmusid J.H. Rosenplänteri ja O.W. Masingu aabitsad, lugemikud, arvutamise õpikud jne. 1849.a. määruste vastukajana ilmus (1852-1861) Põlva pastor J.G. Schwartzi toimetusel 8-köiteline "Koli-raamat", mis sisaldas iseisvate köidetena grammatika, arvutamise, loodusloo, tervishoiu, geograafia, füüsika ja ajaloo (kahes köites) õpikud. Teos oli kirjutatud üldkirjakeeles, kuid vana kirjaviisi alusel. Need õpikud olid mõeldud peamiselt kihelkonnakoolidele (osalt ka rahvale lihtsalt lugemiseks, nagu Fr. R. Kreutzwaldi kirjutatud tervishoiu õpik). Vallakoolide jaoks ilmus 1854.a. teine õpikute-seeria - neljaköiteline "Koli-raamat" (anonüümne), mis sisaldab aabitsa, piiblit ja arvutamise õpiku.

Mõlema sarja lehekülgedel pakuti peamiselt usu- lise sisuga materjali või usuliselt moonutatud ja võltsitud teaduse algeid. Trükitehniliselt olid nad madalal tasemel.

Sajandi teisel poolel aset leidnud kooliolude paranemine tingis ka uute, paremate õpikute ilmumise. Sel alal etendas juhtivat osa C.R. Jakobson, kes avaldas Aabitsa (1867), Kooli lugemise raamatu (I ja

gu 1867, II-1875, III-1876), geograafia õpiku (1868) ja saksa keele õpiku (1878). Eriti kõrgel tasemel oli tema lugemiku I osa, millel eesti õppekirjanduse ajaloos on silmapaistev koht. Vastandina teiste õpikute usuliselt võltsitud, igavalt ja läägelt morali-seerivatele lugemispaladele pakkusid C.R. Jakobsoni õpikud teaduslikku, ilmlikku haridust, näitasid maailma niisugusena, nagu ta on. Nad näitasid, et maailmas kehtivad mitte jumala tahe ja imed, vaid looduse seadused, mille tunnetamine muudab inimesed valitsejaks looduse üle. Nad aitasid noortel oma ümbrust ja kodumaad tundma õppida, tekitasid neis tahet ja vaimustust elada oma rahva ja kodumaa heaks.

Peale C.R. Jakobsoni õpikute ilmus rida õpikuid eestikeelsele rahvakoolile ka Eesti Kirjameeste Seltsi toimetusel näit. R. Kallase matemaatika õpikud, J. Kunderi loodusloo õpikud, J. Bergmanni ajaloo õpik, J. Tülki geomeetria ja füüsika õpikud, A. Grenzsteini "Kooli laulmise raamat" jne.

Eestikeelsete vallä- ja kihelkonnakoolide olukorra paranemisega käis kaasas ka eesti rahvusliku pedagoogilise mõtte tekkimine ja arenemine. On oluline ära märkida, et peaaegu kõik eesti kodanliku rahvusliku liikumise silmapaistvamad tegelased, olgu demokraatlikust, olgu klerikaalsest leerist (Fr. R. Kreutzwald, C.R. Jakobson, J. Kunder, J. Hurt, J.W. Jannsen j.t.) on tundnud suurt huvi pedagoogiliste küsimuste vastu ja sel alal mitmesuguses ühenduses

viljakaid mõtteid avaldanud. Eriti silmapaistvat osa etendasid eesti pedagoogilise mõtte arengus Fr. R. Kreutzwald, C.R. Jakobson ja J. Kunder.

Fr. R. Kreutzwaldi (1803-1882) pedagoogiliste vaadete hulgas omavad kesksel kohta tema suur usk hariduse jõusse, võitlus papimeelsuse vastu, rahvusliku ja rahvalähedase kooli nõudmine, töökasvatuse ja loodusteaduste propageerimine.

Kõiki Kreutzwaldi kirjalikke eneseavaldusi, erakirjadest kuni rahvaeeposeni "Kalevipoeg", läbib punase niidina nõue, et rahvale tuleb rohkem haridust anda. Koolid - need on Kreutzwaldi arvates "esimeseks, teiseks ja kolmandaks abimeheks ... mis meil kibedasti puuduvad, millest kõik rahva sõbrad ühel meelel peaksid rääkima ja alati meelde tuletama, et edaspidine eluõnn nende küljes seisab", kirjutab ta "Kasulises Kalendris" 1874.a. Ta on veendunud, et kõikidel inimestel on eeldusi hariduse omandamiseks.

"Ehk küll annid igas kohas ühesugused ei ole, siiski leiame, et mõistlik kasutamine mitu korda pisukesest kidurast ivast kena võsukese kasvatab, kuna teises kohas kõige paremast seemnest midagi ei saa" ("Maailma ja mõnda" II, lk. 62). Sellega astus ta välja balti sakslaste väidete vastu, kelle arvates eesti rahvas ei olevat suuteline haridust omandama. Hariduse kõige suuremaks vaenlaseks peab Kreutzwald rahvahulkade eneste konservatiivsust ja tuimust. Kõige pahandavam on temale, et isegi jõukad talumehed,

üha kasvav kulaklik element, koolist ja haridusest peaaegu midagi teada ei taha, vaid oma raha pigemini viinale ohverdavad. "Meie rikkad talupojad on kõige suuremad egoistid ja kurnavad kõik oma vaesemaid naabreid igal viisil, kuna nad neile vilja ja muud ette laenuks annavad, selle aga siis kõige häbematuma marodööri intressidega tagasi nõuavad ... Koputage aga kord katseks säärase maaõmmi uksele ja küsige, mis ta kooli heaks tahab anda. Ma tahaks kümme ühe vastu kihla vedada: vaevalt poole sellest, mis ta iga aastal viina eest välja annab!" (Kiri J. Hurdale 6. maist 1863).

Võitlus papimeelsuse vastu, eriti rahvahariduse alal, on üks kesksemaid teemasid Kreutzwaldi publitsistikas. Ta näitab, et aadli pilli järgi tantsiv vaimulikkond teeb küll näo, nagu oleks tal rahvaharidus südamel, tegelikult aga teostavad nad rahva rumaldamist. Seda teevad nad poolharitud ja poolnarri-de eestlaste kaasabil. Kreutzwald näitab, et ka osa koolmeistreid ise veel tõelise hariduse vastasteks on, pidades peamiseks vaimuvalguseks piiblilugusid ja katekismust. Õpetajad peaksid just need olema, kes oskavad sammu teistest kaugemale astuda, " aga meie eesti koolmeistrid püüavad kõigest väest pimedust peale kasvatada". Eriti pahandab Fr. R. Kreutzwald, et osa neist J.V. Jannseni ümber koondunuina oma reaktsioonilisi vaateid püüavad ka "Eesti Postimehe" kaudu propageerida. Kirjas L. Koidulale küsib ta

sapiselt: "Kes on see sarviline, kes ennast viimases "Postimehe" numbris julges "koolmeistriks" nimetada? Häda meie vaesele rahvale, kui palju säherdusi härgi koolmeistri nime kannavad! Mina ei kuule tema jutust muud kui: üks kiriku sõnn ammub küla vainul, mis ta iga pühapäeval kantsli pealt oma peaajust tühendatud pähe tallele on pannud". Kreutzwaldile on selge, et niikaua kui koolid pastorite võimu alla jäävad, ei ole meil haridust loota. Ei olevat midagi kahjulikumat, kui pimestatud rahvas pappide käes. Fr. R. Kreutzwaldi lõppotsus kiriku suhtes on täiesti selge ja resoluutne: "Minema kõik papid ja kus kurat kõik pimedusemehed, siis alles võime vaimsetest võitudest sõna kaasa rääkida! Nii kaua kui need päevavargad rahva suursuguste elumahlade kallal imevad, suudab tegudeta kristlus järgmise 1000 aasta jooksul vaevalt rohkem korda saata, kui ta seda on teinud 2000 aastase mineviku jooksul" (Kiri Koidulale, 1871).

Selleks, et kooli pastorite ja mõisnike läa otsast vabastada, on tarvis, et rahvas ise asuks koolide majanduslikule kindlustamisele. Fr.R. Kreutzwaldi arvates saab kool iseseisvaks alles siis, kui rahvas ta ülalpidamise enda kätte võtab. Nõuda riigivalitsemise ümberkorraldamist nõnda, et riiklik kool oleks ühtlasi rahvalik, demokraatlik - selleni Fr. R. Kreutzwaldi ambitsioonid veel ei ulatunud. Ta näeb ainukest väljapääsu rahva oma-abi organiseerimises koolile. Ta pidas seda tol ajal kehtinud sea-

duste raamides täiesti võimalikuks ja rahva enda ohvri-meelsusest sõltuvaks.

Haridus, mida Kreutzwald rahvale nõuab, peab olema rahvuslik ja rahvalähedane. Kogu tema tegevust ise loomustab tõeline rahva aitamine, eestlaste kultuur-rahvaks tõstmise püüe. Paljud tema sõnavõttud on suunatud oma rahvuse salgajate - nn. kadakasakslaste vastu. " Ehk mis aitaks saksameistri juures ametitöö õppimine ja isanda nimi, kui niisugune isand maailmahulguse kombel kõrtsist kõrtsi venib, kuni viimane tööga teenitud rahakopikas kõrisõlmest alla läks". Fr.R. Kreutzwald jätkab, et ta olevat haritud rahvast palju sagedamini musta maamehe kuue alt leidnud kui hilp-harakate isandate seltsist. "Niisuguste isandate kõige suurem õnnetus oli, et nad pisut saksa keelt oskasid tõnkida, mis kui kelk konarliku peal edasi jõudis, siiski kõhikese nina nii kõrgele tõstis, et see enam maakeeli raamatusse ei mahtunud" ("Maailm ja mõnda... II).

Üheks tähtsamaks rahvaliku kasvatuse vahendiks on Fr.R. Kreutzwaldi arvates just rahva enda pärimused, jutud ja laulud, eriti "Kalevipoeg". Need aitavad nüüdispõlve ühendada oma vanemate ja esivanemate elutarkusega. Neilt võib noorem põlv ammutada seda "karastavat rahva soola", mis teda aitab kerge ja värske hoida kaasaja võitlustes.

Võideldes eesti rahva eneseteadvuse eest oli Kreutzwaldi taotluseks samal ajal kasvatada eestlas-

test ustavaid Vene riigi kodanikke, Venemaal kui oma kodumaad armastavaid patrioote. Korduvalt rõhutas ta seda kasu, mis eesti rahvale tähendas kuulumine Vene riigi koosseisu. Kirjas C.R. Jakobsonile kirjutab ta: "Mida enam nüüd, mis Teie niisama hästi teate kui mina, meie sugurahva tõsine armastus Venemaa poole avaldatud saab, seda vähem võivad postisarved ja nende puhujad meile kahju teha". Samas mõttes kirjutab ta 1878.aastal Viru Kalevipoja Seltsile: "Minu suguvennad Virumaal olid ajamärkidest tähele pannud, et teejuht, kes meid paremale ajale talutas, idast tõusis ja Venemaa poole kui sõrmega näitas: Seal tuleb õnnelikum põli".

Vastavalt sellele orientatsioonile ei väsi Kreutzwald nõudmast ja soovitamast, et eesti rahvakoolides ka vene keele õpetamisele ruumi antaks, mis seal kaua aega puudus. Eesti rahvakooli vabastamine saksa keele ainuvalitsemisest ja vene keele toomine õppeainena valla- ja kihelkonnakoolidesse - see on üks Kreutzwaldi haridusalaseid põhinõudmisi.

Progressiivseks jooneks Kreutzwaldi pedagoogilistes vaadetes on ka see, et ta nõuab õpetamise sidumist tööga. Ta nõuab, et õpilasi rakendataks tööle koolimaal ja kooliaias, et nad paremaid põlluharimise võtteid tundma õpiksid. Ka soovib ta lastele õpetada kergemaid käsitöid, nagu korvipunumine, suka või võrgu kudumine jne.

Kreutzwaldi sõnavõtted ei piirdu ainult haridus-

ja koolipoliitiliste põhiküsimustega. Ta avaldab imes-
tamisväärset asjatundlikust ka praktilistes koolitöö
küsimustes. Võtame kas või niisuguse küsimuse, nagu
koolide õppeplaani orientatsiooni küsimus. Juba siis,
kui Lääne-Euroopas alles valitseis uushumanismi lai-
ne ja liialdamine klassikaliste keelte õpetamisega
oli Fr. R. Kreutzwald veendunud, et õige õpetus peab
põhjenema loodusteadusel. Juba maast madalast on va-
ja lapsi õpetada "loodud asju tähele panema ja neid
muutmata seadusi tundma õppima, mis igal silmanähta-
val ajal põhjuseks seisavad", kirjutab ta. Ta näeb,
nagu suured vene filosoofid-materialistidki, et loo-
dusteadused oma materialistliku metodoloogiaga moo-
dustavad tõhusa vastukaalu usulis-idealisticule
orientatsioonile koolis. "Meie viletsad külakoolid
kasvavad pikkamööda katekismusest ja vana testamen-
di muinasjuttudest välja ja viskavad neile liiga kit-
saks jäänud lapsekingad prüghunnikule. Loodustea-
duste hele valgus leiab oma kiirtele ka meie juurde
sissepääsu", kirjutab ta L. Koidulale.

On huvitav ära märkida, et Kreutzwald, kelle
juures mitmes muus küsimuses on tunda hingesugulust
J.H. Pestalozziga (kuivõrd siin on tegemist otses-
te mõjustustega, vajab veel selgitamist), selles kü-
simuses ületab viimase oma progressiivsusest ja lä-
heneb klassikalise vene pedagoogika seisukohtadele,
mis olid tolle aja kohta kõige eesrindlikumad maa-
ilmas.

On loomulik, et loodusteadusliku orientatsiooni niga koolis tähtis koht on ka maateadusel. Selle õpetamisel soovitab Kreutzwald lähtuda just lapse kodu ja kooli ümbruse tundmaõppimisest ja siis jälgida igasse suunda tõmmatud koordinaate järjest ikka kaugemale. Ühtlasi kriipsutab ta alla eesti koduloo ja kodumaatundmise õpiku koostamise vajadust. Praegu, kus kodulooline printsiip nõukogude koolis on täit tunnustust leidnud, on Kreutzwaldi eespool toodud mõtted meile täiesti lähedased ja omased.

Kreutzwaldi teeneks on, et ta äraiganenud pärisorjuslike suhete, eriti nende vaimse pealisehituse - kiriku purustamisele täie jõuga kaasa aitas. Kasvatuse alal lähendas see võitlus teda teistele suurtele kodanlikele pedagoogidele, nagu J.H. Pestalozzi ja K.D. Ušinski, kes samuti võitluses feodalsmi iganditega rajasid uut, tõukord progressiivset kodanlikku pedagoogikat.

Fr. R. Kreutzwaldi kõrval on teiseks silmapaistvaks eesti rahva valgustajaks-demokraadiks C.R. Jakobson (1846-1882). Jakobson sai pedagoogilise hariduse Valga seminaris (J. Zimse juhatusel) ja teotses mõnda aega kihelkonnakooliõpetajana Tormas ja saksa keele õpetajana Peterburi keskkoolides. See asjaolu tugevdas tema huvi pedagoogiliste küsimuste vastu, mida võime märgata juba tema esimestes kirjutistes "Eesti Postimehes", eriti aga tema toimetusel ilmunud "Sakala" orientatsioonis.

Jakobsoni pedagoogilised vaated on väga lähedased Kreutzwaldi omadele. Neid mõlemaid ühendas võitlus feodalismi igandite vastu Eestis, võitlus mõisnike ja pastorite omavoli ning rahva pimeduses hoidmise poliitika vastu.

Tõelise valgustajana usub Jakobson kasvatuse piiramatusesse võimalustesse. Ta usub, et mõistus mitte mingil kindlal ajal lapse pähe ei tule, vaid juba "esimesest elutunnist saadik idanema ja kasvama hakkab ja selle algava mõistusega võib kasvataja teha nõnda, kuida potsepp saviga". Oma poliitilises võitluses asetab Jakobson suuri lootusi kasvatusele. Kasvatusest sõltuvat tunduval määral rahva tulevik. Eesti noortest tuleb kasvatada oma maad ja rahvast armastavaid inimesi, kes võitlevad rahva õiguste, õnne ja vabaduse eest. Jakobson nägi inimese ülimat õnne ühtekuuluvuses rahvaga, rahva teenimises. "Nii palju, kui teiste tuluks elatakse, nii palju armastatakse ja elatakse. Kui ma teisi õnnelikuks teen, siis olen ma ise kõige õnnelikum", kirjutas ta L. Suburgile. Ta uskus, et eesti rahvas on teie elujõudu ja et kasvatuse abil on võimalik tema elu õnnelikuks teha. Ta naeris pastorite üle, kes lubasid rahvale tasuna maapealsete kannatuste eest õnnelikku elu taevariigis. "Nagu Teie teate, ei usu mina mitte neid ennemuistseid jutte nõtrade hingede jaoks. Aga ma usun, et inimene selle maailma võib enda jaoks taevariigiks teha", jätkas ta samas kirjas L. Suburgile. Peamiseks kasvatuse

teguriks pidas Jakobson kooli ja sellepärast nõudis ta lakkamatult paremat hoolitsemist koolide eest. Artiklis "Kust tuleb, et praegu nii palju varguse pattu meie maal leida on" näitab Jakobson, et heade koolide puudusel rahvas pimeduses elab ja kergesti kõlbeliselt libastub. Kui tahame ühiskonda terveks ravida, siis peame astama häid koole rahva jaoks.

Jakobson nõudis emakeelset ja rahvalähedast haridust. Laste kasvatamine peab toimuma rahva tahte, soovide ja püüete kohaselt. Kasvatuse eesmärgi ja sisu küsimused tuleb lahendada rahva huvidest, tema arenemise huvidest lähtudes. Vastavalt sellele peab ka kooli juhtimine ja valitsemine olema rahva enda asi. Ta mõõnis, et riik tunneb huvi koolide vastu, kuid arvas, et riik juhtigu koole üldiselt, ärgu se-gagu end nende igapäevastesse asjadesse. Veel vähem sallis ta pastorite vahelesegamist kooliellu. Laste kasvatamine olgu üldrahvalik üritus - koolitöö juhti-mine ja õpetajate valik peab olema rahva kätes. "Võ-tab ... meie rahvas kord jo ise oma koolitallitusest osa, siis saab ka meie koolidele pea uus aeg tulema", kirjutas ta "Eesti Postimehes" (1870). Ainult rahvas ise suudab kujundada talle sobivad koolid ja suunata oma laste kasvatamist. Sellepärast tuleb teha lõpp mõisnike ja pastorite omavolile koolis. Kuid rahvas ei saa lahendada õppe- ja kasvatustöö konkreetseid üksiküsimusi - see jäägu õpetajate asjaks. "Iga-ühele saagu oma õigus: niihästi koolmeistritele oma

kooli seespidistes seadmistes, kui ka vallale, kes koolisi üleval peab, kooli välispidises valitsemises". Iga kogukond valigu ise endale koolivanemad, kellel koolmeistri ametisse võtmise õigus on. Ta piitsutas teravalt ja korduvalt eesti tookordsete koolide rahvavastast suunda, mille määrasid pastorid ja mõisnikud, eriti saksakeelset õpetust. Ta ironiseeris, et meie maa koolid on sellised, nagu valmistataks neis usuteaduse professoreid ette ja õpetus toimub saksa keeles, "nagu meie hobused ja lehmad mõne aasta pärast enam eesti keelt ei mõista". Lapsed õpivad koolis küll Palestiina jõgesid ja mägesid tundma, oma kodumaast ei kuule nad aga koolis midagi. Nad on palju paremini informeeritud nendest lehmadest, mis vaarao unes nägi, kui oma kodutalu karjast. Jakobson näitas oma kirjutistes, et emakeel on rahva kalleim pärandus. See on põlvkondi ühendav lüli, allikas, mille kaudu õpilased tunnetavad rahva elu ja kultuuri. "Kes oma lapsele tema esimest kooliõpetust võeras keeles laseb anda, see surmab oma last ihu ja hinge poolest", kirjutas Jakobson "Sakalas" (1878). Õppetöö võõras keeles viivat selleni, et laps koolis midagi ei õpi ja et õppimine temale vastumeelseks muutub.

Nagu kõik valgustajad, nii nõudis ka Jakobson, et lastele antaks tõesti teaduslikku haridust, et kooliõpetus vabastaks usulistest võltsingutest ja pearõhk pandaks loodusteaduste õpetamisele. Jakobson

tõi oma kirjutistes esile, kuidas mõisnikud ja pastorid, kelle mõjuvõimule koolid allusid, mõistsid karmilt hukka õpetajate katsed laiendada õppetöö sisu. Nad püüdsid õppetööd koolis piirata ainult lugemisõpetusega, et talupojad saaksid lugeda kiriklike raamatuid, mis vähendaks nende vastuhakkamise vaimu. Õpetajateks olid sagedasti kõstrid, eriti kihelkonnakoolides. Lastele teaduste õpetamine neid ei huvitanud. Sellepärast nõudis Jakobson õpetajatele ajakohast ettevalmistust seminarides. Näiden- dis "Artur ja Anna" ütleb ta kooliõpetaja Terba suu kaudu, et mõisnikud ja pastorid nägid loodusloo õpe- tamises materialismi propagandat, ajaloo õpetamises aga mässuliste ideede levitamist. Selletõttu ei jää- nud rahvakooliõpetajal midagi muud õpetamiseks, kui piiblilood ja katekismus. Paljude konkreetsete fak- tide najal paljastas Jakobson oma artiklites tookord- se kooli moonutatud sisu. Oma lugemike kaudu püüdis ta õpilaste hulgas loodusteaduslikke, geograafilisi ja ajaloolisi teadmisi levitada, erilist rõhku pan- nes oma kodumaa tundmisele. Ta oli sel alal isegi järjekindlam, kui näit. K. Ušinski oma lugemikes, mis ilmusid enamvähem samal ajal. Jakobson ise ütleb oma lugemiku kohta, et "see on üks vägev luud, kel- le ees pappidel oma taignaga kinnitust ei saa ole- ma".

Jakobson nõudis, et lastes kasvatataks töör-
mastust ja tööoskust. Ta taunis niisugust kooli, mis

kasvatatakse rahvast võõrdunud "härrasmehi". Talurahva lapsi tuleb kasvatada tööinimesteks, kes oskavad oma majapidamist, peamiselt talumajapidamist, korraldada teaduse viimase sõna kohaselt. Ta ei piirdunud ainult sellega, et valla- ja kihelkonnakoolides tööskest kasvatatakse, vaid nõudis Soome eeskujul kutsekoolide asutamist, kus õpetatakse põllumajandust, karjandust, piimandust jms. Need koolid peaksid tingimata olema seotud sellekohaste õppemajanditega. Tal oli kavatsus oma talus Kurgjal niisugust piimanduskooli ellu kutsuda, mille jaoks ta asus isegi hoonet ehitama, kuid raha puudusel ei suutnud ta seda kavatsust realiseerida.

Noorsoo kõlbelise kasvatuse huvides pidas Jakobson väga tähtsaks noorsoo vaba aja kultuurset sisustamist. Ta rõhutas et oma põhiloomult on noorsugu hea, kuid kõrtsid ja tegevusetus toovad noortele palju kahju. Rahva elu tuleb mõistlikult korraldada, organiseerida hariduslikke üritusi, laulukoore, orkestreid, mänguringe, avada raamatukogusid jms.

Jakobson eitas kehalisi karistusi kasvatases. Tõsi küll, ta avaldas "Sakalas" 1878.a. R.Kallase artikli, kus kehalisi karistusi koolis lubatavaks peeti, kuid kahe järgmise numbriga juhtkirjas, mis tõenäoliselt Jakobsoni enda kirjutatud, mõistetakse kehalised karistused hukka ja osutatakse sellele, et need on seotud rahva rõhumise ja pimestamisega kiriku poolt. Kehaliste karistuste rakendamist kirjelda-

des hüüatab "Sakala" juhtkirjanik: "Seda lugu kuuldes kipub iga inimese süda lõhkema; seal on nüüd villi, mis ihunuhtluse seemne külvajad lõikavad".

Jakobson võitles lakkamatult õpetajate õigusliku ja majandusliku olukorra parandamise eest. Juba oma esimestes artiklites "Eesti Postimehes" juhtis ta tähelepanu õpetajate haletsemisväärsele olukorrale, kuna nende töötasu võrdus karjuse omale. 1871.aastal ajutiselt Tallinnas asudes tegi ta katsed üleesti-maalist kooliõpetajate seltsi asutada, milleks ametivõimud aga luba ei andnud. Kui umbes samal ajal Eesti Kirjameest. Seltsi asutamine päevakorrale kerkis, siis võitles Jakobson kõigiti selle eest, et selles seltsis juhtiv osa jääks õpetajate kätte ja et seltsi esimeheks oleks tingimata õpetaja. "Sakalas" paljastata pastorite ja mõisnike poolt õpetajatele tehtavat ülekohut ja astus õpetajate kaitseks välja. Selle tagajärjel toetasid laiad õpetajate hulgad Jakobsoni ja tema poliitikat.

Silmapaistev koht eesti pedagoogilise mõtte ajaloos on ka Juhan Kunderil (1852-1888). Lõpetanud Tartu õpetajate seminari (Hollmanni seminari) töötas Kunder mõnda aega kreiskooliõpetajana Rakveres; omades reaalseid väljavaateid Eesti Aleksandrikooli direktori kohale siirdus ta algul Kaasani ülikooli, pärast Peterburi õpetajate instituuti oma haridust täiendama. Ootamatu surm lõpetas varakult ta elu. Reas artiklites (ilmunud peamiselt ajakirjas "Mee-

lejahutaja") käsitleb Kunder kasvatusküsimumsi, nagu laste karistamine, laste tundmaõppimine, emakeele õpetamine koolis jne. Ta koostas esimese eesti kirjanduse ajaloo õpiku ("Eesti vanemad laulikud"), parandas ja täiendas Jakobsoni lugemiku I osa ja rikkastas eesti lastekirjandust eesti muinasjuttude koguga ning rea algupäraste lastejuttudega. Kunderi peatühtaus seisneb siiski loodusõpetuse propageerimises ja loodusloo õpikute koostamises valla- ning kihelkonnakoolidele. Loodusloo õpetamise metoodika probleeme käsitles ta Eesti Kirjameeste Seltsis peetud kõnes ja oma loodusloo õpiku ("Looduse õpetus"- I-III, 1877-1885) eessõnas. Kunder omab suurt tähtsust ka loodusteaduste propageerijana; ta on kirjutanud populaarteadusliku teose "Maakera elu ja olu" (1878) ja avaldanud loodusteaduslikke kirjutisi ajakirjanduses. Kooli- ja kasvatusküsimumsi käsitleb Kunder ka oma ilukirjanduslikes teostes, eriti näidendis "Kingu Laos" (1890).

3. Eesti kool ja pedagoogiline mõte imperialismi perioodil

Sajandi lõpul elas noor eesti kodanlus üle esimese majanduskriisi, mis heitis sünet varju ka rahvusliku liikumise tõusuaja üritustele. Põllumajandussaaduste hindade languse tõttu maailmaturul laostuvad paljud taluomanikud ning osa nendega seotud linna- kodanlusest. Kiireneb sotsiaalse diferentseerumi-

se protsess maal, tuues kaasa kehvema talurahva proletariseerumise. Eesti suurtalunikud (kulakud) liituvad veel tihedamini balti-saksa ülakihi ja tsaarivene ametnikega, kehvatalurahvas aga leiab liitlase Tallinnas, Narvas jm. suurte tehaste asutamise tagajärjel tekkinud eesti-vene proletariaadi näol. Nendega liitus ka osa rahvakooliõpetajaid. Üheskoos mindi vastu 1905.a. revolutsioonile.

Samal ajal intensiivistub tsaarivalitsuse venestuspoliitika ja suureneb kiriklike keskorganite (sinodi) mõjuvõim koolielus. 1885.a. allutati kõik baltimaade koolid, mis siiani olid arenenud kohaliku seadusandluse alusel, ülevenemaalisele rahvahariduse ministeeriumile ja kehtestati siin samad eeskirjad, mis kehtisid mujal Vene riigis. 1887.a. seati kõikides koolides õppekeeleks vene keel, ainult vallakoolides võis õppetöö kahel esimesel õppeaastal toimuda eesti keeles. Kuigi tsarism rikkus sellega rahva elementaar-seid õigusi emakeelsele haridusele, ei puudunud sellel sammul ka oma progressiivne külg. Sellega lõigati läbi sajandeid valitsenud balti-saksa kitsas-provintsiaalsed ja väikekoodanlik-kristlikud traditsioonid ning avati eesti noorsoole tee vene rahva rikkaliku ja progressiivsete traditsioonidega kultuuri juurde.

Balti-saksa publitsistid ja nende jälgedes ka eesti kodanlikud natsionalistid on püüdnud tõendada, nagu oleks 1885-1887.a. reform toonud kaasa eesti

rahva haridusliku taseme silmapaistva languse. Tõsi küll, evangeeliumi-luteriusuliste maarahvakoolide osatähtsus vähenes selle reformi tagajärjel, kuid nende asemele asutati nn. ministeeriumikoolide (1.-5. õppeaasta), kreeka-õigeusu kihelkonnakoolide (1.-3. õppeaasta) jne., nii et üldkokkuvõttes õpilaste üldarv siiski suurenes. Kui 1886.a. Riia õppekonna 3 kubermangus oli 3007 kooli 132 877 õpilasega, siis oli 1904. aastal koolide 2977 ja õpilasi nendes 157 935 (seega õpilasi 19% rohkem). 1911.aastal töötas eestlaste maa-alal isegi 1646 rahvakooli 74 873 õpilasega ja 38 keskkooli 10 674 õpilasega.

Rahvakoolidest oli valdav enamik, nimelt 73% 3-aastase õppeajaga maaalgkoolide (vallakoolid, mõisakoolid, kirikukoolid jms.), kus õppetöö lugemise, kirjutamise ja arvutamise algetest palju kaugemale ei jõudnud. Nendestki koolidest lahkusid peaaegu pooled kursust lõpetamata. Nende koolide jaoks kehtestati alljärgnev õppeplaan.

	I õppea.	2.õppea.	3.õppea.
Usuõpetus	6	6	6
Vene keel	8	8	8
Emakeel	6	5	5
Aritmeetika	6	6	6
Geograafia	-	2	2
Ilukiri	2	2	2
Laulmine	3	3	3
Kokku	31	32	32

Ministeeriumikoolid (neid nimetati nii sellepärast, et nad allusid otseteed rahvahariduse ministeeriumile, ilma et kohalikel omavalitsus- ja kirikuarjanitel õigust oleks olnud nende juhtimisest osa võtta) olid õppetöö sisu poolest paremas seisukorras; ka õpetajate koosseisu ja koolimajade olukorra poolest olid nad paremal järjel, kuna riigivõimu organid nende eest paremini hoolitsesid. 1911.aastal teotses 79 niisugust kooli 7846 õpilasega. Mõningate kihelkonnakoolide juures töötasid täiendusklassid algkooliõpetajate ettevalmistamiseks.

Peale selle teotses vähemal arvul mitmesuguseid eraalgkoole, vabriku- ja raudteekoole jms.

Kontrolli teostamiseks koolide töö üle loodi 1887.a. rahvakoolide direktorite (kubermangu kohta 1) ja inspektorite ametikohad. Sellega likvideeriti küll pastorite võim kooli üle, kuid tsaarivalitsus nimetas nendele ametikohtadele kohalikke keeli mittevaldavaid ametnikke, kellele tehti ülesandeks kõik isevalitsusele vastuvõetamatud ideed koolidest välja rookida ja õpetajate meelsuse üle ranget kontrolli teostada.

Keskkoolide võrk tihenes vaadeldaval perioodil tunduvalt. Keskkoolide põhituübiks oli 8-klassiline (2-3 ettevalmistusklassiga) poeglaste gümnaasium ja 7-klassiline reaalkool. Vähemal määral teotses tütarlaste gümnaasiume, kommertskoole jn. keskkooled. Endised kreiskoolid muudeti 4-klassilisteks linnakoo-

lideks.

Keskkooli klassipale saab meile selgeks siis, kui vaatleme õpilaste sotsiaalset päritolu. 1908.a. andmeil oli see järgmine

Poegl.güm. Tütarl.güm. Reaalk.

Aadlike ja vaimulike lapsi	26,2%	30,5%	17,0%
Linnakodanike lapsi	45,6%	39,0%	53,0%
Talupoegade lapsi	26,9%	29,1%	25,8%
Muid	1,2%	1,4%	4,2%

1905.a. revolutsiooni mõjul andis tsaarivalitsus loa asutada emakeelseid erakoole. Seda võimalust ruttas eesti kodanlus otsekohe ära kasutama, avades Tartus 1906.aastal eestikeelse tütarlaste gümnaasiumi, väiksemates linnades 3 progümnaasiumi (millest Viljandi progüm. oli kujunemas täielikuks keskkooliks) ja kümnekond alg- ja kihelkonnakooli. Millist eesmärki need koolid teenisid, selgub P. Põllu sõnadest hariduspäeval Tartus (1909.a.)! "Meie teeme keskkooli heaks tööd selles teadmises, et need jõukamate vanemate lapsed, keda meie harime, mitte kõige halvemad ei ole. Katsed näitavad, et seltskondliselt kõrgemal järjel seisvate vanemate lapsed ka vaimliselt enam edasi jõuavad. Meie võime neist siis kahtlemata töötajaid ja haridusekandjaid loota, kui me neid õigesti kasvatame".

Hoolimata mitmesugustest rahvuslikest ja muudest tõketest, mis eesti lastele hariduse saamisel

tehti, olid haridusolud eestlaste maa-alal siiski kõrgemal tasemel, kui mujal Vene tsaaririigis. Teatavasti saavutasid eestlased juba XIX sajandi lõpul võrdlemisi kõrge kirjaoskuse taseme (1897.a. - 77,7%). Õpilaste arv 100 elaniku kohta oli 1911.aastal Liivimaal 6,53, Eestimaal - 6,17, Venemaa kõige eesrindlikumas Moskva õppekonnas aga ainult 5,39, Venemaal tervikuna 3,7. Ka ruumide ja õppeabinõude poolest olid Eesti koolid paremas olukorras, kui Moskva õppekonnas.

Eesti pedagoogiline mõte tegi vaadeldaval perioodil vähikäiku. Eesti kodanluse vaimne liit vene kodanluse ja balti-saksa mõisnikega oli nii tihe, et rahvuslikule omaloomingule kuigi palju ruumi ei jäänud. Eesti emakeelsed koolid ei leidnud eest mingit rahvuslikku pedagoogilist teooriat ega suutnud nende asutamisingi sel alal suuremat puhangut esile kutsuda. Üksikud pastorid (M.Lipp, V.Reiman) tegelesid küll eesti kooli ajaloo küsimuste uurimisega, kuid õppe- ja kasvatustöö teooria alal ei suutnud sel perioodil keegi tõusta Kreutzwaldi või Jakobsoni tasemele. Vaadeldava perioodi lõpul, 1915.-1916.aastail, aset leidnud vaidlused ülevenemaalise koolireformi ümber andsid siiski teatud tõuke ka eesti pedagoogilise mõtte elbumisele, nii et 1917.a. jaanuaris Tartu Eesti Noorsoo Kasvatuse Selts asus esimese eestikeelse kasvatus-teadusliku ajakirja "Kasvatus ja haridus" väljaandmisele (P. Põllu toimetusel). Sellest ajakirjast ilmus 4 vihikut (nr.1-6). Aktiivsemateks kaastöölis-

teks olid peale P. Põllu M. Kampmann, C.H. Niggol ja A.Vallner. Üleminek vene õppekeelele pidurdas eestikeelse õppekirjanduse ilmumist, kuni eestikeelsete erakoolide asutamine sellele jälle tee avas.

4. Eesti kool ja pedagoogiline mõte Oktoobri-revolutsiooni ettevalmistamise ja läbiviimise perioodil.

Kasutades Veebruarirevolutsiooniga saavutatud mõningaid vabadusi ruttas eesti kodanlus oma haridusalast organisatsioonistikku kindlustama ja täiendama. Otsekohe elavnes Eesti Noorsoo Kasvatuse Seltside ja haridusseltside tegevus. Lisaks nendele organiseerusid õpetajad suuremates keskustes omaette ühinguteks, mis 27. mail 1917.a. Eesti Õpetajate Keskkliiduks ühinesid. Kuigi viimatimainitud organisatsioonid püüdsid olla kogu eesti õpetajaskonna koondisteks, seisid nad sisuliselt ometi kodanluse poolel, mis ilmnas eriti pärast nõukogude võimu kehtestamist.

Eesti kodanluse tookordsed hariduspoliitilised ideaalid olid suhteliselt progressiivsed. Nõuti üldist, kohustuslikku maksuta õpetust, emakeelset kooli ja sugupoolse võrdõiguslikkust hariduse suhtes. Isegi ilmliku kooli nõude tagasitõrjumisel oli tookordne kodanlus võrdlemisi leplik. Niisugust nähet võib seletada sellega, et kodanlus ei tahtnud alla jääda võistluses bolševikega töötava rahva laiade hulkade poolehoiu pärast. Seleparast püüti end maskeerida kõ-

lavate ja progressiivsete nõudmistega. Niipea, kui eesti kodanlusel õnnestus kapitalistlike riikide abiga oma poliitilist ja majanduslikku võimu lõplikult kindlustada, loobus ta oma radikaalitsevast fraseoloogias ega teinud midagi oma esialgsete demokraatlike nõudmiste realiseerimiseks.

Koolisüsteemi ülesehituse kohta ei kujunenud eesti kodanlusel sellel perioodil ühtlast seisukohta. Ühed pooldasid 3-astmelist ühtluskooli, mille I astmeks on 4-kl. algkool, II astmeks 4-kl. kõrgem algkool ja III astmeks 3-4-kl. keskkool. Peised, peamiselt Tallinna Õpetajate Seltsi juhtkond, pooldasid 6-7-klassilist algkooli, millele järgneks 5-klassiline keskkool.

Oma plaanidest ei viinud kodanlus kahe revolutsiooni vahepeal peaaegu midagi ellu, ehkki riigiaparaat oli tema käes. 1. juulil 1917.a. astus kokku Estimaa kubermangu (mille alla nüüd kuulus ka Põhja-Liivimaa) ajutine maanõukogu, mis kujundas Maavalitsuse. Viimase juures oli ka haridusosakond, mille tegevus aga rahva ellu sügavaid jälgi ei jätanud.

Kõige enam pinget tekitas üleminek emakeelsele koolile. Venemaa Ajutine Valitsus oli kaua aega vähemusrahvuste emakeelse kooli vastu. Alles 13. sept. saadi luba algkoolides emakeelsele õpetusele üle minna; keskkoolid pidid endiselt venekeelseteks jääma. Mõnes kohas, näit. Tallinnas, mindi õpetajate endi algatusel ka keskkoolides üle emakeelsele õpetusele, mi-

da soodustas bolševike enamus linnavalitsuses.

Teiseks akuutsemaks küsimuseks oli usuõpetuse probleem. Paljud progressiivsed õpetajad jätsid juba 1917.a. kevadel usuõpetuse tunnid andmata. Kohati, kus usuõpetust andsid pastorid, ei lasknud õpetajad, lastevanemad ja õpilased neid kooli. Hommikupalvused jäid paljudes koolides ära. Sellegipärast ei nõustunud Maavalitsuse haridusosakond, mille eesotsas oli tuntud usuõpetuse pooldaja - P. Põld (1878-1930), koostama õppeplaani ilma usuõpetuseta. Kuna usuõpetusega õppeplaani aga oleksid pörganud progressiivsete ringkondade tugeva opositsiooni vastu, siis eelistas ta õppeplaanidega viivitada. Selle tagajärjel nurjus töötava rahva lootus, et 1917/18. õppeaastat võib alustada juba uues ümberkorraldatud demokraatlikus koolis.

Tsaarivõimu kukutamise tulemusena kätte võidetud soodustusi kasutas ka töötav rahvas eesotsas oma karastatud juhi - bolševike parteiga. Selle partei ja tema ajakirjanduse üheks võitlusülesandeks oli tõesti demokraatliku, nõukoguliku kooli kujundamine Eestis. Paljud maatameeste jm. töötava rahva koosolekud võtsid kahe revolutsiooni vahepeal selle kohta otsusi vastu. 1917.a. suvel (juulis-augustis) toimusid Eestis linnaomavalitsuste organite valimised. Bolševikud läksid nendele valimistele kindla programiga, mis nägi ette ka koolielu ümberkorraldamise, näit. kohustusliku ja ilmliku õpetuse, mis oleks seo-

tud mitmekülgse tootva tööga, eelkooliasutiste asutamise, õpilastele maksuta eine, õppeabinõude, riiete ja jalatsite andmise jne. Tallinnas, kus bolševikud said kõige enam häáli, asuski linnavalitsus neid nõudmisi osaliselt teostama.

Pärast seda, kui võim läks Eestimaa Tööraha ja Sõjaväelaste Nõukogu kätte, loodi selle Täitevkomitee juurde Tööraha koolivalitsus eesotsas tuntud koolitegelase Artur Vallneriga (1887-1936). A. Vallner oli lõpetanud Peterburi ülikooli ja teotsenud sealse keskkoolides õpetajana. Ta paistis juba esimesel Eesti õpetajate kongressil (7.-9. apr. 1917.a.) silma usuõpetuse vastasena. Esialgu läks ta küll kaasa kodanliku Tööerakonnaga ja laskis end selle esindajana isegi kodanliku maanõukogu esimeheks valida. Pettudes kodanlike erakondade tegevuses liitus ta pärast oktoobripööret bolševikega ja kujunes üheks silmapaistvamaks nõukogude kooli eest võitlejaks Eestis. Tema sulest ilmusid esimesed eestikeelsed teosed marksistliku pedagoogika kohta. Pärast klassisõja lõppu oli ta Leningradi ülikoolis ja Herzeni nim. pedagoogil. instituudis pedagoogika professoriks.

Kontakti tihendamiseks laialdaste õpetajate hulkadega kutsus Eestimaa Tööraha ja Sõjaväelaste Nõukogu Täitevkomitee 28.-30. dets. 1917.a. Tallinna kokku Eesti õpetajate kongressi. See kongress asus täiesti nõukogulikele positsioonidele ja võttis vastu rea otsusi kooli ümberkorraldamise kohta. Kongress-

sil valiti ka õpetajate täitevkomitee (esimees J.Tauts) ja otsustati hakata välja andma häälekandjat "Eesti Kool". Viimane kujunes A. Vallneri toimetusel soliidseks pedagoogiliseks ajakirjaks, millest Eesti territooriumil ilmus 1918.a. nr. 1-2 ja 3-4; nr. 5. alates kuni 13. numbrini ilmus mainitud ajakiri Petrogradis.

Koostöös õpetajate täitevkomiteega tegi Eesti Tööraha Koolivalitsus 1918.a. jaanuari ja veebruari kuu jooksul ära suure töö koolielu ümberkorraldamisel. Keelati usuõpetuse õpetamine ja palvuste pidamine koolides, kehtestati emakeelne õpetamine kõikides koolides, kaotati õppemaks, asuti koolieelsete kasvatusasutuste organiseerimisele jne. Õpetajate ettevalmistamiseks otsustati reorganiseerida Rakvere Õpetajate Seminar. Koolide juhtimist demokratiseeriti, laiendas ped. nõukogu õigusi ja nähes nende koosseisus ette kohaliku tööraha nõukogu esinduse. Kavatsusel oli veelgi ulatuslikum koolide reorganiseerimine: kõikide koolide riigistamine, uute õppeplaanide ja programmide kehtestamine, koolisüsteemi ümberkorraldamine jne., kuid selle teostamisest tõmbas kriipsu läbi veebruari lõpul alanud saxe okupatsioon.

Kommunistliku kasvatuseteostamisele aitasid kaasa ka töölisnoorte organisatsioonid, milliseid asutati bolševike juhtimisel 1917.a. suvest alates. Esimene nendest - "Tallinna Sotsiaaldemokraatlik Noorte Klubi" loodi Tallinna parteiorganisatsiooni juurde mais 1917.a. Augustis-septembris loodi ka Narvas, Tar-

tus, Haapsalus, Kundas ja mujal samasugused organisatsioonid. 4.-5. veebr. 1918.a. peeti Tallinnas nende ühingute kongress, kus 25 saadikuga oli esindatud umb. 2000 organiseeritud noort. Kongressil otsustati asutada Põhja-Balti Kommunistlik Noorsoo Liit.

Need noorte organisatsioonid arendasid elavat mass-kultuurilist tööd ja poliitilist kasvatustööd noorsoo hulgas. Nende ridadest, eriti Tallinna ühingu, kasvas välja palju silmapaistvaid revolutsioonilisi võitlejaid, kommunistliku partei juhtivaid tegelasi.

Saksa okupatsioonivõimud tühistasid kõik nõukogude võimu korraldused ja asusid koolide kaudu eesti noorsugu saksastama. Hulk töörahva paremaid poegi mõrvati või vangistati, teised taandusid võideldes Nõukogude Venemaale, kust nad pärast Saksa monarhismi kokkuvarisemist novembris 1918.a. alustasid relvastatud võitlust kodumaa vabastamiseks. Lühikese aja-ga vabastati suurem osa Eestist ja loodi Eestimaa Töörahva Kommuun.

Kommuuni koolivalitsus eesotsas A. Vallneriga asus taastama nõukogude võimu saavutusi hariduse alal. Usuõpetuse õpetamine lõpetati uuesti, kool muudeti maksutuks, õpetus emakeelseks jne. Asutati rida uusi koole.

Teatavasti õnnestus eesti kodanlusel välismaiste imperialistide abiga mõneks ajaks Eestis oma võimu kindlustada ja siin oma kodanlikku vabariiki luua.

5. Kool ja pedagoogiline mõte kodanlikus Eestis.

Kodanliku Eesti hariduspoliitika oli suunatud sellele, et kasvatada noorsugu kodanlusele ustavaks ja kuulekaks. Kool oli selle poliitika tähtsaimaks vahendiks. Eriti suure järjekindlusega püüdis kodanlus ehitada vahemüüri eesti ja vene rahva vahele. Levitati põlgust ja laimu vene rahva ja tema kultuuri kohta. Koolides lõpetati vene keele õpetamine, et tõkestada pealekasvaval generatsioonil ligipääsu vene kultuuri juurde. Eriti ohjeldamatu laimu märklauaks olid Nõukogude Liit ja nõukogude kultuur.

Seevastu lõmitati kõige vastikumal kombel manduva Lääne kultuuri ees. Kodanluse enda ridades puudus üksmeel, kas orienteeruda enam anglo-ameerika või saksa kultuurile; vastavalt sellele asetati ka koolides kord inglise, kord saksa keel esikohale, kuni lõppeks lahkkelid lahendati mõlemate keelte võrdõigustamisega: iga kool valis ise, kummat keelt ta esimese võõrkeelena õpetas. Samasuguse kompromissi teel lahendati ka humanitaar- ja reaalariduse vahekorra probleem, võimaldades mõlema suuna koeksisteerimise kesk-koolis bifurkatsiooni teel.

Tööstuse ja kultuuri kiratsemise tõttu ei leidnud suur osa haritlaskonnast oma ettevalmistusele vastavat rakendust. Tekkis nn. haritlaste üleproduktioon, mille nimel veelgi kitsendati töötava rahva laste pääsu hariduse juurde.

Tartu Ülikool jätkas tegevust 1919.a. Õppekeeleks ülikoolis seati esmakordselt eesti keel. Kuna eesti kodanlusel enial ei olnud küllaldaselt teaduslikke jõude ülikooli tööle rakendamiseks, endisi vene professoreid ei tahtud aga kasutada, siis kutsuti kohale hulk reaktsoonilisi professoreid Saksamaalt, Rootsist, Soomest jm. Selle tagajärjel osutus õppetöö emakeelsus paljudel juhtudel fiktsiooniks. Kõrgete õppemaksude ja muude õppimiskulude tõttu võisid ülikoolis õppida ainult kaupmeeste, töösturite, kula-kute ja kõrgemate ametnike lapsed. Üliõpilastele nimetamisväärsete stipendiumite, internaatide ega muul teel majanduslikku toetust ei antud. Õppetöö toimus idealistlik-kristlikus vaimus (ülikooli juhtivateks isikuteks olid pikemat aega teoloogid). Üliõpilaste kasvatuses etendasid tähtsat osa korporatsioonid, kus matkiti balti-saksa feodaalajastu traditsioone ja kasvatati härrasmehelikku põlgust igasuguse füüsilise töö ning selle tegijate vastu. 1939/40. õppeaastal töötas ülikoolis 8 teaduskonda: õigus-, arsti-, filosoofia-, põllumajandus-, matemaatika-loodus-, loomaarsti-, majandus- ja usuteaduskond. 1935/36. õppeaastal kuulus ülikooli koosseisu ka tehnikateaduskond, mis 1936.a. iseseisvaks Tallinna Tehnikaülikooliks muudeti. Õppejõude oli ülikoolis 1939.a. 403 (nende hulgas assistente ja abiõppejõude 190, mittekoosseisulisi õppeülesandetahtjaid 80) ja üliõpilasi 2689. Tallinna Tehnikaülikoolis õppis samal

ajal 491 üliõpilast. Muudest kõrgematest koolidest töötas kunstikool "Pallas" Tartus ja konservatoorium Tallinnas - kumbki üsna väikese õppijate arvuga.

Kodanliku vabariigi alguseaastail, mil kodanlus teeskles mõningal määral demokraatlikkust, kehtestati ühtluskooli süsteem, mille esimeseks astmeks oli 6-klassiline algkool. Õppimine algkoolis oli emakeelne, maksuta ja kohustuslik lastele 8.-16. eluaastani. Teise astme kooliks oli 5-klassiline gümnaasium, mis koosnes alam- ja ülemastmest (2+3 klassi). Ülemaste oli kutseharidusliku kallakuga (õppeplaanid vt. lisa I ja II).

1934.a., pärast fašistliku diktatuuri kehtestamist, viidi läbi reaktsooniline koolireform. Kohustusliku õppimise vanusepiiri alandati 14 eluaastale. Koolisüsteem muudeti 3-astmeliseks - algkool, keskkool ja gümnaasium. Keskkooli oli kaheksa: 5-klassiline progümnaasium (5.-9. õppeaasta, mis tugines algkooli 4. klassile) ja 3-klassiline reaalkool (7.-9. õppeaasta), mis tugines algkooli 6.-klassile. Neile mõlematele baseerus 3-klassiline gümnaasium (10.-12. õppeaasta). Teise ja kolmanda astme koolid olid maksulised, asusid peamiselt linnades ja olid töötava rahva, eriti kehtalurahva lastele peaaegu täiesti kättesaamatud (õppeplaanid vt. lisa I ja III). Kodanliku ladviku lastele teotses eriti kõrge õppemaksuga erikooli, nagu prantsuse lütseum, inglise kolledž jt. Samal ajal ei suutnud pal-

jud töölislapsed majanduslikel põhjustel isegi algkooli lõpetada - ametlike andmete kohaselt lahkus algkooli esimesse klassi astunuist 1937.a. 44,7 %, 1938.a. 42,8% ja 1939.a. 41,2% enne kuuenda klassi lõpetamist.

Kuidas reaktsiooni süvenemine tõi kaasa rahvariiduse teeme languse, seda näitab koolide ja õpilaste arvu vähenemine. 1922-23.a. oli 1436 algkooli 3783 klassikomplekti 121,9 tuh. õpilast, 1939-40.a. oli 1193 algkooli 3375 klassikomplekti 104,9 tuh. õpilast.

Keskkoole oli 1922-23.aastal 90 ja õpilasid nendes 18,2 tuhat. 1939-40.a. oli 46 progümnaasiumi ja 37 reaalkooli kokku 13,1 tuh. õpilasega ning 45 gümnaasiumi 3,5 tuh. õpilasega.

Kutsehariduse alal ei jõutud kaugemale katsetamise staadiumist. Kuni 1934.aastani täitis kutseharidusliku kallakuga gümnaasium suurel määral ka kutsekooli aset; pärast seda hakati asutama mitmesuguseid 1-2-aastase kursusega koole põllumajanduse, tehnika jms. aladel. Nõukogulikele tehnikumidele vastavaid kutsekoole oli kõigest 6 üksust umb. 1000 õpilasega.

Algkooliõpetajate ettevalmistamine toimus algul 6-klassilistes seminarides, mis baseerusid 6-klassilisel algkoolil. Pärast 1934.a. koolireformi baseerusid seminarid keskkoolil ja õpetus neil kestis 4 aastat (10.-13. õppeaasta). Vahepeal katsetati peda-

googiumiga, mis baseerus gümnaasiumile ja kus õpetöö kestis 2 aastat. Kuna koolide ja klasside arv alataasa vähenes, siis esines õpetajate tööalal kohutav tööpuudus - ühele kohale kandideeris mõnikord kuni sada inimest!

Keskkoolidele valmistas õpetajaid ülikool.

Noorsoos militaristliku ja fašistliku meelsuse süvendamiseks teetsesid koolide juures riigi toetusel rohkearvulised "Noorte Kotkaste" ja "Kodutütarde" organisatsioonid, mis moodustasid reaktsioonilise "Kaitseliidu" resp. "Naiskodukaitse" noorsoo osakonna. Õpetajaid sunniti nendes organisatsioonides kaasa töötama.

Emakeelse, rahvusliku kooli olemasolu tingis ka oma pedagoogilise teooria arengu. Viimase kollekteks olid peamiselt õpetajaid ettevalmistavad asutised. Tartu ülikoolis loodi pedagoogika õppetool, mille täitjaks oli P. Pöld. Pärast tema surma (1930. aastal) jaotati õppetöö 3 isiku vahel (A. Koort, J. Estam ja A. Elango).

Kodanlikus eesti pedagoogikas võib eritleda 2 suunda: kristlik-konservatiivse kasvatus ja nn. autonoomse pedagoogika pooldajad. Kristlik-konservatiivne suund taotles noorsoo teadlikku ja järjekindlat kasvatamist kristlikus ja kodanlusele ustavas vaimus. Selle suuna peamisteks esindajateks olid P. Pöld, C.H. Niggol ja M. Kampmann. Nn. autonoomse pedagoogika pooldajad asusid seisukohal,

et kasvatuses ei tule lähtuda mingist kindlast maailmavaatest, vaid tuleb arendada kõiki lapses peituvaid võimeid ja luua temal eeldused küpses eas maailmavaate vabaks valimiseks. Faktiliselt soodustas muidugi ka see suund kodanliku klassipoliitika teostamist kasvatuses kaudu. Selle suuna peamisteks esindajateks olid A. Koort, J. Toru, J. Käis, J. Estam, A. Kuks, A. Elango j.t. Osa selle suuna pooldajaid koondus J. Käisi juhtimisel omaette "kooliuuendusslaste" rühmaks, propageerides mitmesuguseid õpilaste iseseisva töö vorme.

Marksistliku eesti pedagoogika arenemiseks puudusid kodanliku vabariigi tingimustes võimalused. See arenes Nõukogude Liidus elunevate eestlaste keskel peamiselt A. Vallneri (kuni 1936. a -ni) ja teiste juhtimisel.

Algkooli õppeplaan kodanlikus Eestis (linnades)¹ L i s a I

Õppeained klassid	1930.a.							1939.a.						
	I	II	III	IV	V	VI	Kokku	I	II	III	IV	V	VI	Kokku
Emakeel	8	8	8	7	5	5	41	9	9	7	6	5	5	41
Kodulugu	3	3	4	-	-	-	10	2	2	2	2	2	2	12
Usuõpetus	2	2	2	2	1	1	10	5	5	5	5	5	5	30
Matemaatika	5	5	5	6	4	4	29	-	-	3	3	3	3	12
Loodusõpetus ja tervishoid	-	-	-	3	3	3	9	-	-	-	2	2	2	6
Maateadus	-	-	-	2	2	2	6	-	-	-	2	3	3	8
Ajalugu ja kodanikuõpet.	-	-	-	2	2	2	6	-	-	-	-	-	-	-
Võrkeel	-	-	-	-	5	5	10	2	2	2	2	2	2	12
Joonistamine	2	2	2	2	4	4	16	2	2	2	2	2	2	12
Tööõpetus	2	2	2	2	2	2	12	2	2	2	2	2	2	12
Laulmine	2	2	2	2	1	1	10	1	1	1	-	-	-	3
Võimlemine	-	-	-	-	-	-	-	25	25	26	28	28	28	160
Kirjatehnika	-	-	-	-	-	-	-							
Kokku	26	26	27	30	30	30	169	25	25	26	28	28	28	160

¹ Maa-algkoolides oli emakeele tundide arv 3 võrra suurem.

L i s a II

Keskkooli (gümnaasiumi) õppeplaan kodanlikus

Eestis 1930.a.

(Näitena võetud humanitaar- ja põllumajandusharu)

	Humanitaarharu						Põllumajandusharu					
	I	II	III	IV	V	Kokku	I	II	III	IV	V	Kokku
Emakeel .	6	4	3	4	4	21	6	4	3	3	3	19
Matemaatika	4	4	3	2	2	15	4	4	2	2	2	14
Loodustead. ja tervishoid	3	3	4	4	2	16	3	5	5	4	2	19
Maateadus ja kosmograafia	2	2	2	-	1	7	2	2	2	-	1	7
Ajalugu ja kodanikutead.	2	2	2	3	3	12	2	2	2	2	3	11
Kodaniku- ja majandust.	-	-	-	-	2	2	-	-	-	-	-	-
Majandust. ja maatulundus	-	-	-	-	-	-	-	-	-	2	2	4
Filosoof. propedeut.	-	-	-	2	2	4	-	-	-	-	2	2
I võõrkeel	6	4	4	4	3	21	6	4	3	3	3	19
II võõrkeel	-	4	4	4	4	16	-	-	-	-	-	-
III võõrkeel	-	-	4	3	3	10	-	-	-	-	-	-
Joonist. ja joonest.	2	2	-	-	-	4	2	2	-	-	-	4
Kenal. kasvat.	2	2	2	2	2	10	2	2	2	2	2	10
Usuõpetus	2	2	2	2	2	10	2	2	2	2	2	10
Riigikaitseal. õpet. (poistele)												
käsitöö (tütarl.)	1	1	1	1	1	5	1	1	1	1	1	5
Koorilaul	-	-	-	2	-	2	-	-	-	2	-	2
Taime- ja loomakasvatus	-	-	-	-	-	-	-	-	4	3	4	11
Põllutööriistade ja masin. õpet. (poistele)	-	-	-	-	-	-	-	-	1	1	2	4
Aiandus	-	-	-	-	-	-	-	-	2	2	-	4
Maamõõtm.- ja kultuurtehn. (poistele)	-	-	-	-	-	-	-	-	2	2	-	4
Majapid.õp. (tütarl.)	-	-	-	-	-	-	-	-	2	4	4	10
Käsitöö (poistele)	-	-	-	-	-	-	-	2	2	2	-	6
Käsitöö (tütarl.)	-	-	-	-	-	-	2	1	1	-	-	4
Kokku	30	30	31	31	31	155	30	30	31	31	31	155

L i s a III

Keskkooli õppeplaan kodanlikus Bestis 1939.a.

	Realkool				Progimnaasium					
	I	II	III	Kokku	I	II	III	IV	V	Kokku
Emakeel	4	4	4	12	5	5	4	4	4	22
I võõrkeel	5	5	5	15	5	5	4	3	3	20
II "	-	-	-	-	-	-	4	4	3	11
Ajalugu ja koda- nikut.	2	2	2	6	2	2	2	2	2	10
Matemaatika	5	5	4	14	4	4	4	4	4	20
Loodusteadus	2	2	-	4	2	2	2	1	-	7
Füüsika	-	2	2	4	-	-	-	2	2	4
Tervishoid	-	-	2	2	-	-	-	-	2	2
Keemia	-	-	2	2	-	-	-	-	2	2
Maateadus	2	2	2	6	2	2	2	2	-	8
Joonist. ja joo- nest.	2	2	2	6	2	2	2	2	2	10
Riigikaitseõpet. (tüt.käsitöö)	2	2	2	6	2	2	2	2	2	10
Võimlemine	2	2	2	6	2	2	2	2	2	10
Laulmine	1	1	1	3	1	1	1	1	1	5
Usuõpet. ja valit. aine	3	3	3	9	2	2	2	2	2	10
Kokku	30	32	33	95	29	29	31	31	31	151

L i s a I V

Gümnaasiumi õppeplaani kodanlikus Eestis 1939.a.

	Humanitaarharu				Reaalharu 1				Reaalharu 2			
	I	II	III	Kokku	I	II	III	Kokku	I	II	III	Kokku
Emakeel	4	3	3	10	4	3	3	10	4	3	3	10
I võõrkeel	4	4	3	11	4	4	3	11	5	5	5	15
II "	2	2	2	6	2	2	2	6	5	3	3	11
Ladina keel	5	5	5	15	-	-	-	-	-	-	-	-
Ajalugu	2	3	3	8	2	2	2	6	2	3	3	8
Kodan. ja ma- jandust.	-	-	2	2	-	-	2	2	-	-	2	2
Filosoofia	-	2	1	3	-	2	-	2	-	2	1	3
Matemaatika	3	2	2	7	4	4	4	12	3	2	2	7
Loodusteadus	1	-	-	1	1	2	-	3	-	2	-	2
Tervishoid	-	1	-	1	-	1	-	1	-	1	1	2
Füüsika	2	2	2	6	3	3	4	10	2	2	2	6
Keemia	1	-	-	1	2	-	-	2	2	-	-	2
Maateadus ja kosmogr.	-	-	1	1	-	-	3	3	-	-	2	2
Joonist. ja joonest.	-	-	-	-	2	1	1	4	-	-	-	-
Riigikaitse- õpetus	2	2	2	6	2	2	2	6	2	2	2	6
Võimlemine	2	2	2	6	2	2	2	6	2	2	2	6
Laulmine	1	1	1	3	1	1	1	3	1	1	1	3
Usuõp. ja valit.aine	3	3	3	9	3	3	3	9	4	4	3	11
Kokku	32	32	32	96	32	32	32	96	32	32	32	96

RBL. 5-10.

1961.a. - vl. 0.25

A

22329

TÜ RAAMATUKOGU

1 0300 00180016 0